

● SAHİBİ :

TÜRKİYE İSLÂM
ENSTİTÜLERİ TALEBE
FEDERASYONU ADINA
GENEL BAŞKAN

Sedat ŞENERMAN

● YAZI İŞLERİ
MÜDÜRÜ

Ömer Hami ULUSOY

BU SAYIDA

SELÂM	İSLÂM MEDENİYETİ
İSLÂMÎ İLİMLER AKADE- MİLERİ	Cahit BALTACI
Hakkı Tavsiye Metod ve Va- sıtaları (II)	İsmail L. ÇAKAN
RUBAİ (Şiri)	Ömer R. ÖZTÜRKMEN
İSLÂM'DA MÜSBET İLİM ...	AV. Ergun GÖZE
RUBAİ (Şiir)	A. Nihat ASYA
Zahidlerin Tenkidi (İBN'ül CEVZİ) Tercüme	Dr. Ahmet S. FURAD
İslâm Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet TEŞKİLA- TI	Prof. Dr. Şakir BERKİ
İslâm'a göre kadın	Dr. Mihriye CAVIDAN
Büyük Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da	
Türk Destanı	Prof. Osman TURAN
Malazgirt ve Alpaslan (Şiir)	Ayhan İNAL
ANADOLU FÜTUHATINDA İSLÂMLAŞTIRMA	
VE TÜRKLEŞTİRME	Mehmet ŞEKER
GARBE DÖNÜŞ (Şiir)	Dr. Cahit ÖNEY
İSLÂM KADINI	Şükran KARAHAN
TASAVVUF HAKKINDA MÜ- HİM BİR ESER	Prof. M. Tayyip OKIÇ
HABERLER	İslâm MEDENİYETİ

İslâmiyetin Manevî ve K
fürel Değerleri Yaz

HAYDAR BAMMAT

Son eseri

Kaynakla Dönüş

Çıktı : 125 Kuruş

— KAYNAK YAYINLARI
Kestelli Cad. No: 89 İZMİR

**Seyyid
Kutub
KUR'AN'DA
EDEBÎ
TASVİR**

Çıktı!
Arapçadan çeviren
Dr. Süleyman Ateş

İsteme adresleri
Denizler Cad. Sütlü Çarşı Hiss 7,3 ANKARA
P. K. 445 — Telefon : 11 56 03

Aydınlık Hiss No. 27 Cağaloğlu - İSTANBUL
Telefon : 27 51 25

Fiati: 12,5 lira

İDAREHANE

Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu Genel Merkezi
Nuruosmaniye Caddesi No: 82/2
Tel. : 22 46 02

CAĞALOĞLU — İSTANBUL

Haberleşme ve Havale Adresi :
İSLÂM MEDENİYETİ, P.K. : 1315

SİRKECİ

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA : A. Gürbüz AKYÜZ, Gazi M. Kemal Bulvarı
Uz Apartmanı, 7/5-6 - Kızılay / Ankara
İZMİR : T.İ.E.T.F. İkinci Başkanı : İhsan EMCİ
KAYSERİ : T.İ.E.T.F. Mah. İcra K. Bşk. İ. Ethem ELİBOL
KONYA : T.İ.E.T.F. Mah. İcra Kom. Bşk. Hasan TAŞ

TEKNİK KADRO

Sekreter : Erdoğan ATAK
Ressam : Gürbüz AZAK
Dizgi ve Baskı : FATİH MATBAASI — İSTANBUL
Yıl: 2 — Sayı: 22
Basıldığı tarih: 25/8/1969

ABONE

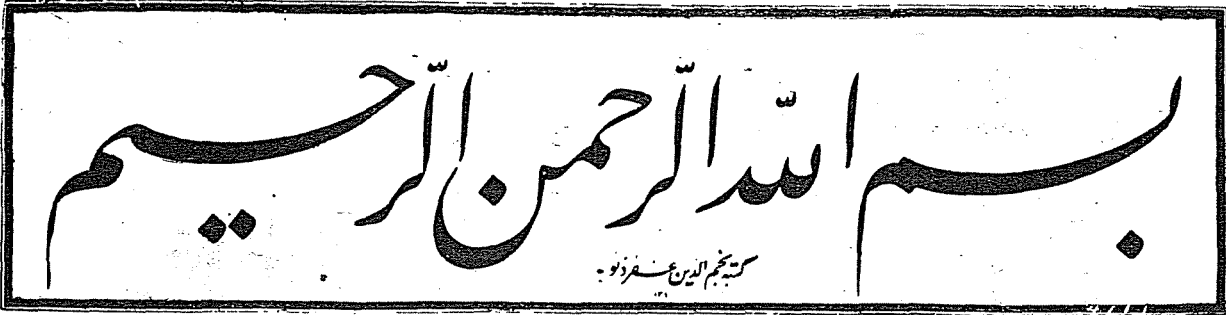
Yıllık : 12 sayı, 25 TL.
Altı Aylık : 6 sayı, 12,5 TL.
Öğrencilere: Yıllık 20 TL.
» 6 aylık 10 TL.
Yabancı memleketlere posta
ücreti ilâve edilir.

Bir sayısı: 250 Kuruş.

İLAN TARİFESİ

Dış Kap.: 2 renk 2.500 TL.
Tek renk: 2.000 TL.
İç Kapak: 2 renk 1.500 TL.
Tek renk: 1.000 TL.
Renkli ilân sahifesi :
Tamamı : 1.200 TL.
1/2 : 750 TL.
1/4 : 400 TL.
1/8 : 250 TL.

Mecmuamızdaki yazılar me'haz gösterilmeden alınmaz.
Gönderilen yazılar basılsın basılmasın iade edilmez.

MALAZGİRD ZAFERİ

Türk Tarihi'nin zafer sahifelerinde eşsiz bir yeri olan MALAZGİRD MEYDAN SAVAŞI, bundan dokuz asır önce İslâm ile müşerref Türk akıncılarının zaferiyle neticelenmişti. Malazgird Zaferi'nin tarihimizde ehemmiyetli bir yeri olduğu hepimizce malûmdur. Her şeyden önce Anadolu'nun TÜRKLEŞMESİ, İSLÂMLAŞMASI; Anadolu'da Türk hâkimiyeti'nin tesisi Malazgird Zaferi ile gerçekleşmiştir.

Bu zafer birçok yönleri ile tebci edilmeğe, anılmağa lâyıktır. Bu vesile ile cuma namazını eda ettikten sonra atının kuyruğunu düğümleyerek ölüm eri olduğunu gösteren, askerlerine hitaben:

— Ben şehid olursam üzerimdeki elbise ile nerede düşersem oraya gömünüz, bir adım geri değil... diyen İslâm'a tam manâsiyle bağlı ALPASLAN'ı ve onun kahraman askerlerini yadetmemek elde değildir.

Malazgird Meydan savaşı, Anadolu'da Türk hâkimiyeti'nin te'sisi ve yine Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesini gerçekleştirdiği içindir ki, tarihimizde bir dönüm noktası olmuştur ve ilim adamlarımız Türk tarihini bu zafer ile başlatmışlardır.

Üzerinde destanlar yazılan ve yazılacak olan Malazgird Zaferi, askeri bakımdan da büyük bir imha savaşıdır ve iki bakımdan çok mühimdir. Hem sayı bakımından iyice üstün düşman kuvvetlerine karşı kazanılmış; hem de düşman ordusundaki Türk birlikleri bizim tarafa geçerek zaferde âmil olmuşlardır. Demek ki Malazgird Zaferi, Müslüman - Türk'ün savaş taktiğinin, kahramanlığının büyük bir zaferidir. Bunların hepsi de övülmeğe değer şeyler olduğundan Malazgird Meydan Savaşı, tarihimizin altın yapraklarından birini ve başlangıcını teşkil eder.

İki yıl sonra 900. cü yılını idrak edeceğimiz bu zafer münasebetiyle, memleket çapında kutlama hazırlıklarının başlama zamanı gelmiştir. Değerli ilim adamlarımızın, tarihçilerimizin bu büyük zaferi dile getiren eserlerini, efkâr-ı umumiye büyük bir iştiyakla beklemektedir. Bu büyük zaferin 900. cü yıldönümü münasebetiyle bütün vatan sathını kaphıyacak şekilde tören ve şenliklerin, anma toplantılarının yapılması, ilmi eserlerin neşredilmesi, pullar bastırılması, kütüphane ve müzelerde bu zafer ile alakalı eserlerin teşhiri bir gelenek olduğu gibi; en azından bu savaşta şehid düşenlerin ruhlarını aziz eyleyeceklerdir.

Biz şimdiden, MALAZGİRD ZAFERİ'nin 900. cü yıldönümü hazırlıkları için ilgilileri, ilim adamlarını, tarihçileri, basın mensuplarını, bütün teşkilât ve teşekkülleri göreve davetin önemine işaret ediyoruz. Bu hazırlıklar Müslüman - Türk'ün tarihine, mazisine bağlılığını göstereceği gibi; Türkiye'de emelleri olan dış kuvvet ve tesirlere karşı da Müslüman - Türk'ün İslâm'a bağlılığını ve akıncı ruhunun şahlanışını gösterecektir.

İSLÂM MEDENİYETİ

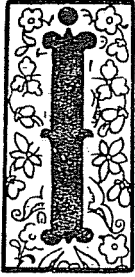
BAŞYAZI

İSLÂMÎ İLİMLER AKADEMİLERİ

● CAHİD BALTACI

T.I.E.T.F. İKİNCİ DEVRE G. BAŞKANI

DİNİMİZİ NİÇİN ÖĞRENMELİYİZ?

İlk insandan bu yana, insanlık tarihinin hiçbir devrinde adem-oğlunun inançsız kaldığı görülmemiştir. Hak veya batıl mut-laka bir şeye inanan insanın bu durumu bize gösteriyor ki, inanmak ihtiyacı, insanın morfolojik yapısının icabıdır. Fa-kat mühim olan doğru bir inanca sahip olabilmektir. Aksı halde bu ihtiyacı sapık yollarla tatmin etmek isteyen in-sanların, K. Kerim tabiriyle «Hayvanlardan da aşağı» bir de-rekeye düştükleri tarihi bir gerçektir. Bunun içindir ki, Al-lah'u Teâla, insanlara, kendi arâlarından seçmiş olduğu Pey-gamberleri vasıtası ile hak imanı göstermiştir. Şimdi bize düşen vazife, bu iman üzere olabilmek ve onun icabı olan dini insanlığa öğretebilmek-dir. Bu öğretim keyfiyeti lâıkiyle yapılmadığı müddetçe insanların sahip oldukları hak imanı, çeşitli ruhî ve fikrî sarsıntılar karşısında ko-ruyabilmeleri ve dinlerini muhtelif istismarcıların tasallutundan kur-tarabilmeleri güç, belki de imkânsızdır. Bu sebebledir ki, hak dinlerin en sonuncusu ve en mütekâmili olan İSLÂM, ilk âyetinin ilk cümlesinde iman ve ilmi birleştirmiştir. Hatta ilk emrinin «İkra = Oku» ile başla-ması, insanın mabudunu imandan önce onun eserlerini tefekkür ederek Rabbını bulmasına işaretdir. Hazreti İbrahim'in de Allah'ını bulması öyle olmamış mıdır? «Senin için hakkında kat'i bir bilgi olmayan şeyin ardına düşme.» âyeti kerimesi de bize, takip edeceğimiz her yola bile-rek gitmemizi emretmiyor mu? İşte bunun için dinimizi öğrenmek ve öğretmek mecburiyetindeyiz.

DİNİMİZİ NASIL ÖĞRENEBİLİRİZ?

Müntesibi bulunduğumuz İSLÂM, kıyamete kadar insanlığın bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek esasları bünyesinde toplayan ilâhî bir nizam olduğuna göre, hiçbir beşerî sistemde bulunmayan çok cephelilik ve uzun ömürlülüğe sahiptir. Şu halde bunu öğrenebilmek de ciddi, devamlı ve çok yönlü bir çalışmayı icabettirmektedir. Her müslüman için lâzım olan basit bir ilmihal bilgisi, İSLÂM'ı öğrenmeye kâfi değildir. Bunun için İslâm'ın öğrenilmesine, Kur'an'ın anlaşılmasına yardım edecek her çeşit ilmin tahsil edilebileceği mekteplere ihtiyaç vardır. Çünkü İslâm'ın asıl kaynağı olan K. Kerim, o kadar çok cephelidir ki, bunların her birisini anlayabilmek için mutlaka onunla ilgili ilme ihtiyaç vardır. Bu sebepten İslâm'ın hakikatlerini ortaya koyacak mekteb, çeşitli fakülte veya bölümleri bulunan bir üniversiteye veya A K A D E M İ olmalıdır. Ancak böyle müesseselerde yetişecek elemanların çalışmalarını neticesinde İslâm'ı bütün cepheleriyle öğrenebilmek mümkün olabilir.

İSLÂM'I ÖĞRENMEDE ECDADIN YOLU

İslâm'ı bu çerçevede içerisinde anlıyan müslümanlar, tarihte büyük devletler kurdular ve İslâm'ı yaşanır hâle getirdiler. Hz. Muhammed (S.A.S.) Osmanlıların sonuna kadar İslâm, böyle geniş bir anlam taşıyor ve İslâm'ı anlayabilmek için büyük medreseler meydana getiriyordu. Buralarda okuyanlar, hem aslî din ilimlerini hem de yardımcı ilimleri öğreniyor ve (Zül cenaheyn - İki -kanatlı) olarak yetişiyorlardı. Bunların en sonuncu ve mütekâmillerinden birini İstanbul'da görüyoruz. Ecdadımızın te'sis ettiği Süleymaniye Medresesi, gerçekten bugün örnek alınması gereken bir üniversitedir. Dâr'ul - Hadis, Dâr'u't-Tıp ve Dâr'ul - Fıkıh gibi çeşitli fakültelerin herhangi birinden mezun olan bir kimse, istediği fakültede doktora yapabilmek formasyonla yetiştirilirdi. Demek oluyor ki hukuk fakültesini bitiren bir hukukçu, müte-hassıs bir eleman kadar olmasa bile tıbbın ön ve genel bilgilerine sahip oluyordu. Bunun içindir ki, İslâm Medeniyeti Tarihi'nde astronomi, matematik ve tıp gibi çeşitli ilim dallarında isim yapmış büyük âlimler, böyle medreselerden yetişmişlerdir.

BUGÜN İLİM HAYATIMIZ NE DURUMDA?

İslâm'ı öğrenebilmek için ecdadın kurduğu büyük müesseselerin, bir takım iç ve dış sebepler dolayısıyla bozulduğu, dinamizmini kaybettiği ve nihayet yıkıldığını görüyoruz. Tabii buna paralel olarak İslâm Milletlerinin de yeryüzündeki fonksiyonlarını kaybettiklerine ve dünyanın en geri milletleri hâline düştüklerine şahit oluyoruz. Zira milletleri ayakta tutan iki unsur: İman ve ilim'dir. İşte medrese, bu iki unsuru temsil ediyor ve İslâm milletlerini ayakta tutuyordu.

Medresenin yıkılmasından sonra İslâm milletleri bazı üniversite veya yüksek okullar açmışsa da hâla onun yerini doldurabilecek müesseseleri kuramamıştır. Çünkü yeni kurulan müesseselerin ya gayesinde noksanlık veyahut da gayesine varmak için tesbit edilen yollarında eksiklik vardır. Daha doğrusu bunlar, bazı pratik ihtiyaçlar için kurulmuş mekteplerdir. Bu bakımdan bunlar ile derin, teorik çalışmalara girebilmek mümkün değildir. Mevcut müesseseler bu vadede çalışmak isteyenlere gerekli imkân bahşedecek kapasitede değildir.

YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜLERİ'NİN DURUMLARI

Türkiye'de uzun bir devre dinî tahsile ara verildikten sonra nihayet 1949 ilâ 1950 yıllarında bu ihtiyaç bütün şiddetiyle kendini gösterdi. Memleketi din eğitiminin mahrum bırakmanın millet hayrına olmayacağı ve halkın dinî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için doğru veya yanlış bilgilere sahip, mutlaka kendi arasında bazı din adamları çıkaracağı devrin devlet idarecilerini düşündürmeğe başladı. Halkın da ısrarı isteği neticesinde İMAM-HATİP OKULLARI açıldı. Fakat bunlar, din adamı yetiştirmek için kâfi değildi. Bu düşünce ve halkın çeşitli baskısı ile 1959 da Türkiye'de ilk olarak İstanbul'da YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ açıldı. Açılan bu ilk Yüksek İslâm Enstitüsü'nü takiben Konya, Kayseri, İzmir ve nihayet Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı.

Görülüyor ki bütün bu Yüksek İslâm Enstitüleri de İmam-Hatip Okulları gibi bazı pratik ihtiyaçlar ve müslüman halkın idarecilere olan baskıları neticesinde açılmışlardır. Üzerinde etraflıca düşünülmeden ve plânlanmadan alelacele açılan bu müesseselerin kuruluş ve programlarında bu yüzden birçok eksik ve aksaklıklar mevcuttur. Ne yazık ki, on seneden beri bu aksaklıkları giderme yolunda devletçe hiçbir adım atılmamıştır. Şimdi biz bunlar üzerinde durmağa çalışalım.

A) GAYE VE KURULUŞTAKİ AKSAKLIKLAR:

Yüksek İslâm Enstitüleri yönetmeliğine göz attığımızda bu okulların, biri maarif sahasında; diğeri de Diyanet sahasında olmak üzere birbirine yakın iki eğitim sahasında hizmet görecektir. Yetiştirme gayesinde bulduklarını ve Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir kuruluş olduklarını görmekteyiz. Hakikatde ise yönetmeliğin gaye olarak tespit ettiği hususların bir din eğitimi ve öğretim müessesesinin gayesi olması muhaldir. Bunlar, gaye değil; ancak netice olabilirler. Veya böyle bir müessesede gaye ancak dinin hakikatlerini ve bu hakikatlerin anlatılmasına yardım edecek ilimleri öğrenmek olabilir. Daha açık bir ifade ile Din Eğitimi ve öğretimini yapacak bir mektebin gayesi iman ile ilmin sentezini yapmak olabilir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi ilimsiz İslâm'ı anlamak mümkün değildir. İşte bu gaye ile yetiştirilen elemanları Diyanet veya Maarif sahasında veyahut da başka sahalarda istihdam etmek mümkündür. Dinin hakikatlerini lâayık ile öğretmezsek bunlardan yetişecek elemanları nerede istihdam edersek edelim beklediğimiz neticeyi istihsal etmemiz mümkün değildir.

Diğer taraftan bu müesseselerin maarife bağlı bulunmaları da hata değildir. Çünkü demokratik bir nizamda bütün bakanlıklar, o makama oturacak bakanın siyasî kanaatine göre şekil almaktadır. Bu demektir ki, o makama bağlı müesseseler de siyasetin zincirleme halkalarıdır. Halbuki dinin kendine has kural ve kaideleri olduğu gibi, ilmin ilk şartı da tarafsızlıktır. Bu iki müessese kendi hallerine bırakılmaz ve başka kuvvetlerin kontrolü altına alınırca hürriyetlerini kaybeder, mahkûm olurlar. Bunun için din ve ilim müesseselerinin her türlü baskı ve kontrolden âzade olarak MUHTAR MÜESSESELER olmaları şarttır.

B) PROGRAM VE DERS DAĞITIMINDAKİ AKSAKLIKLAR

Yüksek İslâm Enstitüleri'nin programlarının da pratik gayenin ta-

hakkuku göz önüne alınarak ve çok acele hazırlanmış olduğunu görüyoruz. Hattâ konulan derslerin bu pratik gayeyi bile tahakkuk ettirmeğe kâfi gelmeyeceğini söyleyebiliriz. Bazı lüzumsuz denilecek kadar Enstitü için az menfaatli dersler konulurken Enstitünün temel mevzularını teşkil edecek dersler ya çok az (haftada bir saat) konulmuş veyahut da hiç konulmamıştır. Meselâ, İslâm Hukuku son sınıfta haftada bir saat konulmakla iktifa edilmiş ve İslâm İktisadından hiç söz edilmemiştir. Halbuki İslâm'ın, Kapitalizmin ve Sosyalizmin karşısına dikilen dört başı mamur bir iktisat nizamı vardır.

Derslerin dağıtımında da isabetli bir yolun tutulmadığı seviyeye göre bir âyarlama yapılmadığı ve ihtisası gerektiren derslerin seçilmediği gözden kaçmamaktadır. Zaten bir ihtisas sınıfı bulunmadığına göre umumi din kültürü veren İmam-Hatip Okulları müfredatının burada tekrarlandığına şahit olmaktadır. Binaenaleyh Yüksek İslâm Enstitüleri program ve müfredatının yeniden ele alınarak aslı ve yardımcı derslerin Enstitü bünyesi için lüzum derecesine göre sıralanması ve sınıflara göre âyarlanmasına ihtiyaç vardır.

C) ÖĞRETİM KADROSUNDAKİ AKSAKLIKLAR:

Yüksek İslâm Enstitülerinin öğretim kadrosu gerçekten çok yamalı bir bohçaya benzemektedir. Diyebiliriz ki, Türkiye'deki hiçbir öğrenim müessesesi bu kadar çeşitli yollardan öğretim kadrosunu temine çalışmamaktadır. Denilebilir ki, bu zaruretlerin doğurduğu bir keyfiyettir. Fakat, unutmamak lâzımdır ki, zaruretler muayyen bir zaman için olur, devamlı değil.. Her zaman mevcut olan zaruret artık zaruret olmaktan çıkarak ihtiyaç haline gelir. İhtiyaçlar ise geçici tedbirler ile karşılanamaz. Onun için müstakar tedbirler lâzımdır. Halbuki, Yüksek İslâm Enstitüleri'nde kurulduğu günden beri hiçbir köklü tedbirin alınmadığını ve kuruluşda meydana getirilen yamalı bohçaya her sene yeni yamaların ilâve edildiğini görüyoruz. Yüksek İslâm Enstitüleri mensuplarının «A K A D E M İ» isteklerine karşı da hükümet yetkililerinin «Ne yapalım, akademik kariyeri haiz yeteri kadar hocanız yok.» diye bir mukabelede bulunmaları da cidden garibdir. Çünkü on seneden beri tedbir alınsaydı şimdi değil akademi, bir İSLÂM ÜNİVERSİTESİ kurulabilecek sayıda akademik kariyeri haiz hocalar bulunurdu.

Hem tedbir almamak, hem de haklı isteği imkânsız diyerek reddetmek bilmem, samimiyetle bağdaşabilir mi? Şayet samimi iseniz şu sorumuzu cevaplandırınız.

Bu günkü şartlar devam ettiği müddetçe, kaç yıl sonra Yüksek İslâm Enstitüleri Akademi kurabilecek şekilde, ilmi kariyeri haiz öğretim üyesine sahip olabilecektir?

Biz söyleyelim. HİÇBİR ZAMAN...

Çünkü, akademik kariyeri her şeyden önce statü kazandırır. Şayet statü buna müsait değilse dünyanın en ünlü ilim adamlarını bile getirseniz onların eliyle ilmi kariyeri haiz öğretim üyeleri yetiştirmeniz mümkün değildir. Bunun için her şeyden önce Yüksek İslâm Enstitüleri statülerinin yeterli hale getirilmesi ve mevcut ilmi kariyerli hocalar vasıtasıyla yenilerinin yetiştirilmesi elzemdir.

D) MESKEN SEÇİMİNDEKİ AKSAKLIKLAR:

Yüksek İslâm Enstitüleri, birer ilim müesseseleri olduğuna göre bunların mutlaka ilim muhitlerinde iskânı şardır. Kaldı ki, bu mektepler daha çok sosyal ilimler üzerinde araştırma yapacaklardır. Bu bakımdan bunların birinci derecede laboratuvarları kütüphaneleridir. Binaenaleyh onları kütüphanelerden uzak mevkilere kurmak hatalıdır. Halbuki Türkiyemizde kimse işin bu tarafını düşünmüyor. Sanki bir gecekondu açar gibi her istenilen yere Yüksek İslâm Enstitüsü kurulmasına izin veriliyor. Gerçi bu senelerden beri iman ve ilme susayan müslüman vatandaşın samimi isteğidir. Fakat bu isteği değerlendirme Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Bakanlığın ise bunu, mevcut Yüksek İslâm Enstitülerinden seçilecek bir ilim heyetine tetkik ettirmesi gerekirken maalesef mesele, hükümetin tutum ve kararına bırakılmıştır. Hele vatandaşın bu samimi isteği bir seçim arefesinde olursa sür'atle gerçekleşir. Esefle kaydedelim ki, beş Yüksek İslâm Enstitüsünden çoğunun açılması böyle olmuştur. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünün kütüphaneler muhitinden tecrit edilerek, şehir dışında bir yere devrin Millî Eğitim Bakanının zihniyeti hakim olmuşsa; Kayseri, İzmir ve Erzurum Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmalarında da gerekli ilmî dökümanlar elde edilmeden, acelelik zihniyeti hakim olmuştur. Her şeyin plânla yapıldığı iddia edildiği şu devirde. Din Eğitimi, ne birinci ne de ikinci beş yıllık kalkınma plânlarına alınmazken, enflasyona yol açacak tarzda yeni yeni Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmaları garip değil midir? Bu seneki açılacak Yüksek İslâm Enstitüleri arasında bir de Urfa Yüksek İslâm Enstitüsünden bahsedilmesi gerçekten faciadır. Biz Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmasına karşı değiliz; ama mevcutların eksikleri tamamlanmadan yenilerinin açılmasının hizmet olacağına da inanmıyoruz.

Ç A R E :

Buraya kadar olan kısımda İslâm'ın nasıl öğrenilebileceğini, bu dini öğretmekle görevli bulunan müesseselerin nasıl olması lâzım geldiğini ve Türkiyemizde bu gaye için kurulan Yüksek İslâm Enstitülerinin durumlarını inceledik. Gördük ki, Yüksek İslâm Enstitüleri, İslâm'ı bütünüyle öğretebilmekten mahrumdur. Bu yüzden yeni müesseselere ihtiyaç vardır, ki, o da mevcut Yüksek İslâm Enstitülerinin tam bir gaye, yeni bir kuruluşla **İSLÂMÎ İLİMLER AKADEMİLERİ** şeklinde muhtar bir ilim müessesesi olarak teşkilâtlandırılmasına bağlıdır. Bu yapılmadan İslâm nizamını bütünüyle anlayabilmek mümkün olmadığı gibi, gecekondu yapar gibi Yüksek İslâm Enstitüleri açılmasına da mani olabilmek imkânsızdır. Kurulacak Akademiler, muhtariyetlerinin İslâmî ve yardımcı ilimleri tahsil edecek birçok bölüm ve Enstitülerden meydana gelecek ve ilim yapmak isteyen her türlü akademik kariyere sahip olabilme imkânı hazırlanacaktır. Böyle bir ilim müessesesi hem Türkiye, hem İslâm âlemi ve hem de ilim dünyası için büyük bir kazanç olacaktır. Buradan mezun olacak elemanlar, Diyanet, Maarif, Vakıflar, Kütüphaneler, Müzeler gibi çeşitli sahalarda hizmet görecekler ve ilim âlemine katkıda bulunacaklardır.

Biz, mevcut Yüksek İslâm Enstitüleri program ve yönetmeliklerinde yapılacak mevzii ıslâhatın Yüksek İslâm Enstitülerinin meselelerini halledeceğine inanmıyoruz. Meseleleri kökünden halledebilmek, **İSLÂMÎ İLİMLER AKADEMİLERİ**'nin kurulmasına bağlıdır.

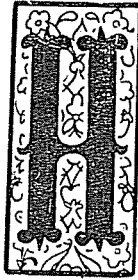
İlahiyat

HAKKI TAVSİYE METOD VE VASITALARI

II

HAKKI TAVSİYENİN DİNİ DEĞERİ

İSMAİL LÜTFÜ ÇAKAN

Hakki Tavsiye'nin İslâm'daki yerini özetlerken öncelikle konumuzu kendisinden aldığımız «Asr Süresi'ni hatırlamamız yerinde olur.

«Allah Teâla bu sure-i celile'de ümem ve efradın hüsrandan necat bulmalarının rükünlerinden iki rükün zikrettikten sonra efradın yekdiğeri ile teavününe mutevakkıf olan iki rükün daha zikretmiştir: Hak ile tevası, sabır ile tevası (24). Binaenaleyh Hüsrandan necatı dileyen her ümmetin efradı, bu vahiy ile kaim olması yani hayr ile vasiyetleşmesi,

şerden birbirini nehyetmesi diğer bir tabirle Hak ve sabır ile tevasi etmesi lâzımdır (25).

Aslında hak ile vasiyetleşmek sâlih ameller cümlesindedir. Burada (Asr Suresinde) ayrıca zikri, faziletine, yalnız kendisi bir asıl olup necata medar olmakta müstakil bulunduğuna işaret içindir (26).

Al-i İmran Süresinin 104. âyet-i kerimesi, «hakki tavsiye'nin mecburiliğini ve bu işi yapanların kurtulacağını açıkca ilân eder.

ولتكن منكم امة يدعون الى الخير ويأمرون بالمعروف وينهون

عن المنكر واولئك هم المفلحون

«Sizden hayr'a davet edecek, ma'ruf'u emir, münkerden nehyedecek bir taife bulunsun, Felah bulacak olan, işte onlardır.» Âyetteki

(من) harf-i cerri'ni «beyaniyye» olarak kabul eden âlimlere

göre mâna, «Siz, ma'ruf'u emir, münkerden nehyeder ümmet olunuz!» (27) demek oluyor. Muhammed Abduh, bu emri âm kabul etmekte ve «vasiyetleşmenin her mü'mine farz olmasında küçük büyük müsavidir (sayfa: 35) demektedir. Bu sözüne Ve'l-Asri Süresi ile Maide Süresinin «İsrail oğullarından münkir olanlar Davud ile, Meryem'in oğlu İsa'nın dilleriyle lânet olundular. Çünkü asi idiler ve dinlerinin ahkâmını tanımazlardı. İşte o la'net, isyan etmeleri ve her vakit tecavüz eder olmaları sebebiyle idi. İşledikleri kötülüklerden birbirlerini nehyetmezlerdi. Bu halleri ne fena idi.» mealindeki 78 ve 79. âyetlerini delil göstermektedir.

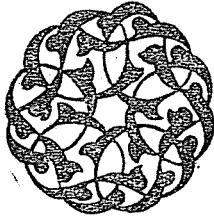
Hayr'a davet, emr'i bil'-Ma'ruf ve nehy-i ani-I-Münker farz-ı kifâye olmakla beraber Al-i İmran Süresinin 110. âyet-i kerimesi-

24 — Vel-Asri Süresinin Tefsiri, M. Abduh, s: 44

25 — Aynı eser, s: 45

26 — Aynı eser, s: 36

27 — Aynı eser, s: 37 Y. Z. Ersal'ın 29 no'lu dip notu.

ne göre Muhammed ümmetinin «mümeyyiz» vasfıdır da. Allah, müslümanların; «en hayırlı ümmet» olma nedenlerini «Hakkı tavsiye» ve iman-ı billah ile açıklamaktadır. Bir başka âyette de (Tevbe: 71) müslüman erkek ve müslüman kadınların birbirlerinin dostları olduklarını ve bu durumlarını, Hakkı tavsiye ile isbat etmekte bulduklarını bildirilir. Bütün bu âyet-i kerimelerde dikkati çeken bir husus var, o da mü'minlerin «Hakkı Tavsiye» ile sıfatlandırılmış olmalarıdır. Bundan bir neticeye varmamız gayet kolay ve normal olacaktır: Emr-i bil'ma'ruf'u ve nehy-i ani'l-münker'i kısa ve şümüllü ifadesiyle hakkı tavsiye'yi ihmal eden müslümanlar sıfatlarını kaybediyorlar.. Bu ise, bir mü'minin kat'iyyen arzu etmiyeceği acı bir sonudur...

Hakkın tebliğ ve tavsiyesinin müslümanlar için kaçınılmaz bir görev olduğunu ve bu hususa erkek-kadın farkı bulunmadığını Allah Teâlâ'nın, Peygamber Efendimizin temiz zevcelerine verdiği şu ilâhî emirde en kesin şekilde tesbit etmekteyiz: «Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti (sünneti), (başkalarına) hatırlatın! (28)»

Bu konuda «Maun» Süresi de çok dikkat çekicidir. Ceza ve hesap gününü yalan sayan kafir'in yaptıklarını sıralarken «yoksulu doyurmak için başkalarını da teşvik etmez» buyurulmaktadır. Fecr Süresinin 18. âyeti de «Yoksulu yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.» ta'rizini ihtiva etmektedir. Hakkâ Süresi'nin 33 ve 34. âyetlerinde cehennemlik şahsın bu kötü akıbetinin nedenleri «O, yüce Allah'a inanmaz ve miskin'in doyurulmasını teşvik etmezdi.» şeklinde ifade edilmektedir.

Bu âyetlerde açıkça görülüyor ki, tavsiye cümlesinden olan teşvik'i ihmal etmek kişinin cehennemlik olması neticesini tevliid etmektedir. Ve bu durum ancak bir kafir'in sıfatı olmaktadır. Mü'min olan kimsenin böylesi bir akıbeti rıza göstermiyeceği (imani bakımından) açık bir gerçektir.

Bunun karşısında, Hakkı tavsiye görevini yerine getirenlerin ehl-i cennet'den bulduklarını da Tevbe Süresinin 111. âyet-i kerimesinden şu ilâhî ifade ile öğrenmekteyiz:

«Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rüku' edenler, secde edenler, (insanlara) iyiliği emredenler ve (onları) kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar. (yok mu işte onlar da Cennet ehlidirler, Habibim) sen o mü'münlere dahi (cenneti) müjdele (29)»

Kur'an-ı Kerim'de bir âyet (30) var ki, bütün bu yukarıdan beri Hakkı Tavsiye'nin lüzumu hakkında sıraladığımız âyetlerle çatıştığı zannına kapılmak kuvvetle muhtemeldir. Ancak İslâm'ın ilk Halifesi Hz. Ebu Bekr (R.A.) bu âyet-i kerime hakkında şöyle konuşmuş ve bu müşkülümüzü de halletmiştir:

—Ey insanlar siz, «Ey iman edenler, siz kendinize bakınız, doğru yola giderseniz, yolunu şaşırmuş kimselerin size zararı dokunmaz» mealindeki âyeti okuyorsunuz; Halbuki ben Peygamber (S.A.S.) in, «İnsanlar zalimi görürler de, onların zulmetmesine mani olmazlarsa, Allah Teala'nın bütün insanları azaba uğratması pek yakındır» buyurduğunu işittim (31).

Son devir alimlerinden birisi de bu âyet'i «siz

müsbet manadaki çalışmalarınıza bakın, yılmadan, usanmadan hak yolda ilerlemeye çalışınız. Böyle yaparsanız, sapıtmuş olanların size bir zararı dokunmaz» manasıyla anlamaktadır (Hizmet Rehberinden)

Ehemiyyetine binaen olacak ki, iki ayrı şekilde rivayet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz; «Cihad'ın efdali (sevabı en çok, faydası umumî olanı) zalim sultan katında hakkı söylemektir (32)» buyurmuştur. Hatta Buhari'nin rivayet ettiği bir hadis'de Enes (R.A.) den naklen Peygamber Efendimiz;

— İster zalim olsun, ister mazlum olsun, mü'min kardeşlerinize yardım ediniz! buyurdu. Birisi;

— Ya Resûlellah, mazlum olana yardım ederim, fakat zalim'e nasıl yardım ederim? dedi. Rasul-ü Ekrem Efendimiz;

— Zalim'i zulüm yapmaktan alıyorsun. İşte bu ona yardımdır, buyurdular (33.)

Peygamber Efendimiz, hakkın hakimiyeti, dolayısıyla beşeriyetin selâmeti uğrunda her fırsatta Hakkın tavsiye ve ta'mimini emretmekte ve bizzat kendisi de bu işle meşgul olmakta idi. Bu yönden de ümmetine örnek olacak bir hayatı vardır.

Ebu'l-Velid Ubade b. Sâmî; «nerede olursak olalım kimseden çekimeyerek (kıyanın kınamasından korkmayarak) doğruyu söylemeye Peygamber (S.A.S.) e söz verdik, biat ettik (34)» der. İslâm'ın daha ilk günlerinde, müslümanlığı kabul etmek isteyen Medineli bir kaç kişiden böylesi bir Bey'at'ın alınması gerçekten pek mühimdir. Bu demek olur ki; ilk ve son vazife, her zaman her yerde mevcut şartlara uygun şekilde hakk'ın söylenmesi, duyurulması, tavsiyesi'dir...

Yol'un, yolcu üzerindeki hakkını soranlara karşı Peygamber Efendimiz, saydığı diğer hususlar yanında «emr-i bil'ma'ruf, nehy-i ani'l münker» yapmayı da zikretmiştir (35). Bir başka hadisinde de; «nasihat istediği zaman nasihat etmenin» müslümanın yekdiğerindeki hakları cümlesinden olduğunu hatırlatmıştır (36). Bu durumda, istenilenin mutlaka yapılmasını emretmiştir.

Konumuzla ilgili pek mühim bir hadis-i Şerifte de «bildiği islâmî gerçekleri başkalarına öğreterek, cihad gayesi gütmeyen kişinin münafıklarla haşredileceği» (37) haber verilmiştir.

(28) Ahzab Süresi: 34

(29) Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim, H. B. Çantay, c: 1, s: 300

(30) Maide Süresi: 105

31 — Riyazu's-sâlihiyn, Terc. H. H. Erdem, c: 1, S: 238, Ankara, 1967, 2. baskı.

32 — Riyazu's-sâlihiyn, Terc. H. H. Erdem, c: 2, s: 234-235, Ankara, 1967, 2. baskı.

33 — Riyazu's-sâlihiyn, Terc. H. H. Erdem, c: 1, s: 229 Ankara, 1967, 2. baskı.

34 — Riyazu's-sâlihiyn, Terc. H. H. Erdem, c: 1, s: 229

35 — Riyazu's-sâlihiyn, Terc. H. H. Erdem, c: 1, s: 232

36 — Riyazu's-Salihiyn, Terc. H. H. Erdem, c: 1, s: 228, Ankara, 1964, 2. baskı.

37 — Riyazu'ssâlihiyn: cilt, s: 228

«Vasıtalar» bölümünde üzerinde duracağımız bir şerefli hadis'te de kötülüğün el veya dil ile giderilmesi, mümkün olmadığı takdirde kalben ondan nefret edilmesi (38) ön görülmüştür.

İbn-i Abbas (R.A.) Hz. Peygamber (S.A.S.) e;

— İçinde iyi kişiler de bulunduğu halde bir belde (millet) helâk edilir mi? diye sordu. Peygamber, — Evet, buyurdu.

— Niçin ya Rasulellah? denilince de;

— Allah'a isyan olan hususlara karşı zillet gösterip sustukları için» cevabını verdi (39).

Aişe (R. Anha) dan rivayete göre Peygamber (S.A.S.).

— İçinde, işleri nebilerin işleri gibi 18 bin kişi olan bir belde ahali azaba uğramıştır.. buyurdu.

— Nasıl olur? dediler.

— Onlar, Allah için buğuz etmiyorlardı. Ma'rufu emr etmiyor ve münkeri de nehyetmiyorlardı.. buyurdu (40).

Nu'man b. Beşir (R.A.) dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:

«Allah-u Teala'nın çizdiği hudud'a riayet etmeyen kimse, gemide şu kavme benzer ki, bunlar, gemideki yerlerini kur'a ile paylaştılar. Bir kısmı geminin üst katına, diğer kısmı da alt katına yerleştiler. Kur'a neticesi olarak aşağıya yerleşenler, su almak için çıktıkları vakit, üst kattakilerin yanından geçerlerdi. Bunun üzerine «hissemize düşen yerden bir delik açsak da yukarıdakileri rahatsız etmesek» dediler. Şimdi, üst kattakiler, bunları, istediklerini yapmakta serbest bırakırlarsa hepsi helâk olurlar. Eğer onları bu tehlikeli işten men ederlerse, kendileri de kurtulur ve onları da kurtarmış olurlar (41).

Cemiyetin ferde vasi'liği ve onun hayatından mes'uliyeti hakkında bundan daha veciz ve açık bir ifade olabilir mi?

Bunun için olmalı ki, yüce Peygamberimiz

(الدين النصيحة) (42) buyurarak, dini, «hayır-hahlık» diye tarif etmiş, bu ifadeyi üç kez tekrarlamıştır.

et-TAÇ sahibi «nasihat» kelimesinin «nush» kökünden türediğini ve «ihlas, samimiyet» demek olduğunu söyledikten sonra; dini mânasını, nasihat edilen kişinin iyiliğini, hayrını istemek ve onun hayr'a irşadını dilemektir (43) şeklinde açıklar.

Peygamber Efendimiz bu hadisi ile dinin, «tavsiye» üzerine müesses, devamının da onunla kâim olduğunu, her devirde din için tavsiye müessesesinin lüzumlu bulunduğunu en kısa ve fakat en veciz şekilde duyurmuştur. Hattâ bu lüzum'un zaruri bir neticesi olarak İslâm tatbikatında «Muhtesiblik» adı altında devlet teşkilâtına dahil bir müesseseye şahit olacağız. Konumuz bakımından önem arzeden bu müessese hakkında İbn-i Haldun şunları yazar.

MUHTESİBLİK :

Muhtesiblik dinî bir görev olup, kötülükten alıkoymak ve iyiliği emretmekten ibarettir. Kötülükten alıkoyma ve iyiliği emretme, müslümanların iş ve idaresi başında bulunanların üzerine yükletilen bir farzdır. Müslümanların idaresi başında bulunan zat, ehliyetli olanı bu göreve tayin eder. Bunun üzerine

tayin edilen adama bu görevi görmek farz olur...

Muhtesib, halkı şehir ve ahalisinin fayda ve maslahatlarına uygun hareket etmeye sevk eder, yollar-daki kalabalık ve sıkışıklıklara engel olur, hammalların ve gemicilerin fazla yük yüklemelerini meneder, yıkılma tehlikesi gösteren yapıların ve evlerin yıkıtılmasını sahiplerine emreder. Yollardaki, geçip gidenler için zararı dokunabilecek nesnelere ortadan kaldırır. Okullardaki öğrencileri haddinden aşırı döven öğretmenlerin ellerine vurur. Onları, öğrencilere haddinden aşırı vurmaktan alıkoyma. Muhtesiblerin hükümleri, kadı ve hakimlerinki gibi duruşmalara, hak ve hükuk dava ederek çekişmelere bağlı değildir. Muhtesib, kendisine belli olan her işe ve incelenmek üzere kendisine sorulan ve belli olan hal ve işlere bakar; hükmeder. O'nun görevi yalnız davalara bakmak değildir, o hile, aldatmalara, yiyecek ve içecek maddelerinde hile kullananlara, yüksek fiyatla satanlara ve bunlardan başka isbatı, delil ve tanıklara muhtaç olmıyan hususlara, ölçü ve ölçeklere bakar. Suğuluları cezalara çarptırır. Borçlarını vaktinde ödemiye-nleri insafla iş görmeye mecbur eder. Bundan başka tanık ve delil ile isbata ve hükümleri yerine getirmeye muhtaç olmayan iş ve hallerine bakar. Bunlar umumi haller ve yerine getirilmeleri kolay işler olduğu için Kadı bunlara bizzat kendisi bakmadan, bunları Muhtesib'e havale etmiş imiş gibi olur. (44)

Muhtesiblik hakkında Prof. Muhammed Hamidullah da şu malumatı vermektedir (45);

lerde müstakil hale gelen ve İslâm Şehir hayatının pek mühim bir müessesesi olan Muhtesiblik yani âmme örf ve âdetlerinin yaşayışının müfettişliği vazifesi, hâkimliğe en yakın bir vazifedir. Medine'de Hz. Peygamber bizzat ve eyâletlerde vali-hâkimler O'nun adına bu işle meşgul oluyorlardı. Bu müessese, şu âyetten neş'et eder: «sizlerden öyle bir ümmet çıkacak ki, bunun fertleri ma'ruf'u emreder, münkerden alıkor; işte bunlar bahtiyar olanlardır (Al-ı İmran: 100)».

Tahirü'l-Mevlevî de şunları yazar. (46):

Muhtesib; vaktiyle belediye işlerine bakan me-mur idi. Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker'le de iştigal ederdi. Bu itibarla çalgıcılar, meyhaneciler ve sarhoş-lar muhtesib'den korkarlardı.

Görülüyor ki, günümüzde Emniyet Genel Müdür-

38 — Riyazu's-sâlihiyn, c: 1, s: 228

39 — et-Tarik, Yahya Ahmed Derviri, s: 16, Kahire, 1952.

40 — Aynı eser, s: 17.

42 — Riyazu's-Salihin, c: 1, s: 224, Nevevî Kırk Hadisi, A. Naim, s: 17

41 — Riyazu's-Salihin, c: 1, s: 230, Ebedî Risale, A. Azzam, s: 93

43 — et-Taç, Şeyh Mansur Ali Nasif, c: 5 s: 72, Kahire, 1962, 3. baskı.

44 — Mukaddime, İbni Haldun, Terc: Z. K. Ugan c: 1 s: 574-575, İst. 1968, 2. baskı.

45 — İslâm Peygamberi, M. Hamidullah, c: 2, s: 197, İstanbul, 1969

46 — Şerhu mesnevî, Tahirü'l-Mevlevî, c: 1, Kitap: 4, s: 1067, Konya, 1966

lüğü (47), trafik teşkilâtı, polis, jandarma ve belediye zabıtası hatta maarif müfettişlerinin vazifeleri İslâm Cemiyetinde Muhtesib'ler tarafından yürütülmüştür. Devlet teşkilâtı içinde bu nisbette geniş vazife ve selâhiyetleri bulunan Muhtesib' «hakkı tavsiye»nin önemini gösteren canlı bir delildir.

İslâm Büyüklarının Hakkı Tavsiye hakkındaki görüşleriyle konumuzun dinî önemi bölümünü bağlayalım.

İmam Şafii, şöyle konuşur:

«— Kendisinde üç haslet bulunan imanını olgunlaştırmıştır.

1 — Emr-i Ma'ruf; Allah Teâlânın emirlerini başkalarına ulaştırın ve kendisi de kabul eden.

2 — Nehy-i münker; Allah Teâlânın yasaklarından başkalarını men eden ve kendisi de çekinen.

3 — Allah Teâlânın çizdiği çerçevenin dışına çıkmayıp bunları koruyan (48)...

İbn-i Abbas (R.A.):

— İnsanlara iyiliği öğretenler için, denizdeki balıklara varıncaya kadar her şey Allah Teâlâ'dan mağfiret diler (49)» der.

Zu'n-nun-ı Mısri (K.S.):

— Üç şey iman âlâmetlerindedir; der ve ilâve eder;

1 — Müslümanların dertleriyle kalbin gam çekmesi.

2 — Nasihatı esirgememek.

3 — Her ne kadar halk bilmeseydi ve kötü görseydi onları iyiliklerine irşad etmek (50).

Huzeyfe (R.A.) a, «canlı cenaze» sorulur, şu cevabı verir:

— Bir kötülüğü, kötü görüp eliyle veya diliyle veya kalbiyle düzeltmeye çalışmayan kişidir (51).»

Sahih rivâyetlere göre ashab-ı kiram bir araya geldikleri zaman, «Asr Suresini» birbirine okumadan ve selâmlaşmadan ayrılmazlarmış. Bu hareketin mânasını İstiklâl Marşı Şairimiz M. Akif Bey şöyle anlatır;

«Ashabın bu âdeti, teberrük içindir (surenin yüzü suyu hürmetine nail olmak içindir) zannında bulunanlar yanılıyorlar. Zira bu sure-i güzîn'i okumaktan maksad, içindeki mânaları, hususiyyle hakkı, sabrı tavsiyede bulunmayı karşındakine hatırlatmaktır. Taki arkadaşından ayrılmazdan evvel onda bir hayırlı vasiyet, nasihat varsa onu kendisine celbetmiş olsun (52)». Akif, Safahat'da bu cümlelerini şöylece şiirleştirir:

Hakk'ın nâmütenâhi adı var, en başı «Hak»,
Ne büyük şey kul için hakkı tutub kaldırmak!

Hani ashab-ı kiram ayrılalım derlerken,
Mutlaka «sure-i ve'l-asr» okurmuş, bu neden?

Çünkü meknûn o büyük surede âsâr-ı felah,
Başta iman-ı hakiki geliyor, sonra salah!

Sonra hak, sonra sebat; işte kuzum insanlık,
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık! (53).

Hakkı Tavsiye'nin diğer tabirle emr-i bil-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker müessesesinin İslâm'a has bir esas olduğunu söylemek, bu müessesenin İslâm'da önem ve yerini anlatmaya kâfidir. İslâm'da, Hristiyanlığın «Allahın hakkını Allah'a, Kayser'in hakkını Kayser'e ver» esasına yer olmadığı gibi «Allah'a isyan

olan yerde, kula itaat (da) yoktur». Bu müessese, İslâm'ın hayatiyet unsurudur. Bunun içindir ki, Ömer (R.A.) gibi bir halife, «doğru yoldan ayrılırsan, seni kılıçlarımızla doğrulturuz!» diye seslenen sahabi bulunabiliyor. İslâm'ın adalet üzere yürütülmesi nokta-i nazarından, «her hal-ü kârda, doğacak zararı nazarı itibara almaya lüzum görmeden emr-i bil-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapılmasını» şiddetle savunan «MUTEZİLİ» gibi bir mezhep doğuyor. (54)

Muhtesiblik müessesesi, hakkı tavsiye'nin muayyen bir zümreye ait olduğu fikrini vermemelidir. Muhtesibler yanında erkek-kadın her müslüman hakkı tavsiye ile yükümlüdür. Hele günümüzde bu görev tamamen müslüman kişilerin üzerindedir. Zaten «Necat, ancak ümmetin efradından her birinin diğerinden hakkı talep etmesi ve cümle şunununda sabrı iltizam eylemesi iledir. «Aksi halde» ümmetin çoğu hakdan gafil demektir. Böyle ümmeti bâtil istilâ eder. Nitekim Allah Teâlâ: «Bir de belânın öylesinden sakınınız ki, o hiç bir zaman içinizden yalnız zalimlere isabet etmez. Bilmiş olunuz ki, Allah'ın azabı yamandır. (Efal: 25)» buyurur.

Bütün müslümanların yükümlü olduğu bu mühim görevin nasıl ve hangi vasıtalarla yapılacağını gözden geçirmeden önce, kâfi olup olmadığını tesbite çalışalım.

HAKKI TAVSİYE YETERLİ MİDİR?

Kur'an-ı Kerim'de hayat hikâyelerinden bahsedilen bütün peygamberlerin tek bir vazife ile mükellef olduklarını görüyoruz; **TEBLİĞ**... İnsanların, doğruya, güzele, iyiye, Allah'a gidişlerini sağlamak üzere görevlendirilmiş bu Allah elçilerinin Tebliğ'le yetinmeleri, ümmet için de tavsiye'nin yeterliğine bir delildir.

Tavsiye, nasıl kâfi olmasın ki, Hz. Adem'den bu yana gelen bütün dinler ve düzenlenen rejimler hep anlatılmak suretiyle kitlelere kabul ettirilmiştir. Zira Yaradan'ı tarafından insan'a verilen akıl, hislere, nefse ve şeytan'a mağlûp olmadığı, inad ve gururuna kapılmadığı müddetçe; gerçeği, doğruyu, güzeli, iyiyi, hayr'ı idrak yeteneğine sahiptir. Zaten mükellefiyet ve mes'uliyet, insandaki bu mümeyyiz akıl sebebiyledir.

İslâm'da Hakkı tavsiye'nin genel anlamıyla iki muhatabı vardır:

1 — Gayr-i Müslimler, 2 — Müslümanlar.

Gayr-i Müslimler ki, bunlara karşı Kur'an-ı Kerim Hakkın duyurulmasının kifayetini çok açık ola-

47 — İslâm Hukuku Dersleri, Dr. S. Kurtoglu, s: 41, İstanbul, 1967

48 — İhyau'l-ulum Tercemesi, A. Serdaroglu, c: 1, Kitap: 1, s: 38, Ankara, 1963.

49 — Aynı eser, s: 29.

50 — Et-Tarik, Yahya Ahmed derviri, s: 24

51 — Aynı eser, s: 25

52 — K. Kerimden âyetler, Mev'izeler, M.A. Ersoy, Nşr: S.Z. Özalp, s: 12, Ank, 1968.

53 — Safahat, M.A. Ersoy, s: 419.

54 — M. Tanji, Mezhepler Tarihi ders takrirlerinden...

«Din'de zorlama yoktur (55),
nassıyla ifade eder. Yine, tebliğ ve irşadlarından hat-
ta gösterdiği mucizelerden ibret alıp bir türlü hida-
yete yanaşma istidadı göstermeyen bedbaht müşrikle-
rin bu hallerine üzülen Hz. Muhammed'i Allah Tealâ
(C.C.):

فان اغرضوا فما ارسلناك عليهم حضيظا ان عليك
الا ابلاغ

«Yüz çevirirlerse, seni onlar üzerine muhafız gönder-
medik. Vazifen de tebliğden başka değildir (56)».

«Sana düşen ancak tebliğ'-
dir (57)». âyetleriyle teselli etmiş, tebliğ ve tavsiye
ile yetinmesini istemiştir (emretmiştir). Gaşiye Sure-
sinde de «(Habibim) sen hemen (onlara Allah'ın ni-
metlerini, tevhid delillerini) hatırlat! Sen ancak bir
hatırlatıcısın. Onların üzerine musallat zorlayıcı (bir
adam) değilsin (58)» buyurulmuştur. Zaten Peygam-
berin asıl görevi de inananları müjdelemek, inanma-
yanları korkutmaktır (Hud: 2). İman her şeyden
önce bir hidayet mes'alesidir.

Allah'ın sapıtığını, hidayet edecek kimdir? (Rum:
29).

«Habibim, sen sevdiğini hidayet edemezsin, fakat
Allah dilediğini hidayet eder. (59)» âyet-i kerimele-
riyle iman'ın hidayet mes'alesi oluşu' sarahaten açık-
lanmıştır. Böyle olunca Tavsiye'nin kifayeti ortada-
dır.

Tavsiye'nin ikinci muhatab'ı müslümanlardır ki,
bunlar hakkında da (وذكر فان الذكرى تنفع المؤمنين)

«Sen (sade Kur'an ile) vaz' et! Çünkü gerçekten öğüt
mü'minlere faide verir (60)» buyurulmuştur. Elmalı'lı
merhum bu âyet'in izahında şunları yazar:

«Vaz'-ü nasihat ile vazife ve mesuliyeti ihtar'-
ın, mü'minlere faidesi olur. İman etmiş olanların unut-
mamasına, gaflete düşmemesine, imanlarının kuv-
vetlenmesine, neş'elerinin artmasına, bilmediklerinin
öğrenilmesine, hatta iman şanımdan olanların iymana
gelmesine sebep olur (61).»

Tavsiye ve hatırlatmanın kâfi olduğuna haricî
bir delil de müslüman memleketlerinde halen yürütül-
en misyoner faaliyetleridir. Ellerinde hiç bir kanunî
selâhiyet ve zorlama gücü olmamasına rağmen, belki
milyarlar harcıyarak, hayatlarını tehlikeye atarak
misyonerlerini giriştikleri bu kesif faaliyetler, metod-
lu şekilde yürütülen propaganda ve tavsiyenin tesiri-
ne inanmış olmalarından ileri gelmektedir. Alman-
ya'nın Hitler devri propaganda bakanı Göbbells; «Ka-
tolik kilisesi muvaffak oluyor; çünkü iki bin yıldır
aynı şeyleri tekrarlıyor (62)», «Propaganda yapmak
her yerde, hatta tramvayda bile fikirden bahsetmek-
tir (63)» der. Bu sözlerin ortaya koyduğu esaslar al-
tında çalışan Hristiyan dünyası, tavsiyenin kâfi oldu-
ğuna canlı, müşahhas ve fakat bizim yönümüzden
memnuniyet verici olmayan bir delildir. Hristiyan
âlemi böylesi bir inançla çalışırken, bizim henüz müs-
lüman olduğumu söyleyen halkımızdan ümit keserek
onlara hakkı tavsiye etmememiz bilmem ne ile izah

R U B A İ

**BİR CUMA SABAHİ ALLAH'a KARŞI
MALAZGİRD'DE ELLİ DÖRT BİN ER
BESTELEDİLER EN GÜZEL MARŞI
ALLAHÜ EKBER,, ALLAHÜ EKBER.**

ÖMER RASİH ÖZTÜRKMEN

edilebilir? M. Akif, misyoner faaliyetlerinin tehlike-
sini ve tavsiyenin kifayetine olan inancını.

Misyonerler gece gündüz çalışırken acaba?

Oturup, vahy-i ilâhîyi mi bekler ulemâ?

şeklindeki ta'rizkâr beytiyle dile getirir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Peygamber için ye-
terli görülen tebliğ ve tavsiye, ümmeti için öncelikle
kâfidir. Bu kifâyet, tavsiyede takip edilecek metodlar
ve kullanılacak vasıtaların olumluluğuyla doğru oran-
tıdır. Tutulan yollar ve kullanılan vasıtalar ne kadar
müsbet olursa tavsiye, o derece geçerli olacak, aksi
halde tesir gücünü kaybedecektir.

55 — Bakara: 256

56 — Şûra: 48

57 — Al-i İman: 20

58 — Gaşiye: 21-22

59 — Kasas: 56

60 — Zariyat: 56, K. Hakim ve Meâli Kerim, H.
B. Çantay, c: 3, s: 962.

61 — Hak Dini Kur'an Dili, M. H. Yazır, c: 6, s:
4546, İstanbul, 1960, 2. basım.

62 — Siyasî Propaganda, Terc: c. Perin, s: 63

63 — Siyasî Propaganda, Terc: C. Perin, s: 53.

NOT : İsmail L. Çakan'a ait bu yazı serisinin bun-
dan sonraki kısmı Tohum Mecmuasının aç-
tığı yarışmada derece aldığı için, o kısmın
neşir hakkı kardeş mecmua Tohum'a intikal
etmiş bulunuyor. Durumu sayın okuyucuları-
mıza duyurur, özür dileriz.

İSLAM MEDENİYETİ

İSLÂM'DA MÜSBET İLİM

● ERGUN GÖZE

TAKDİM

«Mecmuamızın bu sayısından itibaren bütün İslâm âlemini hayretler içerisinde bırakacak bir yazı serisine başlamış oluyoruz. Yıllardan beri Topkapı Sarayı Müzesi'nde Peygamberimiz (S.A.S.) e, Dört Halifesine, Ashabına ve yakınlarına izafeten «Mukaddes Emanetler» diye teşhir edilen eserlerin bir kısmının orijinal olmadığını iddia eden bu yazı serisini, bütün müslümanların, ilim erbabının ve ilgililerin ibret nazarlarına arzeder; konu üzerinde düşünmeğe davet ederiz.»

İSLÂM MEDENİYETİ

eshûr tarihçi H. G. wells diyor ki:

«Yedinci yüzyılın başında hâdiselere bakarak geleceğe ait hükümlere varmak isteyecek bir tarih meraklısı bütün Avrupa ve Asya'nın bir kaç yüzyıla kadar Moğol hâkimiyetine gireceğini tahmin edebilirdi.» (1).

wells bu satırları İslâmın doğuşunu anlatmaya başlarken yazmış bulunmaktadır. Fılvaki yedinci asrın başında bu görünüşün tam aksine olarak İslâmiyyet zuhur etmiş ve bütün dünyanın kaderini değiştirmiştir.

Yani böylece birkaç yüzyıl içinde Moğol hakimiyetine gireceği beklenen dünya, hiç hesapta olmayan bir başka kuvvetin -hem de kaba olmayan- hakimiyetine girmiştir.

1969 senesinde durup İslâm memleketlerinin durumunu şöyle düşünen bir tarih meraklısı çıkarsa acaba bir kaç asır sonrası için ve bilhassa İslâm memleketleri hakkında ne gibi bir tahmin yürütür dersiniz?

Bilinmez. Maamafih İslâm memleketlerinin bu günkü hâllerinin şöylece bir incelemesi onun için cesaret verici bir tecrübe olmayacaktır.

Zira, bu gün İslâm memleketlerinin hemen tamamı «geri kalmış ülke» ler arasındadır. Bir çokları dünkü dominyonlardır. Kazanmış oldukları istiklâl şüphelidir. Meselâ, Pakistan'a istiklâl tanınması, İngiltere'nin Kızıl Çine karşı duyduğu bir tampon

ihtiyacına ilâveten, bu tamponunda ilerde başa belâ olmaması için Hindistan ve Pakistan diye ikiye bölünmekte faide mülâhaza edilmesinin mahsulüdür. (2)

Kaldı ki, bu gün İstiklâl mefhumu eski mânasını tamamen kaybetmiş, iktisadî istiklâl, kültür istiklâlî gibi bir çok yeni mânalar kazanmış bulunmaktadır.

Maamafih bu kadar derine gitmeye ne lüzüm var? İşte Arap-İsrail harbi. Bünyedeki marazı bundan daha belâgatle ifade eden başka bir isarete ihtiyaç var mı?

Tahminimiz bir de İslâmın satvet devirlerini hatırlayacak olursa bu günkü manzaranın vereceği ye'se ilâveten derin bir hayret hissine garkolacağı muhakkaktır.

Haydi o canım Endülüsü, ilmin, tekniğin, fikrin, şiirin, astronominin bir kelimeyle medeniyetin emsalsiz çiçeğini Katolik İzabelle kocası Ferdinandın hunhar taassupları mahvetti. Ya Hulefayı Raşidin dünya tarihinde eşi bulunmaz mirasları ne oldu? Türkistan, Hindistan, Anadolu, Memlûkler, Karahanlılar, Atabeyler, Selçuklular ve benzersiz Osman Oğullarına ne oldu?

Bütün cihanın gözünü kamaştıran, ilmiyle irfanıyla, kılıcıyla, kumaşıyla, centilmenliğiyle, ahlâki salabetiyle batılı yazarların kalemlerini şaşkırtan ve bu günde arta kalan abideleriyle bütün dünya ile beraber bu günkü nesilleri de hayrete boğan medeniyete ne oldu?

Tahminimiz, bu suallerin cevabını araştırmak zorundadır. Zira bu soruların cevabının altında diğer soruların da cevabı vardır. On asır önce olan bu gün tekrarlanamaz mı? Çölün bağrından Farabiler, İbni Sinalar, Gazzaliler, Maverdiler, Raziler, İbni Sinalar, Fatihler, Yavuzlar nasıl çıkmışlardı? Bu gün de fezada cereyan eden yarış seyretmek mecali bile bulunmayan bir inhitat çölüne dönmüş İslâm alemine yeniden doğamazlar mı?

Daha seçik bir ifadeyle İslâm Medeniyeti, Garb'a rönesansı getiren İslâm Medeniyeti yeniden doğamaz mı?

İslâm Medeniyetinin yeni adamı zuhur edemez mi?

Bu gün bir çok İslâm ülkelerinde İslâm Medeniyetinin yeniden doğacağı, yeni bir hamleyle dirileceği inancı genç ve münever müslümanların kalplerinin ışığıdır. Yirminci asrın bunaltıcı ve bilhassa İslâm ülkelerine nefes aldırılmayıcı havası içinde genç müslüman ilim, tolerans ve hürriyet dolu mazisini hasretle anmaktadır. Bu gün garbta hayranlıkla seyrettiği bir çok servetlerin insanlığa kendi cedlerinin dehası sayesinde sunulmuş olduğunu öğrenmekten heyecanlıdır. Ömer Hayyamın sadece rint, hattâ münkit bir şâirden çok, büyük; asırlarca Avrupa'ya Hocalık edecek kadar büyük bir matematikçi olduğunu öğrenmekten bahtiyardır.

Eskisi nasıl olmuştu, nasıl yıkılmıştı bilmeden yenisi nasıl olacak bilenebilir mi? Bu iddiasız çalışma eskisinin nasıl olduğu hakkında bir denemedir. Ümit ve sürür veren bir deneme.

KÜLTÜR ve MEDENİYET .

Kelimeler, insanların kullandığı en kurvetli haplardır.

Kipling.

Milletleri medenî olan ve olmayan diye iki guruba ayırmak belki medeniyet kadar eskidir. Yunanlılar kendilerinden gayrisi için, Roma'lılar keza Roma'lı olmayanlar için medenî vasfını yakışıksık buluyorlardı. Medeniyet daha kendi muhtevasını kemaliyle tayin edecek merhaleye ulaşmışken bu ayırımın yapılmış olması enteresandır. Ayrıca daha çok siyasî ve hukukî bir vasıfta bulunduğunu da gösterir.

Maamafih medeniyete muhtelif mânalar verilmesi bu gün de terkedilmiş değildir. Dün de bundan kurtulunmuş değildir.

Şinasi, Mustafa Reşit Paşa'ya

Acep midir medeniyet resulü dense sana mı diyordu, kasedettiği Tanzimattan ibaretti. Biraz kılık kıyafet, biraz batı edebî şekli, biraz dış politika başarısı, biraz din te'sirinden uzaklaşma.

Evet din te'sirinden uzaklaşma amma bu hemen mümkün mü? Nitekim işte kendisi din te'sirinden uzaklaşma hamlesi şampiyonunu bir dinî ululama ile medeniyet resulü diyerek anıyor.

Halbuki, eli şakağında Paris Balesini seyre-

derken samimî olarak «benim memleketimin kadınları da böyle çıplak olarak bale yaptıkları gün, medenileşmiş olacağız» diye düşünmektedir.

Türkiye'ye Sosyolojiyi getirmiş olan Ziya Gökalp ise bir milli teslis akidesi tesbit etmiş Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim diyordu. Medeniyet ve kültür kelimele-ri ve ayrımları üzerinde ciddi şekilde durmuş olan Gökalpe göre hem Ezan Türkçe olacak, hem Kur'an Türkçe okunacak hem de İslâm ümmetinden olunacaktır.

Oğlunu «Bize bol bol ziya kucakla getir» diye peygulei temeddün (medeniyet köşesi) olan İskoçya'ya gönderen Tefvik Fikret'in medeniyet anlayışı bir miktar daha tekniktir. Oğlu mühendis olacaktır - medeniyet ışığını memleketine getirecektir. Robert Kolejin kaloriferlerini kontrol eden Halûk'un şahsında Fikret medeniyeti daha teknik bir muhtevaya kavuşturmuş bulmaktadır.

Maamafih bu kelimelerin muhtevasının istikrar kesbetmiş olduğundan bu gün bile bahsedilemez. Bunca medenileşme hamlesinden sonra memleketimizde Batı medeniyetini her şeyiyle almamız gereğine hâlâ inananlar olduğu gibi, Batı Medeniyetinin halk düşmanı, sömürgeci, kapitalist, gerici ve tutucu bir yapı olduğunu yaymakta ısrar edenler de bol miktarda bulunmaktadır. Bu sonuçlar ideâl olarak, Demirperde medeniyetini öğütlemektedirler. Tamamen siyasî bir mesele ve dolayısı ile konumuz dışı kabul edilebilecek olan bu hali enteresan bir tezatın göstergesidir. Zira bu gün Batı medeniyetini terk ile sosyalist kültür ve medeniyetine intisap etmemizi tavsiye edenlerin, yola Batı Medeniyeti aşkına çıkmış olmalarına rağmen bu günkü vardıkları netice ile hareket noktaları arasındaki tezat az bulunur şeydir. Bu da bu ortamda daha mânâ, mefhum ve medlüllerin kristalize olmadığını gösterir. Profesör Hilmi Ziya Ülken'in senelerce önce bahsettiği *Mefhumlar anarşisi* memleketimizde el'an ve bütün şiddetiyle devam etmektedir.

Bu bakımdandır ki, klâsik eserlerde olduğu gibi işe bir tarif ile başlamak elzemdir. Fılvaki eskiler önce mes'eleyi ortaya koyucu bir tarif ile başlardı. Hattâ bu aşkla tarifi bile tarif etmişlerdi: **Tarif, efradını câmi, ağıyarını mani olmalıdır.** Bu konuda bu tip bir tarifi güçlüğünü de bu vesile ile göreceğiz.

İnsana ait olan dolayısı ile zengin bir mazisi bulunan her mefhum gibi medeniyet mefhumunun da tarifi hem güçlük hem incelik arz etmektedir. En umumî tariftten başlayalım:

«Medeniyet, her hangi bir insan topluluğuna âit hususiyetlerin bütünüdür.» (3)

Tarifi çok umumî ve akli olup bahse vuzuh getirecek mahiyette olmadığı aşikâr. Bir başka deyişle efradını câmi bir tarif ve fakat ağıyarını mani değil.

- 1 — H. G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, Varlık Yayınevi, ter. Ziya İshan, S. 157
- 2 — Malek Bennabi, *İslâm Dâvası*, Yağmur Yayınevi, ter. Ergun Göze
- 3 — Petit Larousse, Paris, 1967

Bir başka tarife göre Medeniyet: «Teknik, estetik, manevî, ilmî ve dinî mahiyet arzeden ve intikal etme hassasına malik içtimâî hadiselerin karışımıdır ki bir veya birbiriyle alâkalı bir çok insan topluluğunun geniş bir kısmında yaygındır. Çin Medeniyeti, Akdeniz Medeniyeti gibi.» (4)

Profesör Willems'e göre, bir medeniyetin kabul ve muhafaza edilmesi içtimâî bir gelişim olup, biyolojik bir vakıa teşkil etmez. Bu bakımdandır ki, medeniyet kelimesi yerine daha doğru olarak içtimâî mirastan bahsetmek yerinde olacaktır.

Bu tarif medeniyete asıl vasfı olan içtimâîliği vermiş bulunmaktadır. Daha doğru bir ifade ile medeniyetin beşerî tarafını, insana ait olan yüzünü belirtmiştir. Bunu da davranışlardan ve içtimâî mirastan bahsederek yapmıştır. Zira bunlar tamamen insana hâs şeyler olup, içtimâîlik örtüsünün gizlemeyeceği bir şekilde insan ruh ve iradesini ifşa etmektedir.

4 — Vocabulaire Technique et Critique de La Philosophie Société Française de Philosophie, Paris 1960

Butarifin biraz daha aydınlık olduğu görülmektedir. Daha doğrusu biraz daha tafsilâtlı. Ne varki bu tarifin daha çok felsefî ve muhtevasının daha çok akli olduğu aşikârdır. Halbuki medeniyetin tarifi söz konusu olunca onun içtimâî muhtevasının daha çok belirtilmesi hususu kendini ortaya koymaktadır. Vanderbilt Üniversitesi Profesörlerinden Emilio Willems'in, Armand Cuvillier tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiş bulunan Dictionnaire de La Sociologie isimli eserinin Paris 1961 tab'ının 41 inci sayfasında medeniyet şöyle tarif edilmektedir: «Her hangi bir insan topluluğunu karakterize eden, teknikler, teknik hasıllalar, bilgi muhtevası, fikir sistemi ve davranış tarzı, hareket şekillerinin tümü.»

Filvaki Profesör Willems aynı eserin 42 inci sahifesinde medeniyetin insanı, kendisini gerçeğeleyen muhite hakim kıldığını belirttiikten sonra çok değişik medeniyetler arasında bazı müşterek gelişim safhaları bulunduğunu, ezcümle aynı iktisadî vetirelerin bazan aynı aile tiplerini ayrı medenî muhitlerde de olsa tahakkuk ettirdiğini ifade etmektedir.

Bu arada medeniyet mefhumunun iki kısımda mütalea edilebileceğini de Profesör Willems ifade etmektedir: Maddî Medeniyet, Gayri Maddî Medeniyet. Ergologie diye de ifade edilen maddî medeniyet, teknik hasılların tamamını ifade eder. Gayri Maddî daha doğru bir ifadeyle manevî medeniyet ise, his, düşünce ve hareket, şekilleridir ki, maziden intikal etmiş ve topluluğun tasvibine mazhar olmuştur.

Bütün bu tarifler gerçevesinde kültür ve medeniyet büyük bir yakınlık arzeden mefhumlar olarak ortaya çıkmaktadır. (5)

Bu yakınlığın hudutlarını incelemeye girmeden önce Kültür kelimesinin de aynen medeniyet gibi muhtelif mânaları bulunduğunu ve en yaygın mânasının «kültürlü insan» ibaresindeki muayyen bir bilgi seviyesini ifade eden ve aşağı yukarı okumuş

yazmış adam, entellektüel adam demeye geldiğini belirtelim ve ilâve edelim ki, bu kültürü insanların çoğu kelimenin teknik mânasını veya muhtelif nüanslı mânalarını bilmezler. Memleketimizdeki bir çok münakaşaların çoğu bu yüzden neticesizdir.

Kültür ve Medeniyet kelimelerinin aynı mefhumu ifade ettiği bir çok garp menbaları tarafından kabul edilmiştir. Yalnız şurası unutulmalıdır ki, bir lisanda aynı mânâyı ifade eden iki kelimenin bulunmayacağı en basit bir kaidedir. Binaenaleyh bu iki kelime ve mefhum arasındaki farkı tesbit etmek gereklidir.

Kültürün bir mânası aşağı yukarı insanla alâkalı ne varsa hepsini içine alan fevkalâde geniş bir sahayı ifade eder. Bu tarifte kültür medeniyetle atbaşı gitmektedir.

Şimdi aşağıya bazı kültür tarifleri alıyorum.

«Kültür, bilgiyi, imanı, san'atı, ahlâkı, örf ve âdetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı itiyadlarını ve bütün diğer meharetlarını ihtiva eden gayet girift bir bütündür. (6).

«Kültür bir halkın yaşama tarzıdır.» (7).

«Kültür dünyası, ... bütün tarih boyunca tabiatı ve kendisini nasıl idare edeceğini öğrenmek suretiyle insanın bizzat meydana getirmiş olduğu eseridir.» (8)

«Kültür, insanın nesilden nesile intikal eden başarılarından meydana gelmiştir. (9)

Tariflerin bolluğu mevzuun genişliğini ifşa etmektedir.

Kültür ile Medeniyet arasında çok yakın bir alâka bulunduğu ve bazan aynı şeyler telâkki edildiğini yukarıda söylemiştik.

Bununla beraber bu iki mefhumu ayırt etmek için gayret sarfeden ve bu hususta fikrî incelik gösterenler de vardır.

Bunlardan birisi Thurnwald'dır. O'na göre:

«Bir formülle ifade edilmek istendiği takdirde denilebilir ki, kültür, takınılmış bir tavır (HALTUNG) dur. Medeniyet ise bilme ve yapabilmektir.» (10).

Bu ifadeden anlaşılmalıdır ki, Thurnwald kültürü dinamik medeniyeti ise statik bir bünyede görmektedir.

Mac İver'in Kültür ve Medeniyeti ayırt etmek için kullandığı kıstas daha başkadır. Mac İver'e göre medeniyet insanın bir fayda temini için gösterdiği faaliyetin mahsulüdür. Kültürün ise gayesi fayda değil bizzat kendisidir.

Medeniyet teknik, maddî teşkilât ve âletleri içine aldığı gibi seçim sandıklarını, telefonu, ticaret odalarını, demiryollarını, kanunları, bankaları, mektepleri ihtiva eder.

Kültür ise, yaşayış ve düşünüş tarzımızda, gün-

5 — Vocabulaire de La Dissertation, Henri Bénac, 1947, Paris, S. 38

(6), (7), (8), (9) Profesör Mümtaz Turhan Kültür Değişmeleri, İstanbul, 1951.

(10), (11) Profesör Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, 1951 İstanbul S. 32, 33.

lük münasebetlerimizde, san'atta, edebiyatta, dinde, sevinç ve eğlencelerimizde: tabiatımızın kendisini ifade etmesidir. (11)

Bu tarifi de aşağı yukarı, «faziletin mükâfati bizzat yine fazilettir» sözünün tefsiri olduğu görülmektedir.

Memleketimizde Medeniyet ve Kültürü yekdiğerinden tefriye say edenlerin başında Ziya Gök Alp gelir. O kültür kelimesinin karşılığında Hars kelimesini kullanmaktadır. Basite irca edilirse Gökalp'e göre Medeniyet beynelmilel, hars ise millîdir. Yani bir Garb medeniyeti vardır ve fakat bu garb medeniyeti içinde ayrıca bir İngiliz, bir Fransız, bir Alman harsı vardır. Medeniyet iradi olarak insan topluluklarının meydana getirmiş olduğu bir müesseseler yekünüdür. Kültür ise kendiliğinden doğan, insanların iradesinde müstakil şeylerdir. Meselâ lisan gibi. Lisanı insan iradesinde müstakil kabul eden Gökalp'e göre, medeniyet unsurları arasında kabul ettiği din iradi olarak meydana getirilmiştir.

Bu münakaşada Türk milliyetçileri uzun zaman Gökalp'le beraber olmuşlardır. Zira memleketimizde bir ara «batılılaşma» yı, her şeyiyle batıyı taklit diye kabul edenlerin karşısına ancak bu fikirle, batının medeniyetini alacağız ve fakat Türk Kültürünü bırakmayacağız sloganıyla çıkabilmek mümkün oluyordu.

Fakat bu ayırımın tamamen ilmi olduğu iddia edilemez. Bir nüansı belirtmekte faydalıdır, milliyetçilik politikası için faydalı olabilen bir husustur. Ne var ki, kültür mefhumunun vakia değeri muayyen bir medeniyet kadrosunun ayrı ırklarda, ayrı coğrafi plânlarda, ayrı tarihi vetirelerdeki tezahüründen ibaret olup, medeniyetle tamamen ve kesin bir şekilde ayrılık arzetmez.

Bilâkis, Medeniyet unsuru olarak kabul edilen bir çok müesseselerin kültür üzerinde, kültür unsuru olarak kabul edilen müesseselerin medeniyet üzerine ve bazan karşılıklı olmak üzere te'siri vardır.

Kültürü «hars» diye isimlendirerek medeniyetten ayırmak isteyen Ziya Gökalp'in üzerinde durduğu delillerden en kuvvetlisi olan «medeniyet usul ve muakale ile, hars ise uzvi ve tabii bir şekilde meydana gelir» ifadesi yukardaki müşahade karşısında yani meselâ böylece ferdi iradelerin mahsulü kabul edilen dinin -bu kabuldeki sakatlık bir yanatabii kabul edilen ve ferdi iradelerin dışında görülen hars unsurları üzerinde müessir olması vakiası karşısında kuvvetten düşer.

Bu ayırımın politik değerini muhafaza ettiği de ileri sürülemez. Filvaki geri tepen bir silâh gibi bu ayırım milliyetçilik politikasının baş belası olan tabikata da yol açmıştır. Bilhassa Ruslar kültür unsurlarını azgınlştırarak ve çok dar bir milliyetçilik yaparak milliyetçi cereyanları dumura uğratmak yoluna gitmişlerdir. Bu politika neticesi Rusları, en küçük kültür farklarını bahane ederek, en basit lehçe farklarını bir ayrı lisanmış gibi teşkilâtlandırarak idarelerindeki muhtelif Türk topluluklarını Türk âleminden koparmanın yolunu tutmuşlardır. Kırgız, Azerî, Türkmen, Dağıstanlı, İnguş

veşaire bir çok millet ve milliyetler yaratarak, onları Türk Millî ve medeni birliğinden koparmaya sayetmişlerdir.

İlmi ve politik ehemmiyetini kaybetmiş olmasına rağmen bu ayırım pratik ehemmiyetini nisbeten muhafaza etmiştir. Burada söylenmesi gereken bir diğer husus bu iki mefhumdan medeniyetin merkezden çevreye, kültürün ise çevreden merkeze doğru aynı mânâyı ifade ettikleridir. Ve yine ifade edilmesi gereken bir hususta medeniyetin sadece bir medeniyet-kültür ayırımı ile aydınlığa çıkarılabilecek bir mefhum olmadığıdır. İnsanla eş bir mefhum, mekân ve zaman içinde dal budak salmış türlü macera geçirmiş, başka türlü olmasına imkân var mı?

Dünya tarihi bir bakıma medeniyet hareketleri, medeniyet tarihi dir.

İnsanlık tarihinin en enteresan fasıllarından birisi de Profesör Mümtaz Turhan'ın bir kitabına ismini veren Kültür Değişmeleri dir.

Aşağı yukarı herkes Haçlı seferlerinden sonra Avrupa'nın barutu pusulayı ve daha birçok kültür unsurlarını iktisap etmiş olduğunu bilir.

Tarih yani mazî bunun bir çok örnekleriyle doludur. Bir çok milletler yekdiğerinden muhtelif vesilelerle, lisan, musikî, din, ilim, felsefe, fikir bir kelimeyle medeniyet unsurları alıp vermişlerdir. Yalnız kültür değil medeniyet değiştirmiş milletler vardır. Bu gün de Türkiye'nin derdinin tek devasının Batı medeniyetine intisap etmesi olduğunu münakaşasız tek hakikat bilenler mebzulen mevcuttur.

Tarih enteresan medeniyet alış verişleriyle doludur. Bunların içinde cidden şayanı dikkat olanlar vardır. Meselâ Amiral ve Kaptanpaşa kelimeleri. Her iki kelime de iktibasdır. Amiral kelimesini Avrupa'lılar, Arapların satvet yıllarında «Emirülmâ» kelimesinden, Kaptan kelimesini ise Osmanlılar deniz hakimiyetinin ehemmiyetini anladıktan sonra donanma inşasına başladıkları zaman Avrupa'lılardan iktibas etmişlerdir. (12).

Bu misâl, medeniyet unsurları iktibasının hemen her topluluk için aynı şartlar tahakkukunda mecburen meydana gelen bir hâl olduğunu göstermektedir. Aynı psiko-sosyal kanular tarafından idare edilen bir cereyan tarzına malik oldukları aşikâr.

Bu iktibas keyfiyeti o kadar yaygın ve derindir ki, iktibas edilen bir unsurun sonradan geriye iktibas edildiği de varittir. Meselâ bize bu gün modern bir maarifçilik mefhumu zannı ile intikal eden Baccalaureat kelimesi yukarda anlattığımız mükerrer iktibaslardandır. Filvaki bu kelime en asıl İslâm Medreselerinin bütün dünyaya ilim nuru saçtığı devirlerde kullanılan Bi-hakk al-rivaya'nın Avrupa'lılar tarafından iktibas edilmiş şeklidir. (13) İşte bu kelimeyi Avrupa'ya iktibas ettiren İslâm Medeniyetine mensup milletler bir devir gelmiştir ki bir

12) W. Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, Fuad Köprülü tercümesi, Ankara 1963 S. 74.

13) Prof. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, 1965 Ankara, S. 328.

zamanlar kendilerinden alınmış bu kelimeyi yepyeni bir mefhum, başkalarından alınma bir mâna diye tekrar almışlardır. Enteresan bir sualdir acaba aslını bilselerdi bu kadar iştiyakla geri alırlar mıydı? Enteresan zira bu iktibasların altında bir psiko sosyal gerçek vardır: İktibas eden topluluklar insiyatiften ve kendisine hürmetten mahrum topluluklardır. Zengin bir medeniyet tarihleri varsa da, bu iktibas esnasında en kritik devrelerini, en acıacak hâllerini yaşıyorlar demektir.

Bizim kâtibim şarkısının başına gelenler cemiyetimizin bu iktibaslar bakımından pek te iç açacak durumda olmadığını gösterir. Hattâ tam aksine belki hâd safhada hasta olduğunu anlatır. Gerçekten bir ara sadece ve sadece bir alışkanlıkla ve diğer türkülerden farklı olmayan bir şekilde muamele gören kâtibim bir ara birden bire meşhûr oldu. Ne olmuştu? Türk bünyesi yeni bir kültür röhnesansına mı giriyordu? Millî bir soluk sihirli bir rüzgârın sevkiyle cemiyetin ciğerlerine hayatiyetmi bahşediordu. Ne o ne bu. Sadece bir Amerika'lı şarkıcı -Eartha Kitt- bu türküyü aranje etmiş yani beste ve güftesini dejenere etmiş ve bu şekilde plağa okumuştur. Yani bizim türkümüzü bir başka kültürün kontrolünden geçirmişti ve bu sebeple bu türkü bazı çevrelerde beklenmedik bir sükse yapmış oldu.

Bu gün bir çok Türk şarkıcısının, Türkçeyi bile yabancı şarkıcıların bozuk şivelerini taklit ederek okumaları aynı derecede enteresan ve fakat hastalığın seyri bakımından vahamete daha çok yaklaşıldığının delilidir.

Bahsi bitirmeden ilâve etmeliyiz ki, medeniyet iktibasları, her zaman meseleyi halledici, işi bitirici tedbirler değildir.

Burda insan, Malek Bennabi'nin nefis teşbihini hatırlamadan edemiyor. O diyorki, bir hastaya kan verirken hangi kan gurubuna mensub olduğu bilinmezse bu iktibas ameliiyesi kurtarıcı değil öldürücü olabilir. Aynı şekilde, medenî iktibaslarda da, çok dikkatli olmak, medeniyet guruplarını ayırt etmek, iktibas şartlarını tayin etmek gereklidir. Yoksa komikten traşi-komiğe varan manzaralara elemle, şahit olmaktan başka bir şey elde edilmez bu iktibaslardan.

Biz bir Sünnet Düğününde buna hayretler içinde şahit olduk. Sadece bir sünnet olan bu ameliiyenin icrası esnasında o kadar çok yabancı kültür unsuru iktibas edilmişti ki, o kadar çok farzlar terkedilmişti ki bu merasimin manâsı kalmamak bir yana tam zıt bir mânâyı aldığı görülmüştü.

Gerçekten, sünnet düğününde daha çok büyükler yediler ve bol bol içki içtiler dansettiler komşuları rahatsız ettiler, gittiler.

Halbuki ciddî kültür ve medeniyet unsurlarının iktibaslarının bile katî bir mânâ ifade etmediğini belirtmiştik. Bu hususta sözü Barthold'a bırakalım :

«Çin ile Garbi Avrupa'nın mukayesesi bize, tekniğin yalnız tek başına içtimâî hayatın terakkisine sebep olmadığını göstermektedir. Demek ki, barut bilindiği hâlde kuvvetli bir askerliğin doğmaması,

pusula bilindiği hâlde denizciliğin terakki etmemesi, matbaacılık mâlûm olduğu hâlde efkârı umumiyyenin teşekkül edememesi mümkündür.» Adı geçen eser S. 75.

Barthold'un haklı teğhisi göstermektedir ki, bir tek medeniyet unsurunun mevcut olması dahi bazan bir şey ifade etmemektedir. Hele iktibas cinsinden bir unsurun ehemmiyeti ne olabilir?

Fakat bu, iktibasların çok yaygın olması gerçeğini bertaraf edecek mahiyette bir müşahade rolünü ifa edememektedir.

Bir noktaya daha işaret edelim: Bir kanunla eski harflerimizin yerine kabul edilen Latin Harflerinin getirmiş olduğu rakamların aslında Arap Rakamları olduğunu ben ancak Hukuk Fakültesindeki Hocalarımızdan olan bir yabancı profesörden öğrendim.

1967 senesinde bir çok üniversiteliye sorduğum suallerle şu intibaa vardım ki, bu hususu bilmek şöyle dursun, böyle bir soru sorulması karşısında da şaşırıyorlar. Halbuki amali erbaa-dört işlem için hiçte müsait olmayan Romen Rakamlarını bırakıp Arap Rakamlarını almadan Avrupa riyaziyenin ve cebirin muhteşem kapısından girmek şöyle dursun ondalık sistemin kenarından bile geçememişti. Zira Avrupa Medeniyetinin üç temelinden birisi kabul edilen Roma medeniyetinin diğerleri Yunan ve Hristiyanlık rakam sisteminde sıfır yoktu. Bu sıfırsızlık onu cebirin semalarına çıkmaktan men ediyordu. Avrupa Medeniyeti sıfırın ilâvesiyle basamaklar atlayan bir rakam gibi asıl ondan sonra zirveye tırmanmaya başladı. Eğer daha önceki bu iktibas olmasaydı, on yedinci ve on sekizinci hattâ on dokuzuncu asrın büyük Matematik Dehalarının hâli ne olurdu?

Medeniyet cidden bir içtimâî mirastır.

Ve bu miras tedavül eder. Ve bu tedavül yukardan beri bazı misâllerini vermeye çalıştığımız gibi o kadar renkli ve heyecanlıdır ki, insan biraz şoklanırlığını kaybederse, trendeki adamın ağaçları gidiyormuş gibi görmesine benzer bir yanlış görme içine düşebilir.

Nitekim İsmâil Hâmî Dânişmend böyle bir heyecanlı müşahade sonu şu hükmü vermiştir: «Garp medeniyeti hakikatte Şark medeniyetidir.» (14).

Bu gün gözleri kamaştıran Batı medeniyetinin bu seviyeye gelebilmesi için diğer medeniyet çevrelerinden ve bu arada bilhassa Doğu medeniyet çevresinden ve onun en büyük temsilcisi İslâm medeniyetinden yaptığı iktibasların azametini anlatmak için sarfedilmiş olmak bakımından bu hüküm de isabet vardır. Bunun dışında bu ifade suistimal edilmiş bir tesbittir.

Evvelâ her iktibâs hareketi zannedildiği gibi küçüklük ve zaaf alâmeti değildir. Arap rakamlarını alan Avrupa'lıların, Matematik sahasındaki başarıları bu iktibasa ancak şeref verir. Esasen İslâm Medeniyetinin başlangıcı da bir seri iktibastır.

(14) İsmâil Hâmî Dânişmend, Garp Menbalarına göre Garp Medeniyetinin Menbaı olan İslâm Medeniyeti, İstanbul 1961, S. 9.

Amma, harfiyen almakla iktifa etmemiş kritiğini, tasnifini, tahlilini yapmış ve aldığı unsurları orijinal hâle getirmiş bir iktibastır bu.

Bu ilmi gerçek (La Science Antique et Médiévale) isimli eserin Roger Arnaldez, L. Massignon, A.P. Youschkevitch tarafından hazırlanmış olan La Science Arabe faslında şöylece ifade edilmektedir:

«Barbar istilâlarından sonra karanlığa gömülen o parlak Yunan Roma Medeniyetini, Allahın nimetlerinden istifade etmesini bilen bir başka Akdeniz Medeniyeti, (yani İslâm Medeniyeti) Yunan Mirasını kullanmak sûretiyle yeniden ışığa kavuşturmuştur.» (15).

Zaten, İslâm ideolojisinde «Hikmet mü'minin kaybolmuş malı» değil miydi? Bir hadisinde bizzat İslâm Peygamberi AS. «İlmi Çinde bile olsa arayınız» buyurmamış mıydı? Bu ifadenin bir ikinci kerametini o devirde Çin'in, dünyanın en yüksek bilgi ve tekniğine malik bölgelerinden birisi olduğunu hatırlatarak belirtmeye bilmem lüzum var mı?

Demekki İslâmın Yunandan ve diğer medeniyet çevrelerinden yaptığı iktibaslar onu kendine hâs bir medeniyet olmaktan alıkoymamış bulunmaktadır, nasıl ki Avrupa'nın daha geniş bir tabirle Batı'nın da İslâm Medeniyeti çevresinden, daha geniş bir ifade ile Doğu'dan yaptığı iktibaslar da onu Doğu Medeniyeti yapmamıştır.

Demekki iktibas fiilinin şu veya bu ucunda olmakta mühim değil. Yani her iktibas eden tâbi durumdadır sanılmamalıdır. Fethettiği müstemlekelerden muhakkakki emperyalist ve Batı Medeniyeti ölçüsünde medenî devletler de bir çoy şeyler iktibas etmişlerdir. Amma onların bu iktibas kendileri için bir tehlike arzlemeyip belki kuvvet menbâ olmuş ve bilâkis saldırgandan bazı şeyleri iktibas etmemek müstemleke için daha öldürücü bulunmuştur.

Yirminci asrın dramlarından birisi budur. İktibas edeceği unsurları da ekseriya müstemlekeci, müstemlekesinde dikte etmektedir.

Bu devrin en çok üzerinde durulan meselelerinden birisi olan «Geri kalmış ülke» yi en doğru olarak bu iktibaslar karşısındaki iktidar ve kabiliyyetine göre tarif etmek gereklidir.

Gerçekten bir ülkenin «geri kalmış» lığını tesbit eden en belîğ husus yapacağı iktibaslarda isabet, intibakta başarı ve bazı iktibaslara karşı veto yokluğudur.

«Geri kalmış ülke» münevverinin bariz vâsfi iktibaslara karşı hiç ilmi, fikrî tahlile girişecek düşünce soluğuna malik bulunmamasıdır. Bu münevver artık hayatiyyetini kaybetmiş bir medeniyetin boyasını taşıdığı için yeni bir medeniyetin sadece boyasına olsun razıdır.

Kendilerinde ne bir terkip ne de bir tahlil kabiliyyeti kalmıştır.

Bunun içindir ki, daima monist ifadelerle koşar, dört elle sarılır ve uzun ilmi çalışma ve tefekkürü icap eden plüralist görüşlerin semtine uğramaz ve kolayca «Mes'ele iktisadidir», yahut «Batılılaşmalıyız», yahut «Kahrolsun emperyalizm» veya «Millî

gelirin dağılışı düzelirse her şey düzelir» gibi sloganlara saplampa kalır.

Batı Medeniyeti liderliğindeki Dünya Medeniyetinde kâfi derecede diğerkâmlık ta mevcut bulunmadığı ve bu hâle karşı bir reaksiyon olarak çıkan sosyalist medeniyette ise «İnsana» değil «toplum» denen bir mevhumu ehemmiyet verildiği için, geri kalmış ülkelerin münevverleri Localarda ve Hücrelerde daha da çok şaşırılmaktadır.

Bu fikri hamulesi cılız münevverin tavsiyelerinin tatbikatının hiçte beklenen neticeyi vermemesi ise kendiliğinden şu gerçeği ortaya çıkarmaktadır: Daha başka bir yol ve tedbir lâzım, çünkü bu tarz iktibaslar gerekli olanı ve bekleneni vermemektedir.

Ne var ki, yalnız bu neticeye varılsa iyi. Bir de bu hâlin öldürücü bir tarafı olmaktadır. O da bu cılız münevverin sarsak fikirlerinin tatbikatının fiyaskosunu görenlerde tam bir atalet ve değişmezlik fikrinin yer etmesidir. Bu durumun çok acı ve tehlikeli olmasının bir sebebi de bu fikre varanların ekserisinin «hüsnüniyetle» ve birazda zihni tembellikle hareket etmelerine rağmen aslında «medenî» hamleyi yapacak tarih ve kültür mirasına çok basit ve çok eksik ve yanlış ilâveli de olsa bunların sahip bulunmuş olmasıdır.

Durumu memleketimizle âlâkalı bir misâlde açıklayalım: Cılız münevver misâl Dr. Abdullah Cevdet. Çıkardığı İctihad Mecmuasında bir ara iktibası «Avrupa'dan erkek getirip kızlarımızla, kızlar getirip erkeklerimizle eşleştirerek istifaya» gitmeyi isteyecek kadar ileri vardırıyordu.

Bunun karşısında ise 1966 senesinin «hüsnüniyetli» kasabalısı, cılız münevverin eksantrik teklifine karşı kadınlarını çok hususî bir örtü ile gözlerine kadar örtüyor ve aynı kadınların bir yerli filmin stüdyo sahnelerini seyretmeye gittiği sinemadan başını aynı şekilde örterek çıktığını görmüyor ve bu zıtlışmanın daha ne kadar devam edeceği hususunu düşünmez görünüyor.

Bu marazın çaresi ise, kasabalının hassasiyetle korumağa çalıştığı mânânın doğurduğu medeniyetin sıhhat devirlerine dönmek, evvelâ o devrin ilim ve fikir muhtevasını ve davranışlarını iktibas etmektir. O zaman karşısına sadece bir kıyafet mes'alesini değil «ilmin kadın erkek her müslümana farz» olduğu ve yüzlerce İslâm Kadın Aliminin yetişmiş ve yetiştirilmiş olması keyfiyetinin çıktığını görecektir.

Bu tesbit yeni yoldur. Eski yol ölçüsüz ve çalın iktibas. Şimdiki şairane ve fakat ümitsiz ve meysuz direniş. Ne kadar şairane olsa da yine ümitsiz çünkü ilimsiz.

Kaldı ki medeniyet sadece ilim de değildir. Hattâ bize en uygun gelen ve İslâm Medeniyeti bahsinde daha etraflı inceleyeceğimiz bir medeniyet tarifine göre Medeniyet: Büyük alimler ve muktêdir politikacıların eseri değildir. Bilhassa İslâm Medeniyeti için bu böyledir.

«Ne kadar sayanı dikkattir ki, İslâmın medeni

15) Histoire Générale Des Sciences, Tome I, La Science Antique et Méiévale 1966, Paris, S. 523.

hamlesi, büyük alimlerin, eşi bulunmaz politikacıların değil ve fakat bakışları dünya ufkunun ötesine çevrili basit ve kendi hâlinde insanların eseridir.

Basit bédaviler, birden bire İslâm misyonerleri haline gelmişlerdi ve ilerdeki asırlarda da Semerkant'ta, Korduda, Şam ve Bağdat'ta çiçeklenecek tenevvür çağlarını kanatları altına alabilmek için gerekli manevî zirveye bir hamlede kendilerini çıkaracak yeni bir medeniyet cevheriyle tenasüh ettiler sanki» (16).

Medeniyet, Bennabiye göre insan, zaman ve toprağın meydana getirdiği bir terkiptir. Statik olarak daima mevcut bulunan bu unsurların bir terkipten meydana getirebilmesi için ayrıca dinî tefekkür ve aksiyonun katalizörlüğü şarttır.

Nitekim, İslâm medeniyetini meydana getirenler bu dinî hamle ile mânen yükselmiş saf ve sağlam insanlardan ibaretti. Onların bu samimi heyecanları tarihin sayfalarını asırlarca dalgalandıran aksiyonu doğurdu. Onlar birer âlim, Simyacı, Matematikçi falan değildiler. Amma İslâmın doğuşundan daha otuz sene geçmeden İran Şahlarının debdebe ve dâratını sefilâne ve sefihâne bulacak ruh yüksekliğine ulaşmışlardı. İran Kumandanına «Sizin bazılarınız, bazılarınızı kendinize kul edinmişsiniz, biz de öyle bir şey artık olamaz» diyebiliyorlardı.

Bir asır geçmeden hemen bütün Akdeniz İslâm gölü hâline gelmiş ve İslâm orduları Okyanusa ulaşmışlardı.

İslâm misyonunu yaymak için bütün Afrika'yı bir baştan bir başa geçerek Okyanusa erişen Ukbe Bin Nafi'nin atının ayaklarını yalayan Okyanusa bakarak söylediği: Ya Râb! Eğer önüme şu deniz çıkmasaydı senin adını daha ilerilere götürecektim, sözü meşhurdur.

Bu meşhur sözün ifşa ettiği bir mânâ daha var. O devirde Avrupa'da Okyanusun ilerdeki bir noktasından öteye gidilemeyeceği, gidilirse derilerin siyahlaşacağı veya daha kötüsü boşluğa düşüleceği zan-

ları hakimdi. Bu gibi fantastik ve metafizik mülâhazalar bu saf ve temiz kumandanın semtine uğramış değildir. O kendisini kanatlandıran ruhi hamlenin rüzgârıyla bu gibi düşünceleri, Kâbe'nin içindeki putları kırıp bir tarafa atan Peygamberi gibi bir kenara bırakmıştır. O aksiyonun devam edecektir. Ve bu yolda kendisine yeni iman hamlesine atırmı eski metafizik ve fantastik mütalâalar mani olamaz, ancak zaruretlerin sevkıyla, kendisini Okyonusu geçirecek kalitede gemileri olmadığı için, durur ve bu hareket Septe Boğazını geçmeye kâfi gemileri olduğu gün derhal devam eder.

İşte bir medeniyetin doğuşu budur.

Bu doğuşun arkasından Üniversiteler, âlimler, kitaplar, teknikier saraylar, hastahaneler, imalâthaneler, felsefeler, bir medeniyetin müsbet ve menfi bütün unsurları sökün eder.

İnsan medenileştirici bir hamleyle dirilmiş ve aksiyona geçmiştir.

Fakat, zamanla bu hamle ruhunu kaybetmeye başlar, işte bu da bir medeniyetin inhitat başlangıcıdır. Zamanla yığılan rüsubat, eski unsurlar, esbabı mucibesini kaybeden tatbikat, taklitten ibaret hareketler, dışardan yapılan hücumlar, içerden gösterilen uyşukluklar yığıla yığıla inhitat kemale erer.

İbni Haldûn'dan mülhem ve uzviyetçi bir görüştür bu. Aynı zamanda ise, psikolojik bir vasfı vardır, zira medeniyet mes'elesini fert psikolojisi ile izah eder. Medeniyetin doğuşu devresinde fert psikolojisine yüksek manevî değerler hâkimdir. Duraklama devrinde akıl, inhitat devrinde ise sadece iptidâi insiyaklar hakimdir fertte.

Aşağı yukarı, her medeniyet çevresinde bir dinî tefekkür başlangıcı olduğuna göre (Budizm, Hıristiyanlık, İslâmiyyet ve hattâ dinsizlik dini) bu vetire umumidir.

16) Malek Bennabi, Les Conditions de La Renaissance Algerienne, Aiger, 1949 Sayfa 34, 35.

RUBAİ

EY BEKLEDİĞİM ATILAR, ARTIK ÇOŞUNUZ!
EY TIĞI GİBİ ATLAR DOLUDİZGİN KOŞUNUZ!
BİR HARİKA, BİR MU'CİZE GÖRSÜN DÜNYA
TARİHLERE, DESTANLARA GEÇSİN KOŞUNUZ!

A. NİHAT ASYA

Tasavvuf

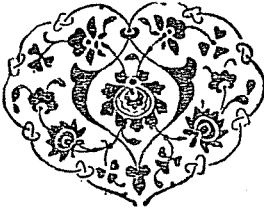
Zâhidlerin Tenkidi (İBN'ÜL CEVZİ)

TERCÜME:
Dr. Ahmed Subhi
FURAT

eytanın zâhidleri aldatışı, onların alimleri hakir görmeleri ve zemmetmeleri ile (de) olmaktadır. Zâhidler, maksat ameldir, derler. Alimlerin, şeriatın muhafazasındaki mevkiilerini ve nebiler mertebesinde bulduklarını bilmiş olsalardı kendilerini fasih kimseler yanında dilsizler, basiret sahipleri yanında körler gibi sayarlardı. Alimler (doğru) yolun delilleridir; halk onların arkasında yer alır. Bunların değersiz bile yalnız başına hareket edebilir. İki sahîh hadis kitabında Selh b. Sa'd'dan rivâyet olunmuştur: Hz. Peygamber —Allah ona selât-ı selâm etsin— Hz. Ali b. Ebi Tâlib'e —Allah ona rahmet etsin—: «Vallahi Allah'ın bir kimseyi senin ile hidâyete erdirmesi, senin için en güzel şeylerden daha hayırlıdır» demiştir.

Zâhidlerin âlimleri ayıplamaları arasında, âlimlerin, kendileri ile ilim tedrisine imkân buldukları bazı mübah şeylerde müsamahakâr oluşları (da) vardır. Meselâ onlar mal toplayanı ayıplarlardı. Eğer mübâhın mânâsını anlasalardı, fâilinin zemmedilme-yeceğini bilirlerdi. Şu kadar var ki mübâha yaşaymayan ondan daha iyidir. Gece namaz kılan kimsenin farzı yerine getirip uyuyan kimseyi ayıplaması yakışır mı? Muhammed b. Cafer el-Havîlânî'den bir isnadla rivâyet etmiştik. O, «Bana Abdullah el Havvâs —Hâtem'ul-Asamm'ın arkadaşlarından— anlattı» dedi ve ilâve etti: Hâtem el-Belhi ile birlikte Rey'e gittik. Yanında hac etmek için 320 arkadaşı vardı. Yünden cübbeler giymişlerdi. İçlerinden hiçbirinin elinde erzak çantası ve yiyecek yoktu. Dindar bir tüccarın evine gittik. O gece bize ziyafet verdi. Sabah olunca Hâtem'e: «Ey Ebû Abdurrahman bir isteğin var mı? Ben, bir fakihimizi ziyaret etmek istiyorum, o hastadır» dedi. Bunun üzerine Hâtem: «Sizin hasta bir fakihiniz varsa bu fakihin ziyareti edilmesi büyük bir hüsnü teveccühtür, ben de seninle geliyorum» dedi. Hasta olan Rey kadısı Muhammed b. Mukâtil idi. Ona Ebu Abdurrahman bize emret» dedi. Birlikte evinin kapısına geldiler. Karşlarına bir kapıcı dikilmişti. Hâtem'i bir düşüncedir aldı, «Allahım bir âlimin evi bu tarzda mı olacaktı» diyordu. İçeriye girmelerine müsaade etti, girdiler: Birdenbire geniş bir oda, güzel ev takımı, halı ve örtülerle karşılaştılar. Hâtem, düşünceli halde bakılmıştı. Nihayet Muhammed b. Mukâtil'in oturduğu yere girdiler. Birde ne görsünler, güzel bir yer halısı, kendisi onun üzerinde dinleniyor, başını ucunda bir yelpaze ve ayakta adamlar

var. Rey'li tüccar oturdu, Hatem ayakta kalmıştı. Muhammed b. Mukâtil ona eliyle oturmasını işaret etti. Hatem: «Oturmam» dedi.

İbn Mukâtil:

— Bir isteğin mi var, diyordu.

— Evet

— Nedir?

— Sana soracağım bir şey var.

— Öyleyse sor, deyince Hâtem:

— Halk oturma sorayım, dedi.

Bunun üzerine adamlarına emretti, kendisini kaldırdılar.

Hâtem:

— Bu bilginlerini nereden öğrendin? dedi.

— Bana kendilerine güvenilir önder kişilerden, yine kendilerine güvenilir kimseler anlattı.

— Onlar onu nereden öğrendiler?

— Tabiûn'dan,

— Tabiûn nesli nereden öğrendi?

— Hazreti Peygamberin (S.A.S.) sahabesinden,

— Hz. Peygamberin (S.A.S.) sahabesi kimlerden öğrendi?

— Hz. Peygamber'den (S.A.S.),

— Hz. Peygamber (S.A.S.) bunu nereden elde etti?

— Cibril'den; O'da aziz ve ulu olan Allah'tan.

— Peki Cibril aziz ve ulu Allah'tan Hz. Peygamber'e (S.A.S.), Hz. Peygamber (S.A.S.) sahâbesine, sahâbe tabiûna, tabiûn önder kimselere, önder kimseler güvenilir kimselere, güvenilir kimseler de size bu bilgileri kimler için ulaştırdılar? Bu bilgiler içerisinde, dünyada evi daha güzel, yatağı daha yumuşak, ziyneti daha fazla olanın aziz ve ulu Allah katında mertebesinin büyük olacağını işittiğin var mı?

— Hayır

— Peki nasıl işittin?

— Dünyada zâhidane hayat yaşayan âhireti özleyen, fakirleri seven ve âhireti için hazırlık yapmanın aziz ve ulu olan Allah katında mertebesi daha büyüktür ve o Allah'a daha yakındır, diye işittim.

— Sen kime uydun, Hz. Peygamber'e mi (S.A.S.), sahâbesine mi, onlardan sonraki tabiûn'a mı, izlerinde giden salih kullarına mı yoksa firavun ve Nemrut'a mı? Zira bu ikisi alçı ve tuğla ile ilk binayı yapanlardır. Ey kötü alimler, biliniz ki cahil olan kimse dünyaya sarılmıştır ve ona karşı arzudur. Böyle bir cahil «bu alim bu halde iken ben niye olmayayım» der.

Hâtem, onun yanından çıktı. Muhammed b. Mukâtil daha çok hastalanmıştı; kendisi ile Hâtem arasında cereyan eden bu hadisenin haberi Rey halkına ulaştı.

Hâtem'e «Kazvin'de Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisi bu alimden daha ileridedir» denildi. Hâtem ona gitti, yanına girdi. Yanında kendileri ile konuştuğu kimseler vardı. et-Tanâfisi'ye «Ey Muhammed b. Ubeyd —Allah sana rahmet etsin— ben yabancı birisiyim, bana dinimin başlangıcını ve namazımın anahtarını öğretmen için geldim. Namaz için abdest nasıl alayım? dedi, bunun üzerine et-Tanâfisi:

— Peki, memnuniyetle, ey köle içinde su olan bir kap getir, diye emretti. Köle, içinde su olan bir

kap getirdi. Muhammed b. Ubeyd üç defa abdest aldı ve sonra Hâtem'e et-Tanâfisi —Allah sana rahmet etsin— yerini verdiğim iyice tahakkuk etsin diye önünde abdest alayım» diyordu. Hâtem onun yerine oturdu ve abdest aldı. Yüzünü üç defa yıkadı, kollarına gelince dört defa yıkadı. Et-tanâfisi «israf ettin» dedi. Hâtem, niye israf etmişim, diyordu. Et-tanâfisi kollarını dört defa yıkadı, diye cevap verdi. Bunun üzerine Hâtem, subhanallah ben bir su kabında israf ettim, oysa sen gördüğüm bütün herşeyde israf ediyorsun, niye? diyordu. Et-tanâfisi onun bu sözde ne demek istediğini anladı ve kırk gün dışarıya çıkmadı.

Hâtem, Hicaz'a doğru yola çıkmıştı. Medine'ye gelince şehrin alimleri ile görüşmek istedi. Şehre girince «ey halk bu hangi şehirdir diye sordu.

— Hz. Peygamber'in (S.A.S.) şehridir.

— Hz. Peygamber'in (S.A.S.) kasrı nerede, gideyim de iki rekat namaz kılayım.

— Hz. Peygamber'in (S.A.S.) kasrı yoktu, onun sadece mütevâzi bir evi vardı.

— Peki ailesinin, arkadaşlarının ve hanımlarının köşkleri nerede?

— Onların da köşkleri yoktu, sadece mütevâzi evleri vardı.

— Peki şu halde bu Firavn'un şehri mi?

Halk Hâtem'i ayıpladı ve valiye götürüp «bu yabancı, bu şehir Firavn'un şehridir diyor» dediler. Vali «bunu niçin dedin» diye sordu. Hâtem «ey emir acele etme ben garip bir kimseyim, bu şehre girdim, hangi şehir olduğunu sordum, Hz. Peygamber'in (S.A.S.) şehridir dediler, Hz. Peygamber'in (S.A.S.) arkadaşlarının köşklerini sordum, onların sadece mütevâzi evleri olduğunu söylediler. Aziz ve ulu olan Allah'ın «sizin için Allah'ın Resûl'ünde güzel bir örnek vardır» (Kur'an, 33—21) buyurduğunu işittim, Siz kime uydunuz, Allah'ın Resûlüne (S.A.S.) mi yoksa Firavn'una mı?

Bilgisi ile iktifa edip, fazlahı farz kabul eden cahil zâhid tarafından alimlere karşı yapılmış hücumu zikretmişim, Fazlahın hoş karşılanmaması mübâhâ; mübâha müsaade edilmiştir. (Zira) şeriat sonunda kınayacağı bir şeye müsaade etmez. Cehalet ne kötü şeydir. Bu zâhid onlara «Siz halkın size, uyması için elinizdekilerle iktifa etseniz» dese daha yakın bir halin ifadesi olurdu. Bu zâhid, Abdurrahman b. Avf'ın, Ez-Zübeyr b. Avvâm'ın, Abdullah b. Mes'ud'un —Allah hepsinden razı olsun— ve sahâbeden filân ve filânın büyük servetler bıraktığını duysaydı ne diyeceğini bilir miydin? Temim ed-Dâri bin dirheme bir yer almıştı, geceleri orada kalırdı.

Zâhîde, âlimlerden bir şeyler öğrenmesi, öğrenmemişse susması farzdır. Mâlik b. Dinâr'a —Allah ondan razı olsun— dayanan bir hadis şöyledir: Şeytan, Kurrâ ile çocukların cevizlerle oynaması gibi oynar. Habîb el-Fârisî'ye dayanan diğer bir hadiste şöyle denilmiştir: Allah'a yemin ederim ki şeytan Kurrâ ile çocukların cevizlerle oynaması gibi oynar.

Kurrâ'dan maksat zâhidlerdir. Bu onların tanınmış eski bir ismidir.

Allah, doğruya muvaffak edendir. Rucû ve dönüş O'nadır.

Hukuk

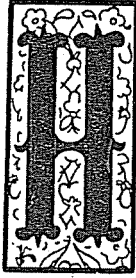
İSLÂM HUKUKUNDA ADALET ESASLARI VE ADALET TEŞKİLÂTI...

FURAT
PROF. DR. ŞAKİR

II

3. İCMA.

A — İcma'nın mahiyeti ve benzerlerinden farkı.

ukukî mânasında, hukukî bir mesele hakkında içti-
had yaratmaya muktedir maruf hukukcuların rey-
lerinde ittifak demektir ki, İslâm Hukukunun üçüncü
kaynağıdır.

İçtihadla icmayı yekdiğerine karıştırmamak lâ-
zumdur: her ikisi de bir ihtilâfın hallinde müessir ol-
makla beraber, icma, bütün kaadiler yâni hâkimler
tarafından riayeti mecburî ve hilâfına şahsî içtihadın
muteber olamayacağı bir hukuk kaynağıdır. İç-
tihad ise, her hâkimin icmayı bulunmadığı tak-
dirde kendisi kanun vâzın olsa idi ihtilâfı hal ve-dâvayı bir hük-
me bağlamak için nasıl kaide tatbik eder idi ise o kaideyi tesis
eden reyidir ki, şahsîdir ve diğer hâkimleri, ihtilâfa benzer mahi-
yetde olsa bile bağlamaz. Hatta içtihadı tesis etmiş olan hâkimi
bile müteakip benzer meselelerde bağlayıcı mahiyette değildir.
Bu meseleyle ilerde yeteri kadar temas olunacaktır. Demek oluyor
ki, kanunda ve örfü âdetde hüküm bulunmayan hallerde hâkimin
re'sen hareket ve içtihad serbestisini ilân eden İsviçre Medenî Ka-
nununun 1 inci maddesinin 2 nci fıkrasındaki kaide, İslâm huku-
kunun meçhulü değildi ve bütün hâkimlere tanıdığı makul ve za-
rurî bir esas olarak tatbik olunmakta idi. İslâm hukukunda her
içtihadın muteberliği ve muhteremliği «İçtihad içtihadla nakzedi-
lemez» şeklindeki vecize ile ifade olunmaktadır. İcma ise, bir me-
sele hakkında içtihat yaratabilecek vukuf ve kıymeti hâiz olan
hukukcuların hepsinin oy birliği yapmalarıdır. Biraz sonra şart-
ları izah edilecek olan İcmayı bu günkü Tevhidi İçtihadla kıyasa
imkân var ise de, bu kıyas her iki müessesenin oynadıkları kazai
rol bakımındandır; mahiyetleri itibariyle değildir. Zira şimdi gö-
rüleceği üzere, Tevhidi içtihad ile İcma arasında mahiyetleri iti-
barıyla pek mühim farklar mevcuttur. Evvelâ Tevhidi içtihad ile
İcma'nın müşterek rolünü kaydedeceğiz: Bu gün Tevhidi İçtihad

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuku İslâmiye ve Is-
tilahatı Fıkhiye Kamusu, İstanbul, 1949, Cilt. 1, Sah:
165-172; Ali Himmet Berki, İslâm Hukuku, Ankara,
1955, Sah: 13.

kazâî kararlar da yeknesaklığı temin maksadiyle ihdas edilmiş resmî bir İctihaddır. Mahkemelerin içtihadı aksi olsa bile hâkim Tevhidi İctihadla hükmetmek mecburiyetindedir. Kendi içtihadı ile karar veremez. Umumi Hey'et kararları hakkında da hüküm böyledir.² İcmanın rolü de bundan ibarettir. Kazâî, yani hâkim, kendi içtihadı başka türlü olsa bile İcma ile hükmetmeye mecburdur.

Görülüyorki, Tevhidi İctihad ile İcmanın oynadığı rol aynıdır, yani kazada vahdeti temindir. Roldeki bu benzerliğe rağmen İcma ile Tevhidi İctihad arasındaki farklar çok bârız ve üzerinde durulacak kadar derindir:

1) Tevhidi içtihat ekseriyetin içtihadı da olabileceği halde ekseriyetle İcma olamaz. Bir devirde Kur'an ve hadisleri içercesine bilen meşhur hukukçuların hepsi bir meselede ittifak etmedikçe, icma teessüs edemez. Bina-enaleyh, içtihad sahibi 100 hukukçudan biri bir meselede aksi reyde olsa, 99 u ittifak etse, kadı, yani hâkim içtihadında kaideten serbestir. Bu, içtihadın içtihad ile cerh edilemeyeceği kaidenin bir neticesidir.³

2) Tevhidi içtihad resmen kazâ ile mükellef zevatın rey'i olduğu halde, icma için rey sahiplerinin memur olmasına lüzum yoktur. İlim mehafilinde otoritesi ve şöhreti mevcut her hukukçunun icmayı teiste hakkı vardır.

3) Tevhidi içtihat bazan kanun ve nizamnamele muhalif olması halinde riayeti mecburi olduğu halde, icma İslâm hukukunun, Anayasası ve ana kanunları ile hukuk prensipleri hükmünde olan Kur'anı Kerim ve Hadislere, umumî ve şâmil ifade ile, sünnete aykırı olamaz. Binnetice bu hukuk kaynaklarına muhalif olan icma⁴ karşısında kadı⁵ şahsî içtihadı ile hükmetmek selâhiyetini muhafaza eder. Ancak Kur'an ve sünnetde hüküm varsa içtihad edemez. O hükümleri tatbik eder. Hüküm yoksa, Kur'an ve Hadislere muhalif düşmeyen şahsî bir içtihad ile hüküm vermeye mecburdur.⁶

Keyfiyet modern mevzuatın tamamen aynıdır. Bugün de medenî kanunlarda⁷ kanunda ve örfü adette ihtilâfı halleden bir kayıt mevcut değilse, hâkim kendisi kanun vâzı olsa idi nasıl hükmeder idi ise öyle hükmeder, davayı neticelendirmeye mecburdur. Medenî Kanunun hâkim için «kendi kanun vâzı olsa idi nasıl hükmeder ise öyle hükmeder» mealinde sevk ettiği bu hükmü (hakim içtihad eder) sözünden hiç farklı değildir.

-B — İcmanın Şartları :

Adaletin tecellisine mesnet olacağı ve kaza teşkilâtını bağliyacağı cihetle, icma, çok mühim şartlara tâbi tutulmuştur. Bu şartlar sırası ile şöyle özetlenebilir.

1) İhtilâflı meselenin mevzuu bahis olduğu devir ve asırda içtihat sahibi büyük hukukçuların hepsinin ittifak etmiş olması ilk şarttır. Aksi halde icmadan değil, ekseriyetin içtihadından bahsedilir ki, bu içtihadı kadı uymağa hukuken mecbur değildir. Fakat biraz evvel kaydedildiği üzere ekalliyetin rey'i ekseriyetin rey'ine nazaran daha kuvvetli ve isabetli bulunacağı zayıf ihtimal olduğundan, filiyatda İslâm hâkimi ekseriyete uyarak hükmetmekte serbest idi. Lâ-

kin şahsen şu kanaatteyiz ki, uymaması bozma sebebi olamazdı. «İctihadın içtihad ile nakzedilemeyeceği» kaidenin başka türlü müdafaası imkânsız olurdu. Kayd edelim ki, serd ettiğimiz kanaat modern usul hukuku esaslarına da uygundur. Filhakika usul kanunlarında⁸ Hâkimlere Temyiz dairelerinin bozma kararlarına karşı eski kararlarında ısrar hakkı tanınmıştır. Bu şu demektir ki, bir hâkim icamında beş veya daha ziyade hâkimden müteşekkil bir heyetin içtihadına muhalif içtihadta bulunabilir.⁹

2) İcmanın ikinci şartı: bir kaç şehir veya ilim merkezindeki içtihat sahibi hukukçunun ittifakı kâfi değildir. İslâm âlemi içinde, İslâm devletindeki bütün namdar hukukçuların hepsinin ittifakı şarttır.

3) İcma için aynı reyde bulunan hukukçuların içtihat sahibi büyük hukukçulardan olmaları lâzımdır. İslâm hukukunda isabetli ve büyük hukukçu olbilmek için şartlar şunlardır: Kur'anı Kerim ahkâmının tamamına vukuf peyda etmiş olmak ve sünnetden hüküm istihraç edebilecek derece ve kuvvette Hadis ilmini öğrenmiş bulunmak. Filhakika icma için bu iki vukuf şartı iki bakımdan elzemdir:

a) İcma gibi müttehit bir içtihad tesis edebilmek için evvelâ İslâm hukukunun ana kaynaklarına

² Hâkim, Temyiz Dairelerinin vermiş olduğu karara uymak mecburiyetinde değildir. Kendi kararında ısrar da edebilir. Bu, «İslâm hukukunda içtihad içtihadla nakzedilmez» kaidenin modern usul kanunlarında da tatbik edilmekte olduğunu gösteren bir esastır. Kararında ısrar eden hâkimin ısrar kararını artık Temyizin hükmü tetkik eden dairesi tetkik edemez; Umumi Hey'et tetkik eder. Umumi Hey'etin kararı kat'idir. Ya Temyiz Dairesinin rey'ini, veya Hâkimin ısrar kararını tensib eder. Bu hususta bakınız: Şakir Berki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Ankara, 1959, S. 88. Şurada işaret edelim ki, Taraflar ısrar kararını Temyiz etmedikleri takdirde, ısrar eden hâkim ısrar kararını Temyize re'sen göndermez. Zira ısrar kararı da yeni bir hükümdür, binnetice taraflarca temyiz edilmediği takdirde, adalet, Temyiz mahkemesinin bir dairesinin menfi rey'ine rağmen hâkimin içtihadı ile tecelli etmiş sayılır. Temyiz müddeti içinde temyiz edilmeyen ısrar kararı kaziyetî muhkeme teşkil eder.

³ Yukarıdaki misalde icma değil cumhurda içtihad ekseriyeti vardır. Tatbikatta kadı bu içtihadı da itibar ederdi. Doğrusu da budur. Zira kahir ekseriyet karşısında (ekalliyetin, tek bir hâkimin) içtihadında isabet olacağı daha az muhtemeldir.

⁴ Kur'an ve sünnete muhalif icma olamaz, bilfarz olsa, İslâm hâkimi şahsî içtihadı ile harekete mezdur. Aksi halde hukukun ilk ve asli kaynaklarından en mühimmini çiğneyerek adaletsiz hüküm vermiş olur.

⁵ Kadı, kaazi den galatdır; kaazi, kaza vazifesi gören memur (hâkim) demektir ki, dilimizde kadı olmuştur.

⁶ Adalet ve kaza işi amme hizmeti ve intizamı amme meselesi olduğundan bugün olduğu gibi, İslâm kaza teşkilâtında da kadılar kendilerine arz edilen ihtilâfları Kur'an ve Hadisde hüküm olmadığı mülâhazası ile rüyet etmekten kaçınmazlar. Bugün olduğu gibi İslâm kazasında da hâkim doğru veya yanlış bir hükme vararak davayı intaca mecburdur.

⁷ Türk Kanunu Medenî Md. 1.

⁸ H. Muhakemeleri Usulü Kanunu Md. 1.

⁹ Usul kanununa göre ısrar kararı umumî heyet de tetkik edilir. Umumî heyet kararı kat'idir. Umumî heyet ısrar kararının doğru olduğu yolunda da karar verebilir.

vukuf lâzımdır. ¹⁰ Aksi halde hukukçu vasfı iktisap edilemez.

b) Sâniyen icma, Kur'anı Kerim ve sünnetde bir hüküm bulunmadığı zaman nazara alınacak bir hukuk kaynağıdır. O halde icmaya iştirak edebilecek hukukçu bir mesele hakkında icma tesisine iştirak etmeden evvel Kur'an ve sünnetde o meseleyi halleden sarîh veya zımnî bir hüküm olup olmadığını bilmek mecburiyetindedir.

4) İcma daima şer'i yanlı hukukî meselelerdeki rey birliği için mevzuubahistir. Sair meselelerde en meşhur hukuk alimleri ittifak etse, bu rey ittifakı hukukî mânasıyla icma sayılamaz. Meselâ, balda filân hassanın bulunup bulunmadığı, kadınlarda sakal bıyığın neden olmadığı, ilh. gibi meselelerde ittifak icma değildir.

5) İcma için ittifak eden hukukçuların bir araya gelip meselede müşterek olduklarını beyan etmelerine lüzum yoktur. Aynı şehirlerde bulunup da bir mesele hakkında aynı içtihadı izhar etmek de kâfidir.

6) İcma için mutlaka reyin sözlü veya yazılı beyan edilmesine lüzum yoktur. Zira fiili icma da mümkündür. Meselâ, içtihad kudretini haiz hukukçular, aralarında bir şirket kursalar ve bu şirket mucibince çalışsalar, bu hareketleri de böyle bir şirketin muteberliği hakkında bir icmadır. Bu sonuncuya (amelî icma) denilmektedir ki, zımnî icma da denilebilir. Zımnî icmaya daha birçok misaller verilebilir.

İcma hakkında İslâm hukuku âlimleri arasında nazik bir ihtilâf çıkmıştı ki, bizce de üzerinde durulacak mühim ve pek enteresan mevzuudur. Bu itibarla bu ihtilâfın mahiyetini ve bu husustaki şahsi kanaatimizi beyan tecrübesinde bulunacağız: Bu ihtilâflardan bir kısmı icma'nın şumûlüne, bir kısmı da mecburi bir hukuk kaynağı olup olmayacağı mevzularına dairdir.

Bazı hukuk mektep ve mezheplerinin mensupları yalnız ashâbın icmasını kabul ederler, sonradan gelen İslâm âlimlerinin icmasını menba addetmezler. Bunların ¹¹ kanaati o merkezdedir ki, icma da Kur'an ve sünnet gibi kutsî olması iktiza eden bir kaynaktır. Bu görüş bizce yanlıştır. Zira Ashâb da beşeri içtihat sahibidir ve binnetice diğer müslüman âlimleri gibidir. ¹²

İcmayı sahabelerin müttelik reyi olarak kabul eden görüş, icmanın sünnet kadar kıymetli ve kutsî kaynaklardan olduğu z'nniyetini müdafaa eder. Bu halde ise, icmadan değil sünnetten bahsetmek iktiza ederdi. Halbuki icma sünnetden sonra üçüncü hukuk kaynağı olarak nazara alınmaktadır. Şu hususta şüphe yoktur ki, Cenâbı Peygamberin sünnetlerine iktiran etmiş olarak ittifak teşkil eden içtihat, icma değil bizce sünnettir, yani ikinci kaynaktır ki, ikinci kaynak üzerinde hiç bir müslüman ve İslâm hukuku âlimi münakaşa kabul etmiş değildir ¹³.

C — İcmaya yapılan itirazlar :

Bazı şiiiler (Şia mezhebi mensupları) icman hukuk kaynağı olmayacağını bazı delillerle savunmaktadırlar. Bunların itiraz sebepleri şöyle hülasa olunabilir :

1) Ashâp zamanında bile İslâm müctehitleri dağınıktı. Bir meselenin bütün İslâm ülemasının ittila-

ına arz ve hepsinin reyini almak muhal idi. Binaenaleyh reyde ittifak mânasına gelen icma teşekkül edemezdi.

2) Saniyen bir mesele hakkında icma tesisi mümkün olsa bile bu ittifaka, yani icma'ya ittila imkânsızdır. Bu ikinci delile istinad eden Şia mezhebi ülemasının bizzarur içtihad etmesi kanaatini savunmaktadırlar. Şahsen münhasıran ilmi ve mantiki delillerden hareketle itirafa mecburuz ki, ileri sürülen bu deliller tamamen yanlış değildir. Bilhassa ikinci delil bizi ziyadesiyle durdurucu ve teemmüle sevk edicidir. Şöyle ki: Hâkim, icmaya muttali olmadığı halde ¹⁴ ihtilâfı halletmek için mesele hakkında icma olup olmadığını tahkik edecektir. Eğer böyle bir tahkike koyulacak olursa adaletde sür'at prensibi akamete uğrayacağı gibi, devlet dahilindeki bütün meşhur müctehitleri bilemeyeceğinden icma teşkil eden müttelik reye de muttali olamayacak ve bu suretle bizzarur yine içtihadı ile hükmetmeğe mecbur kalacaktır. Hatta icma mevzuu olan mesele hakkında ittifak etmiş olan müctehitlerin dahi o mesele hakkında ittifak olup olmadığını bilmeleri mümkün değildir. Zira icmanın şartlarından bahsederken müctehitlerin bir araya gelerek birlikte bir beyanda bulunmalarının şart olmadığı kayd edilmişti. Bundan başka zımnî yani, amelî icma da vardır ki, hâkimin bunu tahkik etmesi de güç ve muhaldir. Kısaca arz edilen bu sebeplere binaen icma'nın bir hukuk kaynağı olabileceği fikrine itiraz edenlerin mütalâatına ehemmiyet atfetmemek bizce, münasip olamaz. Bundan başka öyle hâkimler (Kadılar) vardır ki içtihad sahibidir, çok kıymetlidir. İcmaı böyle hakimlerin içtihadına mâni addetmek bizce adaletin bihakkın tecellisi için de bir engel olarak mütalâa edilebilir. Eğer icma içtihat sahibi hukukçuların resmî ve tevsik edilmiş olan reyleri, içtihatları mahiyetinde olsa idi, kazada vahdet

¹⁰ Bugün de keyfiyet aynıdır. Hukukun umumî prensiplerine ve bunlardan doğacak olan mühim neticelere bihakkın vakıf bulunmayan kimse hukuk meseleğinde ismi geçecek kimselerden olamaz binnetice içtihad da tesis edemez. Zira hukukda içtihad alelâde bir nokta nazar ve rey değildir. Fakat hukuk kültürünü ve mucip sebepleri ihtiva etmesi lâzım gelen bir hükümdür ki, kanunda sarahat bulunmayan müşkül ve müddil meselelere taallük eder.

¹¹ Bunlar Zâhiriye mezhebi taraftarlarıdır. Bu hususta bakınız: Ali Himmet Berki, İslâm Hukuku, Ankara, 1955, S. 11-12.

¹² Ashâbın vâsi ve pek samimî iman ve din sahibi bulduklarını, vakur ve sürekli musalliliklerini münakaşa mevzuu etmiyoruz. Yalnız insan olmak sıfatıyla bir mesele hakkında izhar ettikleri reylerini bahis konusu ediyoruz. Bu cepheden onların da hatâdan sâlim olamayacaklarını hiç bir insan ve müslüman iddia edemez. Binaenaleyh, asırlarca sonra gelen ve İslâm ilmine ve esaslarına göre İslâm dinini ve Hukukunu içercesine tahsil etmiş olan selefleri tarafından tashih olunabilirler. Ancak Ashâbın İcmandan maksat, Hz. Peygamberin de zimnen veya sarîh surette reylerini beyan ve ilâve buyurdıkları içtihad ittifakı kasd ediliyorsa, böyle rey ittifaklarının selden icma olup, hakikatı halde sünnetden ibaret olduğu kanaatini açıklamış olduğumuzdan mesele münakaşa mevzuu olmaktan tabiatıyla çıkar.

¹³ Münakaşalar ve ihtilâflar ancak sahih ve gayri sahih hadisler bahsinde cereyan edebilir.

¹⁴ İlk zamanlarda Kur'an ve Hadis mazbut idi, icma mazbut değildi.

ve ittirat için itiraz kabul etmez bir hukuk kaynağı olabilir. Mamafih mevcudiyeti sâbit ve kadının ittirlanında olan icmaya muhalif hüküm de doğru olamaz. Bu son kayıtla, icmanın muteberliği ve muteber olmadığı meselesi hakkında vâki münakaşalarda telif edici bir yola taraftar olduğumuzu ifade etmiş bulunuyoruz.

İslâm hukukunda üçüncü kaynak olan icmaya son vermeden evvel icmadan rücu câiz olup olmadığı meselesine de temasa mecburiyet hissediyoruz:

İcma hüküm itibarıyla kat'îdir. Binnetice icma teessüs ettikten sonra rücu, yani teessüs eden icmaya muhalif icma tesis edilemez¹⁵. Bu kaîdenin kat'î olmayacağını beyana aşağıdaki sebeplerden dolayı cesaret ediyoruz.

İcmayı tesis edenler de insanlardır ve mesleklerinde çok nâdir de olsa yanlış reyde ittifak etmiş olabilirler. Asıl olan, hukukçunun ve hele içtihad sahibi hukukçularla mercî ve hey'etlerin hatâ işlememek için adâlete taallük eden meselelerde iyice imalı fikir ve tetebbü ile dikkatin azamî haddini sarf etmeleridir. Böyle hareket ederek hüküm verilmiş olsa bile icmada yine yanlışlık vukubulmuş olabilir. Bu halde bizce icmayı tesis edenler nazara alınan zevatın birlikde veya münferiden reylerinden rücu etmelerine adaletin bihakkın tecellisi için cevaz olmak lâzımdır.¹⁶ Bu noktai nazar modern içtihad esaslarına da uygundur. Zira bu gün bir mesele hakkındaki Tevhidi içtihad değişebilir. Ve eskisi sakıt olarak yenisi ile hükmedilir.

Son olarak kayd edelim ki, modern usul kanunlarında ve bilhassa bizim usul kanunumuzda Tashihi karar müessesesi¹⁷ vardır ki, bu bir hey'etin tarafarca yanlış görülen kararının, hey'ete müracaatla yeniden incelenerek eski kararından adalet uğrunda caymasını âmir bir müessesedir.

Cidden çok enteresan bir mevzu olan icma hakkında bu¹⁸ yazıda bu kadar bilgi vermekle iktifa ediyoruz.

4. KIYAS. 18

A — Mahiyeti.

Lügat mânası ile bir şey'i diğer bir şey'e benzetmek demek olan kıyas, Hukuk istilâhı ve kaynağı olarak modern hukukun hususiyetlerinden değildir. Zira, bu tâbir ve hukuk kaynağı İslâm hukukunda da vardır ve müessese enteresan şekilde işlenmiştir.

B — Kıyasın unsurları.

Kıyas, hukukî müessese olarak, sarîh bir mesele- nin hükmünü benzer meselelerde nazara almak ve benzer meseleyi hal için hukuk kaynağı olarak kullanmak demektir. Şu halde kıyasda üç unsur vardır:

- Asıl,
- Fer,
- İlet ve menat.¹⁹

a: Asıl.

Kendisine benzetilecek olan meseleye denir. Buna eski tâbiri ile Makisunaleyh de denilmektedir...

b) Fer' (Veya Mâkis).

Benzetilen vakıa veya hükümdür.

c) İlet ve menat.

Mâkis ile Makisunaleyh arasındaki benzerliğe, ilgi ve münasebete denir.

Kıyas, tamamlayıcı tefsirdendir²⁰. Çünkü Mâkis ile makisunaleyh arasındaki münasebet, yani illet ve menat, araştırılarak kanunun maksadı ve ruhu tahkik olunur. Kıyas, zaruridir. Çünkü kanunlar kısa yazılır; hukukun esaslarını belirten umumî hükümleri ifade ederler. Böyle olmasa idi 100 sahifelik bir kanun 2000 sahife gibi uzun ve kalın kitaplar halinde çıkar- dı. Kanunlardaki umumî hükümlerden kanunların derpiş etmek istemediği veya etmediği ihtilâf ve vâkıalara uyan neticeleri istihraç edecek olanlar, hâkimler ve sair hukukçulardır. Modern hukuk sistemlerinde ve doktrininde de keyfiyet aynen İslâm hukukunda olduğu gibidir. Kanunların yalnız lâfızlarıyla değil, ruhu ile de kabili tatbik buldukları esası, kıyasın da hukuk kaynağı olabileceğini ispata kâfidir. Zira kıyasda kanunun ruhu araştırılır ve bu ruh benzer hâdiselere uygulanarak ihtilâfın halli cihetine gidilir.

Kıyas, İslâm hukukunda da ceza sahasında kabili tatbik olmayan bir delil ve kaynaktır. Bu, kanunsuz ceza olmaz prensibinin, bir şahsa ceza verebilmek için işlediği fiilin ceza kanunlarında cezayı mucib olduğunun sarahatle belirtilmiş olması esasının bir neticesidir. Kıyası ceza sahasında kabul etmek, hâkime takdir hakkı vererek kanun vâzını imiş gibi ceza tertibine mezuniyet izafe etmek demek olurdu.

Buraya kadar ana hatlarına temas suretiyle izah edilen hukuk kaynakları İslâm hususî hukukunun²¹ aslı kaynaklarıdır ki, bilinmedikçe hem İslâm hukukunun en iptidai esaslarını anlamaya imkân yoktur, hem de fer'i kaynaklarına nüfuz mümkün olamaz.²²

2. FER'İ KAYNAKLAR :

İslâm hukukunun fer'i kaynaklarından bazıları ihtilâflı bazılarının hükme medar olacağına mektepler arasında münakaşa vardır.²³ Esasen bu fer'i kay-

¹⁵ Ali Himmet Berki a. g. e, Sa. 11. Ancak şuna işaret etmek lâzımdır: İcmaya dahil bir hukukcu reyinden rücu etse, icmanın da sakıt olması lâzımdır: Bu da gösterir ki İslâm'da içtihad "icma" dan mühimdir.

¹⁶ Ancak Hz. Peygamberin de reyleriyle teessüs etmiş olan müşterek içtihadından rücu câiz olmaz. Çünkü bu ittifak şeklen icma olup, esas itibarıyla Sünnet addedilmek lâzımdır. Hz. Peygamberin kendiliklerinden sordukları ve hukukçuların ve kendilerinin ittifak ettikleri veya başkası tarafından sorulup da hukukçularla birlikde reylerini ittifak ettirdikleri meseleler hakkında şekli icma, sünnet ve Hadis gibi ka- vidir.

¹⁷ Burhan Gürdoğan, Tashihi karar müessesesi, Esat Arsebük Armağanı (Ank. H. Fak. Neşriyatı), 1958, S. 285'e müteakip.

¹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, S. 1732-198; Ali Himmet Berki, a. g. e, S. 12 ve müteakip;

¹⁹ Ali Himmet Berki, a. g. e, S. 12.

²⁰ Ali Himmet Berki, a. g. e, S. 12; Keza aynı müellifin "Hukuk Mantığı ve Tefsiri" adlı eserinin 111 inci sahifesine bakınız.

²¹ Mamafih sayılan bütün kaynaklar, İslâm hususî hukukuna münhasır değildir. Filhakika Kur'anı Kerimde bazı hükümler vardır ki, Ceza hukuku ile alakalı olduğu gibi, İdare hukuku ve Devletlerin umumî hukuku ile de alakadardır. Binnetice Kur'an ve Hadislerdeki bazı esaslar amme hukukunun da aslı kaynaklarıdır.

²² Fer'i kaynaklar için: Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, s 197 ve müteakip, Ali Himmet Berki, İslâm hukuku, s. 15-16; keza Hukuk Mantığı ve Tefsir sa. 11-13

²³ Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, s. 197 ve müteakip.

naklar asıl itibariyle aslı kaynaklara muhalif olamayacağından, müstakil kaynaklardan addedilemez²⁴ Mamafih bu kaynaklara kısaca temasda nazari bakımdan da fayda vardır.

Fer'i kaynakların zikre şâyân olanları şunlardır:

a) Sâbık Peygamberlere tebliğ edilmiş olan ahkâm.

b) İstishab,

c) Örfü âdet,

d) Maslahat,

a) Sâbık dinî ahkâm (Şerayî sâlife).

Kur'anı kerimin nüzülüne iki sebebden zaruret hâsıl olmuştur: Birinci terakkî eden beşeriyete en kâmil ve noksansız ahkâmı hediye etmek; ikincisi zamanla insanlar tarafından değiştirilerek hakikî mahiyet ve ahkâmını zâyi etmiş olan mukaddes kitapların muhtevasının lüzumlu yerlerini bütün beşeriyete tekrarlamak ve bu suretle insanlığın sâbık kavimlerin içinde ızdırıp çektikleri şeraite düşüp onlar gibi muzdarip hayat sürmemeleri için ihtaratta bulunmaktan ibarettir.²⁵ Şu halde artık Kur'anı Kerim varken eski dinlerin ahkâmını gerek dinî gerek hukukî sahada kaynak olarak nazara almak doğru olmaz. Aksi iddia kabul edilecek olursa, sünnet ikinci derecede değil, üçüncü derecede bir kaynak haline sokulmuş olur ki, buna hiç bir İslâm âlimi ve hukukcusu cevaz vermez.

b) İstishab.

Mazide vâki olup, halde halâ mevcut olduğu zan edilen bir hâdisenin halde mevcudiyetiyle hükmetmektir. Meselâ ölümü bilinmeyen bir gaibin hayatta bulunduğuna hükmetmek böyledir. Münakaşah olan bu mevzu hakkında İslâm Hukuk mektepleri arasındaki görüş farkı için Ömer Nasuhi Bilmen beyin adı geçen eserinin 198 inci sahifesine müracaat ediniz. Biz kayd edelim ki, hilâfî sâbit oluncaya kadar İstishabı hükme mesnet yapmak, hüsnüniyet esaslarıyla de kabili telifdir. Aksi halde İstishab delilinin istismarı mümkün olurdu. Hanefî mezhebi de aynı görüşü savunmaktadır²⁶.

c) Örf ve âdet.²⁷

Muasır hukukda olduğu gibi, İslâm hukukunda ve hattâ bütün sair ilâhi hukuk manzumelerinde de Örf ve âdet hukuk kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bunun müsterek makul sebebi şudur: hiç bir örfî âdet, beşerî ve ilâhi hukuk nazarında kanunlara, daha doğrusu mevzu hukuk kaidelerine aykırı olamaz; bilhassa intizamı ammeye ahlâk ve adaba muhalif bulunamaz. Böyle bir hareket bir câmiada ötedenberi halk tarafından tekrar edilegelir ve bu kabil hareketlere hiç bir otorite müdahale etmek istemez. Bu itibarla ki İslâm hukukunda da Kur'anı Kerim ile Hadislere aykırı olmayan Örf ve âdetler hukuk kaynağı olarak tatbik olmaktadır. Örfü âdeti aslı kaynaklardan addetmemiş olmamızın sebebi örfün sünnetle teyid edilmiş olmasındandır. Binaenaleyh, örfü âdete, sünnete riayetden dolayı riayet olunmaktadır. Bu itibarla haddi zatında aslı kaynak olan sünnete itibar ediliyor demektir. Filhakika Cenabı Peygamber: (Maraâhül müslimüne hasenen fehüve indallahi hasen: Müslimanların eyi gördükleri şey Allah indinde de eyidir) kaidelerini vaz etmişlerdir.

İşte İslâm hukukunda Örfü âdetin²⁸ hukuk kaynağı olması bu Hadise binaendir. Binnetice haddi zatında örfü âdet, kuvvet ve tatbik kabiliyetini aslı kaynak olan Hadise bulmaktadır. Bunun içindir ki, İctihad Örfü âdetden sonra gelen dördüncü aslı kaynak olarak nazara alınmaz.

Muasır hukukda olduğu gibi, İslâm hukukunda da örfî âdetler umumî ve mahallî olabilir. Eyi örfden oldukça her ikisi de hukuk kaynağıdır.²⁹

Umumî olsun, hususî olsun örfü âdetler bazı nevilere ayrılır:

1) Örf sözle de olur. Buna Örfü Kavli denir.³⁰

2) Amelî örfü âdet: Fiilî örfü âdet de denilebilen bu örfü âdet en fazla câri olanıdır.

Her iki örfü âdete birer misal verdikten sonra, fer'i kaynaklardan "Maslahat"ın izahına geçeceğiz:

Bir kelimenin halk tarafından yanlış kullanılması fakat buna rağmen aynı mânanın anlaşılması ve meselâ hakikî mânası Kaazi' olan kelimenin Türk dilinde «Kadı» olarak geçmesi; yine meselâ' bir şahıs filânın evine ayağını basmam dese, bundan maksad o eve hiç bir vesile ile girmek anlaşılır, Lâkin o adam mezkûr evin kapısı eşğine ayak bassa, fakat içeri girmese kavli sakıt olmaz.

Bir memleketde yalnız mısır ekmeği yenilmesi, veya yalnız çavdar ekmeği kullanılması da fiilî örfdür. Binaenaleyh, böyle bir yerde bir şahıs diğere iki ekmeğe ödünç verse, iadede francala vesaire isteyemez. Ödünç, mısır ekmeği yemek âdet olan mahalde veya şehirde verilmiş olsa, ödünç veren mısır ekmeğine râzı olur. Meğer ki, buğday ekmeği verdiğini iddia ede. Bu halde buğday ekmeği veya ona tekkabül eden bedelinin verilmesi lâzımdır. Zira ödünçde mislen iade asıldır.

d) Maslahat.

İslâm hukukunun gelişmesinde Maslahat üzere hükmetmenin büyük rolü olmuştur. Üzerinde uzun boyu durulmaya mütehammil olan bu mesele hakkında³¹, bazı kayıtlarda bulunmakla iktifa edeceğiz:

²⁴ Ali Himmet Berki, a. g. e, s. 15.

²⁵ Peygamberlerin kıssalarına dair olan âyetler ve Hz. İsa'nın öldürülüp çarmıha gerilmiş olduğunun yanlışlığını ve Hristiyan Âleminin Çarmıhdaki İsayı Allah veya Allahın oğlu diye tanıyıp tapınmasının sakatlığını ve mantıksızlığını ihtar eyleyen Kur'anı Kerim ahkâmı ve buna benzer sair Kur'an hükümleri bu kabilendir.

²⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, s. 199.

²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e. s. 199 ve Mütetâkîp Ali Himmet Berki, Hukuk Mantığı ve Tefsir, Ankara, 1943, s. 11-13. Keza aynı eserin 95-98 inci sahifelerine bakınız.

²⁸ İki çeşit örf vardır: Akli selimi mantık ve ahlâkı rencide eden örfü âdet hukuk kaynağı olamaz; Akli selim, ahlâk ve adalet esaslarına uygun olan hareketler efkâr ve vicdanı umumiyeye itirazla karşılamayacağından eyi, ve binnetice, kaynak olabilen örfü âdetlerdendir: Ali Himmet Berki, Hukuk Mantığı ve Tefsir, S. 97; Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, S. 200.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, S. 200-201. Ali Himmet Berki, Hukuk Mantığı ve Tefsir, S. 96.

³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, S. 200; Ali Himmet Berki, Hukuk Mantığı ve Tefsir, S. 96.

³¹ Maslahat hakkında geniş bilgi için: Ömer Nasuhi Bilmen, a. g. e, S. 202-205.

Maslahat salaha müncer olan hükümlere denir. Maslahatın muteberlik şartları vardır. Bir şey'in maslahat icabından olduğu kat'i olmalıdır. İntimale binaen maslahata istinadla hükmedilemez. Ferdî ve şahsî menfaatleri vikaye için maslahata istinad olunmaz. Maslahat, İslâm hukukunun ana kaynakları olan Kur'an ve Hadislere asla aykırı olamaz. Zira bu kaynaklara aykırı mülahaza ve hükümler maslahat değil, mazarrat, mefsedetdir. Maslahat dinî ve dünyevî olmak üzere ayrılır: zihin ve fikirleri hurafelerden ve safsatalardan temizlemek dinî; intizami temine matuf maslahatlar da dünyevî nev'e misaldir.

IV — İSLÂMDA ADALET TEŞKİLÂTI:

Adalet teşkilâtı, bir câmiada çıkan hukukî her nevi ihtilâfın hallini temin eden kazai teşkilât demektir.

İslâmda kaza teşkilâtını mebedinden, İslâmiyetin başlangıcından itibaren ele alıp hülâsa etmek, sonraki kaza teşkilâtının kolaylıkla ve bihakkın anlaşılabilmesini temin için zarurîdir. Zira sonraki devirlerdeki kaza teşkilâtının ilk devirlerdeki adalet mekanizması ile sıkı alakası mevcuttur.

I. İlk devirlerde kaza vazifesini gören memurlar.

İslâmda hukuk kaynaklarına göre hükmederek davaları halleden memurlara Kaazî (yani kaza vazifesini gören mânasına gelen ve sonraları galat olarak lisanımıza «Kad» şeklinde geçerek sözü örfü âdet şeklinde kullanılmakta olan) hakimlerdir. Fakat bu günkü hâkim ile İslâmın ilk devirlerindeki hâkimler arasında selâhiyet itibariyle farklar vardır. Nitekim İslâmiyetin ilk devirlerinde, ve hattâ bazı hallerde sonraları, kaazîlik vâililik vazifesi de gören, memurlar tarafından yapılırdı.

İslâmda hâkim, hüküm bulunmayan hallerde içtihad eder ve bu suretle bir ihtilâf hiç bir veçhile neticesiz kalmazdı. Yani, aynen modern hukukda olduğu gibi, İslâm hukukunda da hâkim, bir mesele hakkında hüküm bulunmadığı zaman davâyâ bakmaktan imtina edemez, o meseleyi halledecek olan ve kendi kanaatinden ibaret bulunan "İçtihad" ile hüküm tesisine mecbur olurdu. Şu halde İsviçre Kanununun 1 nci maddesindeki "Hâkimin hukuk yaratacağı" şeklindeki sevk edilmiş olan esas, tâ İslâmiyetin ilk devirlerinde kabul edilmiş ve tatbik sahasına konulmuştu.³²

İçtihad sahibi bir hukukcu, ve hâkim olabilmek için bazı mühim şartlar vardır ki, bunlar olmadıkça içtihad edebilecek derecede kıymetli hâkim olmaya ve binnetice, hele ilk devirlerde, Kaazî tâyin edilebilme-ye imkân yoktu. Bu mühim şartlar kısaca şunlardır: Kur'anı Kerim'in âyetlerini eyice ve her bakımdan bilmek³³; Hadis, daha doğrusu sünnet ilmini içerecesine bilmek³⁴; İcmaa iktiran eden bütün meselelerden haberdar olmak, doktrini takip etmek,³⁵ Kıyas esaslarına vâkıf olmak.

Görülüyor ki, İslâm kazasında hâkim, olmak içtihad yaratabilecek olgunluğa erişmek şartlarına bağlı idi. Doğrusu da budur. Zira cemiyet ve fertlerin en çok üzerinde durduğu ve yanlış tecelli ettiği zaman en çok asabiyet ve hassasiyet gösterdikleri mesele

adalet meselesidir.

Ehemiyyetle işarete değer ki, içtihadta iktiran eden her mesele de ta'mamiyle adalete tevafuk etmeyebilir. Çünkü içtihad, en kuvvetli zandan ibarettir. Bundan, modern hukukda da ittifakla kabul edilmiş olan ve tatbiki ehemmiyeti pek büyük iki netice doğmaktadır:

1) İçtihad içtihadla nakzedilemez.

2) İçtihad değişebilir.

Bu iki mesele üzerinde durmak zaruridir:

1: İçtihad içtihadla nakzedilemez.

Zira, hangi içtihadın daha doğru olduğu anlaşılamaz. Her ikisi de galibi zandır. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber, Muaz bin Cebel'in «İçtihad ederim» cevabına memnun olmuş «Kur'an ve Hadisde sarahat bulamadığım zaman beni istişare et»³⁶ yolunda bir direktif vermeği aklından bile geçirmemiştir.

İçtihadın içtihadla nakzedilemeyeceği kaidesinin pratik mânâsı şudur ki, aynı meselede bir hâkim başka, diğer hâkim başka türlü hükmetmiş olsa, her iki hüküm de muteberdir ve icra olunur. Modern hukukda da böyledir: Bir hâkim, kanunda hüküm bulunmayan hususlarda içtihad etse, ve bu içtihad hukukun umumî prensipleriyle hukuk ilmine muğayir bulunmasa, Temyiz Mahkemesi, hükmü kendi içtihadı başka olduğu mucib sebebiyle nakzedemez.

2: İçtihadın rücu câizdir.

İçtihad, galibi zan olduğundan tesis eden taraftan dahi değiştirilebilir. Meselâ bir Hâkim yahut, Kaazî bir şahsa ait benzer meselede başka hüküm verirse sonraki hüküm içtihad addolunur; vaktiyle

³² Hz. Muhammed, Vali tâyin ettiği Muaz bin Cebel'e "Kur'an ve Sünnetde hüküm bulamadığın zaman nasıl hükmedeceksin" diye sormuş, Muaz da "İçtihad ederim" cevabını vermiş ve Hz. Peygamber pek memnun olarak ona hayırlı başarılar dileyerek selâmetlemiştir. Dikkati câlib cihat şudur: Cebel, "Kur'an ve sünnetde hüküm bulamazsam sizi istişare ederim" dememiştir. Bundan çıkacak netice şudur ki, İslâmda içtihad çok mühim bir kaynaktır ve pek muhteremdir. Öyle olmasa idi, Cenabı Peygamber, Muaz bin Cebel'e, "müskil durumda kalınca beni istişare et" derdi. Bunu iki bakımdan söylemedi: 1) Hâkimlerin istiklâline müdahale etmemek. 2) Hukukcuları içtihad sahibi maruf zevat haline çıkarmak. Zira bir hukukcu kendiliğinden imalî fikir etmez, sıkısınca başkalarının fikirlerini alır naklederse, içtihad kabiliyet ve melekesine sahip olamaz. Bu ise hukuk ve adalet ilmi aleyhinedir.

³³ Zira ilk adalet kaynağına vukufu olmayanın içtihad yaratması şöyle dursun mevcut esaslarla sâlim ve âdil bir hüküm vermesi bile muhaldir.

³⁴ Zira Hadisler umumiyetle İslâm adaletinin en emin ve değişmesiz imkân olmayan Kur'anın en isabetli ve hatasız tefsirinden ibarettir. Mamafih, bir Hadisin sahih veya gayrı sahih Hadis olup olmadığını aramak da Hadis ilmi zümresindedir.

³⁵ Ali Himmət Berkî, a. g. e, S. 16. Şurada itiraf edelim ki İslâm Ülkelerinin genişlediği devirlerde icmaa iktiran etmiş olan meselelerin hepsini bilmek bir hâkim için çok zor ve hattâ bazan imkânsız olurdu. Bu itibarla Kaazinin bu gibi hallerde şahsî içtihadı ile hükmetmesi zaruridir. İcman Hukuk kaynağı olmasına yöneltilen itirazların en kuvvetlisi bu olmak lâzımdır. Teferruat için "İCMA" bahsine bakınız.

³⁶ Mamafih, yâsi ve titiz düşünceli bir hâkim ve hukukcu, içtihadta vâsil olmadan evvel istişareyi ihmal etmez.

verilen hüküm, hükmünü icra eylemiş içtihad mahiyetinde kalır.

Modern hukukta hey'etler dahi içtihadlarından rücu» edebilirler. Nitekim aynı meselede vaktiyle verilen bir tevhibi içtihadın bilâhare değiştiği görülmektedir.²⁷

Doktrin sahasında da hüküm aynıdır. Yani bir hukukçu bir mesele hakkında bu gün başka, bilâhare farklı düşünüp fikir beyan eder veya yazı yazabilir. Muahhar reyî nazarı itibare alınır.

Gerek Hâkimlerin gerek doktrinlerin eski içtihadlarından rücu, gurur kırıcı ağır bir hareket değildir. Ancak adaletde ve ilimde istikrar ve otorite de icab ettiğinden ilk içtihad tesis edilirken tetkikat ciddi ve titiz şekilde yapılarak içtihadla varmak lâzımdır. Bu suretle Kaza teşkilâtı ile ilimde yekdiğerini nakzedene rey ve kararlar mümkün mertebeye az olur ve binnetice, halkın ve ilim muhitinin adaletine ve ilmin istikrarına itimad ve itibarı artar.

Şu izahatdan anlaşılıyor ki, içtihad tesis etmek kolay bir iş değildir. Müçtehit mevkiine gelebilmek için hâkim veya hukukla işgal eden zevatın her şeyden evvel kendisini mesleğine olanca samimiyet ve alâka ile vermesi, hattâ hukukî meselelerle işgalî yevmî zevkî meşgaleleri arasında görmesi, hukuk mantığı ve tefsir ilimlerinin ana prensipleriyle tefferuatını bilmesi, meseleyle alâkalı kanun madde ve fıkralarının hiç birini ihmal etmeksizin üzerinde imali fikir etmesi, bütün bu faaliyete rağmen muhkem bir rey'e, sâbit bir kanaate varıp varamamakta şüpheye düştüğü takdirde yabancı ve yerli müelliflerin ve Mahkeme İçtihadının reylerini tetkik ederek bunların aynı mesele hakkında ne yolda olduğunu tetkik etmesi ve mezkûr fikir ve mahkeme içtihadlarındaki mucib sebepler üzerinde de fikir yorarak kendi reyinde ısrar veya bundan rücu eyleyerek kat'i kanaat ve içtihadî tesis eylemesi lâzımdır. Şu ifadeler de gösteriyor ki, içtihad tesis etmek alelâde bir mesele hakkında fikir beyan etmek gibi basit mesailden değildir.

İçtihad tesisinde yabancı veya yerli müelliflerin eserlerini tetkik edenlerin, eserlerinin adedi ve hacmi ile iştihar etmiş zevatın bu şâyi veya mevsuk otoritesinden çekinip, yukarıda kaydedilen ilmi faaliyeti icradan sarfı nazar ederek, böyle zevatın meseleyle alâkalı fikir ve görüşlerini olduğu gibi kabul etmek hissinden ve meylinden içtinab etmeleri elzemdir. Aksi halde istiklâl ile içtihad tesis faaliyeti sarf edilmemiş olur ve esasen filan meşhur hukukçunun fikrine atıf yapıp meseleyi halletmiş görünmek içtihad tesisî değil, mevcut bir içtihadî zikir ve nakilden ibaret kalır. Eğer bu nakli yapan hâkim veya sair hukukçu, naklettiği fikrin bazı delillerini ta'lil eyleyebilir veya o fikri teyide yarar yeni mucib sebepler ilâvesine muvaffak olursa, bizce mevcut içtihadda hissesi bulunur ve o içtihad vaktiyle tesis etmiş olanın kendi öz malı olmaktan yarı yarıya çıkmış olur. Mevcut fikirleri ve vaktiyle müesses yanlış veya nâkis mucib sebepli ve fakat netice itibarıyla doğru içtihadların yanlış mucib sebeplerini tashih ve eksik mucib sebeplerini ikmal eyleyen hukukçuya da müçtehid demekte hata olamaz. Fakat bir

yabancı yahut yerli müellifin reyini olduğu gibi kabul ve nakil bazan zaruret ise de, bu, nakli yapana müçtehit vasfı izafesine vesile teşkil edemez. Hele yabancı bir müellifin fikrini tercüme suretiyle başka lisanla zikir ve ilân etmek bu fikirleri, üzerinde biraz evvel kayd edilen ilmi faaliyete yer vermeden benimser görünmek, yalnız tercümelîği ifade eder ki, bu tarzda fikir beyanının ve eser yazmanın içtihad tesisî ile alâkası olamaz ve hattâ bu tip çalışmalar, bu çalışma sistem ve metodunu meslek hayatında itiyad edinmiş olan hukukçuyu sahası için çok lâzım ve tavsiyeye şâyan ilim istiklâli ve cesaretinden mahrum edebilir. Terümeciliği meslek hayatında itiyad edinmiş olan hâkim ve ilim adamları içtihad tesis edebilmek meyil ve melekesinden mahrum kalırlar. Zira, bütün meslekî faaliyetleri tercüme sanatı ile heder olmuştur; bu sanatı başarabilmek için sarf ettikleri azim zamanı imali fikir, meseleler üzerinde durmak ihtiyacı için istihlak eylememişlerdir.

İslâm hukukunda, içtihadın içtihadla nakzedilemeyeceği kaidesinin, her içtihadta isabet bulunduğu ihtimalinin neticeleri şunlardır:

1) Bir hâkim, bir mesele hakkında, benzer meselede başka içtihad edebilirdi. Bu iki mütenakıs içtihadın ikisi de lâzımül'riaye idi.²⁸

2) Aynı meselede bir hakim başka, diğer hâkim başka karar verse her iki hüküm muteberdir ve icra olunur.

3) Son içtihad evvelki içtihadî neticeleriyle nakzedemez.²⁹

4) Âlimlerin içtihadı ne kadar kuvvetli olursa olsun, Devlet tâkip edilmesi lâzım olan içtihadî tâyinde serbesttir. Keyfiyet bu gün de böyledir. Devletçe kabul edilen içtihad, Tevhidi içtihadıdır. İslâm hukuku da aynı kaideyi ilân etmiştir.³⁰

İçtihadın rolü şüphe yokki, hâkimlerin kaza vazifesini neticesiz bırakmamaları zaruretini tatmindir. İslâm hukukunda da kaazî, kendisine arz edilen ihtilâfı halledecek olan bir esasa Kur'an ve Hadislerde tesadüf edemezse, davaya bakmaktan sarfınazar eyleyemez, ihtilâfî içtihadî ile doğru veya yanlış bir hükümle neticelendirmeye mecburdur.³¹

²⁷ Tashihi karar üzerine hey'etin eski kararından cayması hakiki mânası ile içtihadından rücu sayılmaz. Zira tashihi kararda tashihi istenilen karar henüz muhkem kazıyye haline gelmiş değildir.

²⁸ Keyfiyet bu gün de aynen İslâm hukukundakî gibidir.

²⁹ Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'in kendi içtihadına muhalif kararlarını ve bu kararlara müsteniden başlamış olan muamelâtı iptal etmemiştir: Ali Himmet Berki, a. g. e, S. 18.

³⁰ Mecellenin Esbabı Mucibe mazbatasında Veli-yül'emir hangi içtihadla hükmedilmesini emrederse o içtihadta amel olunacağını beyan ediyor: Ali Himmet Berki, a. g. e, S. 19.

Şurada tekrar kayd edelim ki Mecelle, İslâm hukukunun bir cüz'üdür. Tamamı değildir. İslâm hususî hukukundan maksad, Şahıs, Aile, Miras, aynı Haklar ve Borçlar hukukunu içine alan "Fıkah"tır.

³¹ Keyfiyet, yani içtihadta verilen ehemmiyetin mânası bu gün de aynıdır.

Aile

İSLÂM'A GÖRE KADIN

(Türkçe birkaç eserden faydalanmak suretiyle meydana getirilen bu yazımız, aslında, Avrupa'da tahsil gören bir Türk kızının maruz kaldığı hiciv ve itirazlara karşı onu takviye maksadıyla uzun mektup halinde hazırlanıp kendisine gönderilmiştir. Gaye Avrupa'lı olan arkadaşlarının saplanıp kaldıkları yanlış bilgi ve düşünceleri düzeltmek İslâmı ve İslâm kadını onlara tanıtmak bildirmek idi.)

Dr. Mihriye CAVIDAN

üslûmanlıkta kadının müstesnâ bir mevkiî vardır.

Bir müslüman kadın, dinini değiştirip İslâm'dan çıkarsa «mürted» olduğu halde, kadınlığından dolayı öldürülmez. Nâmuslu kadına iftira eden ve onun fâhişeliğini isbat edemiyen kimse, hem iftira cezasına çarptırılır ve hem de mahkeme huzurunda ömrünün sonuna kadar şahidliğinin kabul edilme-yeceği ilân olunur. (Kur'anda Nûr Sûresinde vardır). Stanley Lane-Poole, John Dawenport, Will Durant, Jacques C. Risler, W. C. Bodley, Gaudefroy - Dëmomyne, Sir H.A.R. Gibb gibi sayısız Avrupa'lı şarkiyatçılar İslâm'da kadın imtiyazından, hürriyet ve ahlâkından, haklarından sitayişle bahsederler.

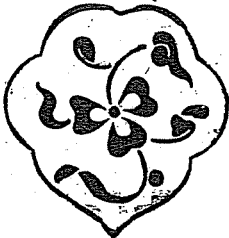
Peygamber Hazreti Muhammed şöyle buyurmuştur:

«Kim âşık olur, iffetini muhafaza eder ve aşkını gizleyerek ölürse şehid sayılır.»

Peygamberimizin bir başka hadisi de a'âlen şudur: «Şüphe yok ki kadınlar erkeklerin dengi, benzeri ve tam bir eşidir.»

Ebü Hanife'ye göre kadın, bâkire veya dul olsun, kocasını seçmekte hürdür. İzni ve müsaadesi alınmadan (zorla) evlendirilemez, evlendirilirse kendisi nikâhı bozabilir. Evlenmek isteyen bir müslümana Peygamberimiz, kızı kasederek: «Onu bir gör, zira bu, evliliğin devâmına vesile olur» demiştir. Bu görüşme ölçülü ve hudutludur. İslâm'da müddetli ve muvakkat nikâh yoktur, yasaktır. Hazreti Muhammed Aleyhisselâm «Cennet, annelerin ayakları altındadır» buyurmuştur. Müslümanlıkta kadın'ın ve annenin mevkileri pek yücedir.

Kadın, Hristiyan veya musevî ise, müslüman olan kocası onun dinine müdâhale edemez; erkek kadın'ın şahsî malına da karışamaz. Nikâh akdinde kadın, erkekten «Mehr» alır. Bu kendi öz malıdır, kocasının bunda hiç bir hakkı yoktur. Kadın, mehr'inden çeyiz (cihaz) yapmakla da mükellef değildir. Kadın gerek evlenmede, gerek evlendikten sonra hiç bir malî mükellefiyete tâbi tutulamaz (İbn Hazm böyle demiştir). Kadın mülkiyet ve tasarruf hakkına sahiptir, ticaret yapabilir, hibe edebilir, kiraya verebilir; kocasından bu hususlarda izin almağa mecbur değildir. Müslüman kadını, kocasını evinde çalışmak ve ev işlerini görmekle bile hukukî bakımdan mükellef olmaz. Çocuğunu emzirmek istemezse, koca (zevc) ayrıca sütanne tutacaktır. Erkek, kadının dinî, malî, hukukî, iktisadî hürriyet ve salâhiyetine müdahale edemez. Erkek âilenin reisi ve mes'ûlüdür, ikamet salâhiyeti erkeğindir. Evin ve âilenin bütün masraflarını koca temin eder,

kadın buna karışmaz. Kadına darılıp onunla konuşmamak yasaktır; erkek zevcesini hoş tutmakla, ona yumuşak davranmakla mükellefdir. Peygamberimiz «hanımlarını dövenler, şüphe yok ki, sizin hayırlılarınız değildir» diyor. Kadını gizlice kontrol etmek de men'edilmiştir. Hazreti Muhammed'e göre: «Hangi kadın, zaruret ve mecburiyet olmaksızın kocasından boşanmak isterse ebedî hayat kokusu ona harâm olur.»

İslâm'da bir kadından fazla kadınla evlenmek (poligami - teaddüdü zevcât) sâdece bir müsaadeden ibarettir ve bu, zinâdan kaçınmak zaruretine bağlı, adaletle şartlanmış bir müsaadedir. Adalet gözetilmezse bir tek kadınla iktifa edilecektir. Bir müslüman, ikinci bir hanımla evlenirken, birinci hanımın müsaadesini de almak zorundadır; kadın müsaade etmezse evlenemez. Allah, zevkine düşün kadın ve erkekleri sevmez. Westermarck, H. Spencer, G. Lebon, Ehrenfels, Gibb, Bodley gibi bir çok Avrupa'lular, poligami'yi ve İslâm görüşünü müdafaa etmişlerdir. Meselâ Prof. Sir Hamilton Gibb 1949 da, Hristiyan zâhitliğinin evlilik müessesini mahkûm etmesine mukabil, İslâm'da Kur'anın hakiki zühd ve takvasının bilâkis bekârlığı red ve takbih ettiğini, bütün din adamlarının ve sülflerin de dâima evlendiklerini, evlenmeyi teşvik ve tercih eylediklerini belirtir. Profesör Mümtaz Turhan demiştir ki: «Poligami, müslüman olmayan diğer bütün cemiyetlerde de raslanan bir hâdisedir. Bunun kanunla, zorla ortadan kaldırılması mümkün olmamakta veya kısmen muvaffak olunduğu takdirde fuhşun çoğalmasına sebep olduğu için faide yerine zarar vermektedir.»

Boşanma İslâm'da vardır, boşanma Allah indinde en sevimsiz işidir. İslâm hukukunda kadının da, kocasını boşayabilmek hakkı kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: «Erkeklerin meşrû surette kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.»

İslâm ilâhiyatçıları ile hukukçuları kadın hakkında azıcık saygısızlık ifade eden tâbirleri bile kullanmağa ve söylemeğe aslâ cevaz vermemişlerdir.

İslâmiyette bir kadının sırf parasını yemek ve servetine konmak için evlenme, yâhut ta hâlis niyetle evlendikten sonra karısının (zevcesinin) servetini onun arzu ve rızâsı hilâfına yemek günâhdır.

İlim ve san'at tahsil etmek, okuyup öğrenmek Müslümanlıkta her müslüman erkek ve kadına farzdır. Kadını bir mal, bir esire, bir şeytan, mel'un bir mahlûk olarak gören ancak Batılı ve Avrupa'lı câhiliyye zihniyeti olmuştur. Kadının yüzünü ağartan, kadını esaretten ve esir pazarlarında satılmaktan kurtaran, kadına ve kadınlığa haysiyetini, iffet ve vakarını kazandıran İslâm Peygamberi Hz. Muhammed olmuştur.

İslâm'da metres hayatı, metres (ahdân) tutmak yasak ve haramdır; metres hayatı Avrupa'nın bir câhiliyye icâdıdır. Müslümanlık, birden fazla kadınla evlenmeğe müsaade etmekle hem cemiyeti gayri-meşrû ve gayri-ahlâki yaşayışlardan kurtarmak, hem bol evlâda sahip olmak ve cemiyeti zinâ mahsülü ve «piç» diye kötü bir şekilde damgalanan günâh mahsulü mâsum biçârelerden temizlemek, ço-

cukların babalarını tâyin etmek, kısır (doğurmayan) kadını boşamağa hâcet kalmadan ikinci bir evliliğe izin vermek.. istemiştir. Aynı zamanda kadın huysuz ve kocasına âsi, serkeş, pasaklı ise, koca, ikinci bir hanım almak arzusu ile ilk eşini sindirebilecek veya çarnâçar boşayacaktır.

İslâm dîni ve bu dîne dayanan hukuk son derecede realist (gerçekçi) dir, her zaman ve her devir için kaabil-i tatbikdir. «Şeriat-i İslâmiyye» nin hakiki mânâ ve medlûlü budur.

Kadın çok nâzik, hassas, nârin ve nahif yaratılmıştır. İslâm'da, bir erkek bu vasıf ve hususiyetleri dâima gözönünde tutmak mecburiyetindedir. Kadını dövmek, hırpalamak, incitmek şöyle dursun ona sert gözle dahi bakmıyacak, daima iyilikle yumuşaklık ve şefkatle muamele edecektir. Kadın ancak, Hristiyan Batıda, Avrupa ve Amerika'da rûhsuz, şımarık bir mahlûk olarak mütalea edilmiştir. Tanınmış bir çok edip ve filozoflar kadın aleyhinde çok şey söylemiş ve yazmışlarken İslâm âleminde, akli başında hiç kimse kadın aleyhinde konuşmamış, yazmamış ve onu rûhsuzlukla itham etmemiştir. Batıda kadına şımarık ve hoppa mahlûk (créature gatée) ve şımarık azgın kadın (a spoiled woman) derler. İslâm'da ise kadının târifi kısaca şöyledir:

1. Kadın, dînin yarısıdır.
2. Kadın, erkeğinin hayat arkadaşıdır.

Bu müteârifeler çoğaltılabilir.

Kadın, İslâm'a göre, kimse karşısında çıplak gezemez, açınamaz, erkekleşemez, ayıptır ve harâmdır. İzinsiz sokağa çıkamaz, eve izinsiz erkek alamaz. Müslüman kadını, çocuklarını yetiştirmesi ve terbiye etmesi, eşinin iyi bir hayat ve rûh arkadaşı olması için okuyup öğrenecektir. Dış hayat, harikle temas ve para kazanma işleri erkeğe aiddir. Zaruret olmadıkça kadının dış hayatta çalışması, her sâhada gece gündüz erkeklerle beraber bulunması uygun ve doğru değildir. Kadın mimar, san'atkâr, hemşire, hastabakıcı, kadın hekimi, dişçi, muallim, şâir ve edib, mütercim, ebe.. olabilir. Diğerleri münakaşaya çok müsaidir.

Hukukta bir umde (prensip) vardır: İktidar ve salâhiyet, mesûliyete göredir.

Erkeğin mes'ûliyeti çok olduğu âile hayatında iktidar ve salâhiyet de ona aiddir. Peygamberimiz müslüman erkeklere: «kadınları dövmeyin, onlara girkin demeyin, fena söz söylemeyin!» tenbih ve tavsiyesinde bulunmuştur. Bir hadîsinde de meâlen şunları söyler: «Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı en iyi ve en nezaketli olanınızdır.

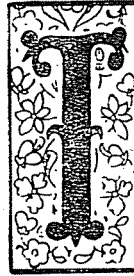
Kadın, yukarıda da belirtildiği vechile, her istediği kıyafetle umumî yerlere çıkamaz. Kadınlık izzeti nefisini düşünmek ve korumak mecburiyetindedir. Müslüman kadını saçına kadar örtünecektir, bu kisveyi ve bu kaideyi bozamaz.

Kadın, kocasının evinde en sâdık bekçi, en iyi muhafız ve yardımcıdır. Tam müslüman kadını, iffet ve nâmusunu, vakar ve haysiyetini koruyan, ibadetini muntazam yapan, ahlâkları ve haklı olduğunu anladığı zamanda kocasına itaat ve mutâvaat edendir. Aksi takdirde, Hâlık'a isyan ihtimalinde mahlûka itaat olunmaz.

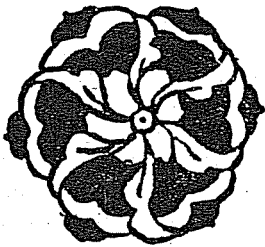
Tarih

BÜYÜK MALAZGİRD ZAFERİ VE ANADOLU'DA TÜRK DESTANI

PROF. OSMAN TURAN

Türkler, tarihte uzun asırlar boyunca, cihan hâkimiyeti mefkûresine inanmış ve bunun gerçekleşmesi için mücadele etmiş bir millet olmakla başka kavimler arasında çok mümtaz bir mevkie sahiptirler. Daha doğrusu maddî, manevî kudret Türklerin tarihte çok defa yer yüzüne taşmalarına, hakimiyetlerini üç kıt'a üzerinde yaymalarına âmîl olmuş ve bunun icabı böyle bir mefkûre doğmuştur, veya bu ülkü, Türk kudretinin gelişmesine ve dünya fütuhâtına yardım etmiştir. İngilizce bir tetkikle mevcudiyet ve şumulünü meydana koyduğumuz üzere, İslâm'dan önce ve sonra, iki büyük devrede, türlü delil ve belirtileriyle göze çarpan bu mefkûre, M. Ö. II. asırdan XVI. asra kadar, yani 1800 yıl gibi cidden çok uzun bir zamana şamil olarak, Türk tarihinin azamet devirlerini içine alır. Oğuzname'de de akisleri bırakmak suretiyle Oğuzhan (Mete) ile başhyan ve V. asırda Attilâ ile nihayet bulan birinci safhada Türkler, Hun, Hiong'-nu vesair adlarla, uzakdoğudan Avrupa'nın içlerine kadar hâkimiyetleriyle birlikte yayılmışlardır. **Orhun** âbideleri ve diğer kaynaklarla sabti olduğu üzere, cihan hâkimiyeti mefkûresi, Gök - Türkler zamanında daha şuurlu ve belirli bir mahiyet alır. Gök - Türkler ve tâbiriyle Türk hâkimiyeti birinci devredeki coğrafi sahalara kadar intişar eder. İslâmiyetin kabulü ile bu şuur İslâm mefkûresiyle de birleşerek yeni bir takım dinî ve kudsi unsurlar kazanır ve daha fazla kuvvet bulur. Selçuklular ve kolları ile fütuhât sahasını değiştiren bu mefkûre, İslâm dünyasıyla Anadolu'ya hâkim olmak üzere, daha istikrarlı ve azametli bir devreye intikâl eder. Türklerin cihan hâkimiyeti hamlelerinde, dördüncü devreyi tevkil eden, Osmanlı İmparatorluğunun kurulması ile Akdeniz havzasında bulunan bir çok eski kavim ve medeniyetlerin yurdu Türk fetihlerine girer. İlk defa, Akdeniz olmak üzere, bu hâkimiyet karalardan denizlere de intikâl etmiş olur. Türkler, bu sefer, Akdeniz'e ve Orta Avrupa'ya kadar yeni bir medeniyet ve hâkimiyetin mümessili olurlar. Orta Asya, İran, Hindistan ve bü-

tün Şarkî Avrupa diğer Türklerin hâkimiyetine girmekle bu mefkûre kudretinin son mertebesine erişir.

Türk kudretinin, dört devrede yaptığı büyük cihan hâkimiyeti hamleleri, tabiatıyla, millî tarihin pek çok zaferlerle dolmasına sebep olmuştur. Lâkin Malazgird Meydan Muharebesi bunlar arasında cidden müstesna bir mevkiî işgâl eder. Hattâ onun bu istisnâî durumu, geniş ölçüde Türk tarihinin hududlarını aşar ve doğurduğu büyük neticeler dolayısıyla, beşerin mazisinde en ehemmiyetli hadiselerden birini teşkil eder. Çok umumî bir tarih bilgisi ve şuuruna sahip bir Türk aydını için bile Malazgird Zaferi bize yeni bir devre açmakla ve yeni bir vatan hazırlamakla, derin bir mânâ taşır. Lâkin hadise, modern bir tarihçi görüşü ile mütalâa edilince onun derhal cihan şumul ehemmiyet ve tesirleri göze çarpar. Bu sebeble, bu büyük zafer günü millî bir bayram olarak kutlanmağa, kutsileştirilmeye ve bize bugün ile birlikte bu vatani bahşeden Alparslan da Millî tarihin arslanı ve garp Türklerinin Atası olarak tazim ve tebcile lâyıktır. Nitekim İslâm'dan önceki Türkler de Gök - Türklerin kurtuluş ve hâkimiyetine delâlet eden **Ergenekon Bayramını** asırlarca dinî ve millî bir gün olarak tes'it etmişlerdir.

Tarihin büyük dönüm noktalarından birini teşkil eden Malazgird Zaferinin ilk mühim neticesi, şüphesiz, İslâm ve Hristiyan dünyaların kaderini değiştirmekle meydana çıkar. Gerçekten Hristiyanlık ve İslâmiyet, kendi imân ve görüşlerine göre birer dünya nizâmı ve akide birliği kurmak gayesiyle, bütün orta çağlar boyunca, birbirleriyle hâkimiyet ve üstünlük mücadelesine girişmişlerdi. Hristiyanlık putperest Roma, Yunan ve yakın Şarkın kargaşalık halinde bulunan inançlarını yıkarak kendi düşüncesine uygun manevî bir ahenk kurmaya çalışırken yeni çıkan İslâmiyet daha anî ve mucizevî bir hayatîyet hamlesiyle ve daha cihan şumul bir dâvâ ile ortaya atılarak, yalnız onun genişlemesini durdurmadı; bizzat Hristiyanlığın yayılmış olduğu ülkelerde bile kendi medeniyet ve akidelerinin hâkimiyetini de kurmaya muvaffak oldu. Bununla beraber İslâm, ilk hamle ile, Sâsânî İran'ı derhal yıktığı halde Hristiyan dünyasının lideri Bizans İmparatorluğunun sadece kanatlarını kurabilmiştir. Akdeniz'in doğu, batı ve cenup sahillerine sür'atle sahip olan müslümanlar bir kaç asır kadar da bu denizde hâkimiyetlerini muhafaza ettiler. Öyleki İbn-i Haldûn'un müstehziyane ifadesiyle, Hristiyanlar, uzun müddet, Akdeniz'de artak bir tahta parçası bile yüzdüremiyorlardı.

İslâm âleminin büyük kudretine ve müslüman medeniyetinin göz kamaştırıcı üstünlüğüne rağmen, asırlarca karalarda ve denizlerde ric'at eden Hristiyan dünyası bir türlü mukavemetten vazgeçmiş değildi. Böylece, bu günkü tabiri kullanmak caizse, bu iki âlem birbirinden demir bir perde ile ayrılmış olarak yanyana yaşadı. Bu vesile ile sadece şu kadarını kaydetmeliyiz ki bu perdenin beri tarafında, İslâm hâkimiyetinde bulunan Hristiyanlar daima din hürriyetine ve yaşama haklarına sahip oldukları halde, öte tarafta Hristiyanların hâkimiyetinde kalan müslümanlar, yalnız orta çağda değil, yeni zaman-

larda bile bu imkânlarla sahip olmadılar. İslâm orduları, yaz - kış, asırlarca Bizans topraklarına saldırdı ise de Toros silsilesi - Erzurum hattı ötesinde devamlı bir fetih vuku'bulmadı. Hattâ, İslâm medeniyetinin en yüksek seviyeye eriştiği X. asırda artık İslâm kavimleri hayatîyetini kaybettiği ve siyasi, dinî ve içtimai mücadeleler İslâm dünyasına büyük bir buhrana sürüklediği için Bizanslılar derhâl müdafaadan taarruza geçtiler; büyük İslâm bölgelerini istilâ ve hattâ bizzat halifelik merkezlerini bile tehdid ettiler.

İslâm dünyasının iç ve dış tehlikelerle böyle bir buhrana maruz kaldığı bu asırdadır ki Türkler İslâmiyeti kabul ve XI. asırda da Selçuk İmparatorluğunu tesis etmek suretiyle İslâm dünyasına taze bir kan aşıladı ve onu inhilâlden kurtardılar. Bununla beraber Selçuk İmparatorluğunun kuruluşundan (1040) Malazgird zaferine (1071) kadar, geçen 30 yıl zarfında, henüz Bizanslılara karşı kat'î bir teşebbüse geçilmiş değildi. Zira, bu devrede Selçuklular İslâm dünyasının iç meseleleri ve birliği ile meşgul bulunuyorlardı. Bu sebeple uzun müddet Türk - Bizans münasebetleri küçük ölçüde mücadelelerden ibaret kaldı. Nüfus kesâfeti ve yersizlikten sıkıntı çeken ve birbirini sıkıştıran göçebeler, Boy Beyleri idaresinde aileleri ve sürüleri ile göçerek, kendilerine yurt ve hayvanlarına otlak bulmak maksadıyla Anadolu sınırlarından içeri giriyorlardı. Selçuk hükümdarları, İslâm sultanı sıfatıyla, müslüman memleketleri ve ahalisini korumak için, bu insan akınına Orta - Asya'dan Anadolu'ya doğru sevk ediyorlardı. Müslümanların ve bizzat halifenin şikâyet ve arzuları da müslüman ülkelerini bu akınlardan korumaya matuf idi. Esasen Selçuk Devleti de bu nüfus kesâfetinin bir baskısı neticesinde kurulmuştu. Bu suretle bütün boy beyleri, bütün göçebeler kendilerine yurt bulmak için Anadolu'ya göçmek zarureti kavramış ve bu husus herkesin şuuruna yerleşmişti. Tuğrul Bey ve Alparslan tarafından yapılan Şarkî Anadolu seferleri; Kutalmış, Afşin, vesâir kumandanlar idaresinde sevk edilen bazı merkezî kuvvetler müstesna, Malazgird kadar Anadolu'ya yapılmış Türk akın ve Fetihleri hep bu göçebe Türk boylarının eseri idi. Boy Beyleri idaresinde Anadolu'ya giren Türkler Sivas, Kayseri ve Konya'ya kadar ilerlemişler birçok bölge, şehir ve kasabaları işgâl etmişlerdi. Fakat bu fetihler henüz kat'î bir mahiyette olmadığı gibi Selçuk - Bizans hududlarında da esaslı ve hususiyle hukuki bir değişiklik bahis mevzu değildi. Bu sebeble Bizans toprakları içinde Anadolu'da, Türkler henüz bir takım mahallî veya muvakkat adacıklar halinde bulunuyor ve seyyar koloni teşkil ediyor idi. Öyle ki Bizanslar bunlar üzerine kuvvetler sevk ettiği zaman göçebeler ya mahsur bir durumda kalarak mücadele eder veya büyük kuvvetle karşılaştıkları zaman bölgeyi terk edip başka bir sahaya giderlerdi. Fakat tamamiyle çekilmek ve Anadolu'yu bırakmak bahis mevzuu değildi. Zira, onlar için tekrar Türkistan'a dönmek hem faydasız, hem de imkânsızdı. Binaenaleyh Oğuz Türkleri ya Anadolu'da kendilerine Yurt bulacak veya orada ölecekler idi.

Malazgird muharebesine kadar ne Bizans'ın

Türkleri Anadolu'dan çıkarmak teebbüsleri bir semere vermiş ve ne de İslâm'ın iç meseleleri ile meşgul bulunan Selçuk Devleti, bu kısmi istilâları kat'î bir fütuhât şekline sokarak ırkdaşlarına emin bir yurt sağlamak İslâm'ın bu eski rakibini ezerek tarihi vazifesini ve cihangirlik mefkûresini gerçekleştirmek imkânını bulabilmiştir. Nitekim, Mısır'da hâkim bulunan Şif Fâtîmî Devleti, İslâm Dünyasının birliği ve selâmeti için ciddi bir engel teşkil ediyordu. Hattâ Tuğrul Bey zamanında onun mevkii bir derece sarsılmış ve bu sebeple de İstanbul Camii'nde nâmına okutulmakta olan hutbe, Abbâsî Halifesi ve Selçuk Sultanı adına çevrilmiş idi. Lâkin Şif'ler, henüz Selçuklular idaresinde bulunan Sünnî İslâm dünyasıyla rekabet ididasından vazgeçmiş değildi. Bu Sünnî - Şif rekabeti dolayısıyla, Malazgird muharebesi arefesinde Alparslan Bizanslılarla değil Fatimîlerle hesaplaşmak zarureti duyarak, Suriye seferine çıkmış bulunuyordu.

MALAZGİRD VE İSLÂM - HRİSTİYAN DÜNYALARI

Bu Selçuk - Fâtîmî rekabetinden faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes Devletinin bütün imkânlarını seferber ederek 200.000 kişilik büyük bir ordu ile harekete geçerken yalnız Anadolu'yu mutlak surette Türkler'den kurtarmak niyetinde değildi; Ö, aynı zamanda, İslâm dünyasına karşı evvelki asırda başlamış ve Selçukluların zuhuru ile durmuş olan taarruz ve istilâları da tekrarlamak kararında idi. İşte, Malazgird meydan muharebesi İslâm ve Hristiyan âlemlerinin kaderlerini tayin ile alakalı böyle bir zamanda ve bu şartlar içinde vukuu buluyordu. Selçuk Devleti böyle bir muharebeye hazır bulunmadığı için İslâm dünyası ciddi korku ve endişe içinde idi. Bizzat sultan ve Abbâsî halifesi bu endişeyi duyanların başında idi. Bu sebeple her ikisi de bütün kuvvetlerini cepheye sevkederek imparatora sulh teklifinde bulunmuştu. Lâkin kuvvetinden mağrur ve zaferden emin bulunan imparator, sultanın hazırlanma ihtimalini düşünerek bunun ancak Selçuk payitahtında mümkün olabileceği ifadesiyle, bu müsait sulh tekliflerini red eyledi.

Alparslan, 80.000 den fazla olmayan ordusu ile, kâhır düşman kuvvetlerine karşı muharebeyi kabule mecbur bulunurken endişesi cidden büyük idi. Bu münasebetle mağlûbiyet ve ölüm ihtimallerini hesap ederek ordusu huzurunda ahd ve vasiyetlerini yapmak lüzumunu duydu. Son tesellisi İslâm'ın bu büyük gününde ve onun uğrunda şehit olmak idi. Halife de bütün İslâm ilim ve din adamlarını bu kader gününde, camilerde Allahın Türk Ordusuna yardımı ve İslâmın zaferi için, duaya davet etti. Dua sesleri camilerde yükseldiği bir günde muharebenin hayırlı olacağı ümidiyle saflar kuruldu ve 26 Ağustos 1071 Cuma günü iki ordu karşılaştı. Muharebenin cereyan tarzı ve neticesi malûmdur. İlk İslâm askerleri Kadisiye ve Yermükte nasıl bir avuç kuvvetle koca Sâsânî ve Bizans İmparatorluklarını yıkmış veya parçalamış ise Malazgird'de de aynı şey olmuş; manevî kuvvet maddî üstünlüğü yere sermiş-

tir. Zaten Kur'anda da bu hususa dair bir beşaret müslümanları daima cesaretlendirmişti. Bizans ordusunda hezimet gayrimüslim Uz (Oğuz) ve peçenek Türklerinin ırkdaşlarını tanıyarak Selçuk saflarına geçmesiyle başlar.

Bu büyük zaferin bir hususiyeti de tarihte ilk defa bir Bizans İmparatorunun İslâmlara esir olması idi. Zaferin büyük ehemmiyeti dolayısıyla Türk - İslâm dünyası bayram yapmış, bu uğurlu gün İslâmın Kadisiye ve Yermük gibi ilk büyük zaferleri meyanında tebci ve Alparslan da ulu Peygamberin eshabı olan gaziler arasında tazim edilmiştir. Malazgird Zaferine daha ilk zamanlarda atfedilen bu ehemmiyet ve onun ilk büyük İslâm zaferleriyle mukayesesi, tarihin neticeleri dolayısıyla de, isabetli olmuştur. Gerçekten İran'a ve Bizans'a karşı ilk zaferler kazanılmamış olsaydı, nasıl İslâmiyet Arabistan çöllerinde boğulmağa mahkûm olur ve beşeriyetin eski çağ ve Avrupa medeniyetlerini birbirine ulaştıran ve üçüncü büyük eseri olan İslâm medeniyetinin vücud bulması imkânsız idl ise Selçuklular zuhur etmemiş ve Malazgird Zaferi elde edilmemiş olsaydı müslüman kavimleri ve İslâm medeniyeti de öylece daha onbirinci asırda sahneden çekilirdi. Neticede bu medeniyet, XVI. asıra kadar üstünlük ve hayatiyet bahşeden Anadolu'nun Türkleşmesi ile üç kıta üzerinde dünya nizamına âmil olan Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasına imkân veren hadiselerin şumulu iyice muhakeme edilirse Malazgird Zaferinin cihanşumul mânası ve tarihte nasıl bir dönüm noktası teşkil ettiği daha kolay anlaşılır. Malazgird Zaferinin, İslâm ve Hristiyan dünyalarının kaderine tesir eden bu ehemmiyetinden sonra, ilk büyük netice, hiç şüphesiz Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesidir. Halifelik ordularının asırlarca mücadelelerine rağmen Bizanslılardan koparamadıkları bir ülkenin şimdi İslâmın hamisi Türklerin ve göçebe Oğuzlar tarafından sür'atle feth ve iskânı iki âlem için hakikaten hayati ehemmiyeti halzîdir. İslâmın ilk fetihleriyle sadece kanatları koparılan fakat X. asırda tekrar kanatlanıp taarruza geçen Bizans Anadolu'nun fethi ile bel kemiğini kaybederek artık tedrici bir ölüme mahkûm edilmiş oldu. Nitekim Malazgird'ten sonra Bizans'ın mukavemeti kalmadığı için, Türkler yirmi yıl zarfında çadırlarını boğazlar, Marmara ve Adalar denizi sahillerinde dikmeğe muvaffak oldular. Müslüman Selçuklular Anadolu'yu açarken, onların gayrimüslim ırkdaşları «Peçenek» UZ (Oğuz) Türkleri de Balkanlara iniyordu. Böylece Türklerin dünyaya bu üçüncü taşma devresinde Bizans İmparatorluğu Asya'da ve Avrupa'da tam bir Türk Kıskaçı içine girmiş bulunuyordu. Öyleki Frenkler Haçlı Seferleri ile Türkler üzerine büyük akınlar yapmamış olsaydı İstanbul'un fethi, balkanlara geçmek ve Avrupa'da birleşmek ilk Selçuk yayılışında mümkün olacaktı. Bununla beraber şarkî Avrupa'ya ve balkanlara gelen Türkler müslüman olsa ve Anadolu'daki ırkdaşları gibi yeni bir medeniyet mümessili olarak oralarda yerleşselerdi Türk tarihinin akışı daha başka bir mahiyet alır ve bahis mevzuu engeller de daha kolay bertaraf edilirdi.

Türkler Anadolu'da henüz yerleşmekte iken Haçlı Seferlerinin açtığı yeni bir mücadele devresi bir asır kadar sürdü ve Türkleşme faaliyetini geri attı. Bu durumda onlar orta Anadolu'ya çekilmeye mecbur oldular. Diğer taraftan Anadolu'da teşekkül eden öteki Türk devletleriyle cereyan eden rekabet kavgaları da bu buhranı arttırıyordu. Vaziyetten faydalanan Bizanslılar sahilleri işgal ile Anadolu'yu istirdat ümitlerini besliyorlardı. Malazgirt zaferinin öldürücü tesirlerine rağmen Bizans'ın istirdad teşebbüsleri bir asır kadar devam etti. Nihayet Anadolu'da Türk birliğinin kurucu ve bu vatanın ikinci bânisi II. Kılıçarslan'ın Manuel komnenos'e karşı kazandığı (Myrokephalon) Kumdanlı Zaferi (1176) Bizans'ın Anadolu'yu kurtarma ümit ve teşebbüslerine ebediyen son vermiş ve Malazgirt'ten sonra bu ikinci zafer sayesinde bu memleket artık kat'i bir şekilde bir Türk vatani olmuştur.

Malazgirt'ten sonra Bizanslılar Haçlı müdahaleleri sayesinde birkaç asır daha ömürlerini uzattı ve hattâ bir ara belini doğrultur bir hale geldi ise de Türk - İslâm dünyası karşısında bir daha ciddi bir rakip kuvvet vasfını kazanamadı. Böylece Hristiyanlığın müdafaa ve taarruzu artık Ortodoks şarktan Katolik garbe intikal etti. Viyane önlerine, XVI. asra kadar devam eden bu müdafaa bundan sonra taarruz şeklini aldı. Malazgirt Zaferinin Hristiyan dünyası üzerinde icra eylediği akisler yirmibeş yıl sonra Türklere karşı sel gibi akan Haçlı seferlerini meydana getirdi. Mamafih bu seferlerin doğusunda Bizans'ın Malazgirt münasebetiyle giriştiği tahrikleri, Fatimilerin Kudüs'ü işgalleri ve nihayet Avrupa'nın orta çağda içinde bulunduğu derin cehalet ve taassubu da göz önünde tutmak icap eder. Nitekim garp Hristiyanların gayesi Türkleri Anadolu'dan çıkarmak değil Kudüs'ü ele geçirmektir. Diğer taraftan Türklere karşı düşman ve Rumlara karşı dost olarak gelen Haçlılar tamamiyle aksi hislerle dönmüş idiler. Zira, onlar bu seferler esnasında Bizanslıların daima hiyle ve hiyanetlerine uğradıkları halde, Türklere, esaret zamanlarında, sadece merhamet ve âlicenaplık görmüşlerdi. Bundan dolayıdır ki orta çağ Avrupası'nda asalet ve kahramanlığın ancak Türklere Franklara ait olduğu kanaati yerleşmiş, bu iki kavmin aynı ırkı mendeden gelip kardeş olduklarına dair de bir takım efsaneler teşekkül etmiş ve bu iki şövalye ırk arasında yalnız bir din farkı bulunduğu düşüncesi devrin kroniklerine geçmiştir.

Haçlı taarruzlarına ve büyük Selçuk İmparatorluğunun parçalanmasına rağmen İslâm dünyasının Hristiyan dünyası aleyhindeki inkişafı XVI. asra kadar devam etti. Dikkata şayandır ki XII. asırda çıkan Moğol kasırgasının en büyük tahribat ve zayıyatı Türkler üzerinde vuku bulduğu halde, müslüman dünyasında yine Türkler kısa bir duraklamadan sonra hayatîyetlerini muhafaza ederek tekrar iktidarı ele aldı ve yayılmaya başladılar. Lâkin İslâmın hamisi ve mümessili olarak Selçuklular sayesinde Fatih Türkler karalarda muzafferane ilerlerken Akdeniz'de vuku bulan bir inkilâp Türk - İslâm dünyasının kaderi bakımından büyük bir ehemmi-

yeti haizdir. Filhakika Selçuklulardan önce İslâmlar karalarda ric'at ederlerken denizlerde ve hattâ İspanya'da henüz mevkilerini muhafaza ediyorlardı. Halbuki İslâm dünyası Türklerin idaresinde karalarda müdafaaadan taarruza geçtiği sırada Akdeniz'de tersine, ric'at başlamış ve deniz hâkimiyeti tedricen Hristiyanlara kaptırılmıştı. Hattâ İspanya'dan geçen şimalî Afrika'lı Murabit ve Muvahhid'lerin hamlesi de Endülüs müslümanlarının uzun müddet mukavemetlerine imkân vermemişti.

Malazgirt Zaferinden sonra başlayan Haçlı Seferlerine kadar Garbın şursuz bir hareketiye İslâm medeniyetinin tesirleriyle bunların Avrupa üzerindeki medenî neticeleri o derece ehemmiyetli olmuştur. Bu seferlerle birlikte Avrupa uyanmağa ve yeni medeniyet hamlesi yapmağa başlarken Akdeniz hâkimiyeti de müslümanlardan onlara intikal ediyordu. O şekilde ki, birinci, seferden sonra Haçlılar ciddi bir İslâm donanması ile karşılaşmadan Suriye ve Filistin Limanlarına çıkabiliyorlardı. Selçuklular Haçlı ve Bizans taarruzlarını kırıp XII. asırda keza XIV. asırda Aydın Oğullarının adalar denizindeki müthiş teşebbüsleriyle tedricen Ak ve Karadeniz sahillerine çıktılar ve mühim donanmalara da sahip oldularsa da artık Avrupa'lular ile rekabet edebilecek bir deniz kuvveti vücuda getiremediler. Hattâ, Osmanlı İmparatorluğu XVI. asırda Viyana önlerine ve Atlas dağlarına doğru ilerlerken Akdeniz'de de tam bir hâkimiyet kurmuşlardı. Fakat Avrupa'lular yeni bir medeniyet hamlesi içinde ve Okyanusların fethi ile meggul buldukları için Türk - İslâm dünyası artık kudretinin son noktasına varmış; halbuki Avrupa hamlesine yeni başlamıştı. Böylece Müslüman Şark ile Hristiyan Garb arasında teessüs eden medeniyet ve kuvvet muvazenesi tedricen Avrupa'nın üstünlüğü ve binaenaleyh karalar ve denizlerde ilerlemesiyle neticelendi. Dikkata şayandır ki bu asırda bazı Türk mütefekkirleri Avrupa'luların Okyanuslara açılması ve hâkimiyetleriyle Türk - İslâm dünyasının sarılmak ve iktisadî çöküntüye uğramak tehlikesini tamamiyle idrak etmişse de bir tarafta artık hayatîyetini kaybeden bir İslâm medeniyeti, diğer tarafta yeni bir hayatîyet hamlesi almakta bulunan bir Avrupa medeniyeti karşı karşıya idi. Bundan başka Türk'ten gayri bütün İslâm kavimleri asırlarca evvel dalmış oldukları uykuda berdevam idiler. Türk milletini tek başına İslâm medeniyetine altı asırdan daha fazla bir hayatîyet veremeyeceği için o da yorulmuş ve uykuya dalmış; bununla beraber ilk uyanma faaliyetleri de geçen asırda yine Türkler'de başlamıştı.

SELÇUKLULARDAN ÖNCE ANADOLU

Anadolu'nun Bizanslılar'dan Selçuklulara geçtiği sıralarda, medenî, iktisadî, içtimai ve etnik durumu tetkik edilmeksizin bu ülkenin fethi, Türkleşmesi ve tarihi tekâmülü kavranılamaz. Asırlarca süren İslâm - Bizans mücadeleleri Anadolu'nun tahribine, nüfusunun azalmasına ve bu sebeple medenî ve iktisadî inhitatına âmil oldu. Dünya ticaret yollarının tamamiyle İslâm'ların ellerinde bulunması ve yukarı ortaçağ şartları icabı Anadolu'nun milletler arası ticaret yollarının dışında kalması da bu

inhatı artırmakta idi. O şekildeki ancak X. asırda cenupta Antalya ve şimalde de Trabzon limanları medenî İslâm ülkeleriyle gelişen ticaret sayesinde ehemmiyet kazanmış, iç Anadolu şehirleri birer büyükköy haline gelmişti. Bu sebeptendir ki Bizans Anadolu'sunda ne eski Helenistik ve ne de Selçuk devrinin medeniyet abidelerine rastlamak mümkün olmamıştır. Bu umumi inhat, dolayısıyla Anadolu'nun yerli Hristiyan halkları kültürce geri bir manzara arzederler. Böylece Anadolu'ya ilk gelen Türk'lerin çoğu göçebe olduğu, yani kültür bakımından geri bulunduğu halde bu memlekette gelişen millî kültür üzerinde yerli halkların tesiri yardımcı olamamıştı. Gerçekten Selçuk medeniyeti Türk İslâm ve Bizans unsurlarının bir sentezi olsaydı bu keyfiyet kültürel inkişafın daha verimli bir mahiyet almasına âmîl olabilirdi. Nitekim İslâm medeniyetinin kuruluşunda, eski yakın şark ve Yunan medeniyet numunelerini devam ettiren Irak, Suriye ve Mısır Hristiyanlarını rolü büyük olmuştur. Halbuki Türk'ler Anadolu'da böyle bir imkânı kavuşmamış ve Anadolu'da inkişaf eden ve daha sonra Balkanlara uzayan Türk medeniyeti böylece Türk - İslâm medeniyetinin Garba doğru uzaması ve devamından ibaret kalmıştır.

Bizans Anadolu'sunda bu şekilde bir medenî ve iktisadî inhat hüküm sürerken, Toroslar - Erzurum hattı ötesinde, Şarkî Anadolu'da, İslâm dünyası ile vuku bulan medenî ve ticarî münasebetler sayesinde, oldukça ileri ve canlı bir hayat mevcut idi. Hattâ orta Anadolu'ya nazaran göze çarpan bu medenî üstünlük XII. asırda, yani Selçuk medeniyeti yükselmeye kadar devam etmiştir. Bu sebeple İslâm'larla gevrişmiş şarkî Anadolu'da yaşayan Hristiyanlar Orta Anadolu'nun Rum veya Rumlaşmış Hristiyanlarına nisbetle kültürce daha ileri bir seviyede bulunuyorlardı.

Anadolu halkı dinî ve içtimai bakımdan da iyi bir durumda değildi. Bizans İmparatorluğunun takip etmekte olduğu Ortodoks siyaseti öteden beri diğer kavim ve mezhepleri temsil ve imha gayesini güdüyordu. İlk İslâm fütühatında yakın şark Hristiyanları nasıl bu siyaset yüzünden Garp istilâsını kolaylaştırmış ise Selçuk istilâsında da şarkî Anadolu'daki Süryânî ve Ermeniler, Orta Anadolu'daki küçük dinî cemaatler böylece Fatih Türklere karşı Bizans müdafaasını samimiyetle yardım etmediler. Bizanslıların bu dinî baskılarına malî tazyik ve zulümleri de ekleniyordu. Devletin vergilerinin çokluğu halkı ezmiş, arazi şahısların mülkiyetinde toplanarak büyük bir toprak aristokrasisi sınıfı meydana gelmiş ve tedricen halk topraksız ve esir bir duruma düşmüştü. Bu sebeple ilk Türkiye Sultanı Süleyman Şah'ın toprakları halka dağıtması Hristiyan kitlelerin Selçuklu'lar arasına geçmelerine âmîl olmuştur. Böylece din hürriyetine ve araziye kavuşmak, sefaletten kurtulmak isteyenlerin muhafaza edebilmek için Selçuklu'lar ile hususî anlaşmalar yapan Aristokratlara dair de elimizde kayıtlar mevcuttur. İstilânın ilk sarsıntısı geçtikten sonra Selçuk hükümdarlarının adaleti Hristiyanlara sefkat ve himayelerine dair Süryânî ve Ermeni kaynaklarında

gördüğümüz dikkata şayan methiyelerin sebebi de budur. Bizans kaynakları da halkın Türk istilâlarına yardımına ve hattâ bazı yerlerde din adamlarının Türklerle iş birliği yaptığı hususunda bazı haberler vermektedir.

Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman burada başlıca etnik unsur olarak Rum ve Ermenilere rastladılar. Eski Anadolu kavimlerinin mevcudiyetlerini muhafaza edebildiklerine dair malûmatımız kifayetsizdir. Bizans kaynaklarında kaydedilen bazı etnik zümrelerin eski kavimlerin bakiyesi olduğu anlaşılırsa bunların dil ve kültür bakımından müstakil bir hüviyet taşıdıkları hususu pek mühimdir. Uzun asırlar zarfında Yunan, Roma, Bizans ve Hristiyanlık tesirleriyle Toroslar - Sinop hattının batısında kalan Anadolu, umumiyetle, Rumlaşmış bir manzara arzeder. Bu Rumlaşma sahil bölgelerinde Yunanlılarla ırkî bir kaynaşma ile muvazî gitmiş ve kuvvetlenmiştir. Dahilde büyük şehirlerde kendini koyu bir şekilde gösteren Rum ve Hristiyan tesirleri şehirlerden ve kültür merkezlerinden uzaklaştıkça hafiflemekte ve eski etnik hüviyetler mevcudiyetini hissettirmektedir. Karadeniz şark sahilinde Rumlaşma da yer yer kuvvetli olmuştur. Samsun ile Giresun arasında, Trabzon Komnenler devletine karşı sık sık isyan eder bir Çan kavminin XII. asra kadar, Hristiyan olarak mevcudiyetini muhafaz eylediğini biliyoruz ki göçebe Çepnilerin fütühatıyla bütün sahil boyu Türkleşirken bu küçük kavim de tarihten silinmiş yalnız Canik adı bu bölge ve dağların adı olarak bu güne kadar gelmiştir.

Bu Toros - Sinop hattının şarkında kalan Ermeniler önce Bizans'ın onları parçalama siyasetiyle Sivas, Kayseri bölgelerine kadar yayılmışlar; sonra da Türk istilâsı önünde garba doğru kayarak buralarda daha fazla kesafet kazanmışlardı; nihayet Toroslar bölgesine ve Çukurova'ya indiler; Ve Haçlı Seferlerinin yarattığı siyasi sarsıntıyı Ermenilerin bu havalide, bazan Selçuklulara tâbi bir krallık kurmalarına yardım etmiştir. Ermeniler hiçbir zaman siyasi bir birlik kuramayarak küçük feodal hükümetler teşkil etmişler ve çok defada birbirleriyle savaşmışlardır. Bu sebeple, sıra ile, Sâsânîlere, Bizanslılara, Araplara ve nihayet Türklere tâbi kalmışlardır. Bununla beraber din ve mezhep ayrılıklarından faydalanarak millî varlıklarını muhafaza etmişler; hattâ kendilerine mahsus bir edebiyat ve klütürde yaratmışlar. Ve böylece Anadolu Rumlarına nazaran üstün bir seviyeye ermişlerdi. Anadolu'nun şark ve cenup bölgelerinde yaşayan Süryâniler ise Hristiyan olup medeniyetçe çok ileri idiler. Buralarda yerleşmiş sair müslüman Samileri de kaydederek Anadolu'nun etnik bir tablosunu çizmiş oluruz.

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

Malazgird Zaferinin en büyük ve en göze çarpan neticesi Anadolu'nun Türkleşmesini ve Türkle-re yeni bir vatan haline gelmesini sağlamasıdır. Gerçekten eski bir çok kavimlere yurt ve medeniyetlere sahne olan veya üç kıt'a arasında bunların mübadele sahası bulunan Anadolu tarihte ilk defa olarak ırk, dil, din, kültür ve sanat bakımlarından külli

bir inkılâba maruz kalmıştır. Fetih sırasında Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları, tutulan bir ordu-dan ziyade bir milletin eseri olduğunu, memleketin etnik durumunu, nihayet Türkistan'dan birkaç asır devam eden kesif muhacir akınlarını ve mücadeleleri kavrayamayan münevverler değil ilim adamları bile hâlâ bu Türkleşme faaliyetini hâlâ anıyamamışlar. Ve tedbirlerin kifayetsizliği veya askerî ve siyasi hadiselerle inhisarı da bu meseleyi bir muamma haline sokmuştur. Bu suretle Anadolu'nun Türkleşmesi hadisesi, sadece mantıkî bir istidlâl ile, yerli halkların İslâmlaşması ve Türklerle kaynaşması şeklinde düşünülmüş ve kabul edilmiştir. Lâkin tarih bu mantıkî istidlâlâ göre cereyan etmiş değildir. Hattâ Anadolu'ya gelen kesif Türk kitlelerinin kemiyetleri hakkında kaynakları tetkik etmeyenler garp Türklerinin dil kültür san'at ve folklor bakımından Türkistan'daki hüviyetlerini hemen aynı muhafaza ve Anadolu'ya nakil ettiklerini müşahade etselerdi yerli halklardan ciddi iktibaslarda bulunmadıklarını ve binaenaleyh irkî bir karışma hadisesinin teyid edilmediğini görmekte bu muamma bütünü şaşkıncı bir mahiyet alırdı.

Oğuz Türklerinin irkî hususiyetleri hakkında tarihi bilgilere sahip olmayanlar, bütün Türkleri Mongolîd sandıkları ve Anadolu Türkleri de böyle bir vasıf arz etmediği için irkî karışmanın Türkleşme hadisesinde mühim bir âmil olduğu kanaatine varmışlardır. Halbuki böyle bir karışmaya maruz kalmıyan göçebe yürük ve Türkmen'lerle birleşen Türkler arasında irkî bir ayrılık olmadığı üzerinde düşünmemişler, Azerbeycan, Türkistan, Irak'da kalan Oğuz Türklerinin de aynı irkî vasıfları haliz olduğunu hesaba katmamışlardır. Esasen Anadolu'ya gelen Türkler Monkoloid bir irkî vasıfta olsa ve sanıldığı gibi bugünkü Türkler onlar ile yerlilerin bir kaynaşması mahsulü olsaydı bu Monkoloid evsaf zamanımıza kadar devam ederdi.

Kaynakların, umumiyetle, mebzul olmamasına rağmen, Anadolu'ya asırlarca akan insan kitleleri ve bu memleketin Türkleşmesi hakkında elimizde çok çeşitli ve mühim malzeme mevcuttur. Vaka-i namerin Azerbeycan yoluyla Anadolu'ya göçen insan dalgaları hakkında verdikleri çok dikkate şayan tasvirler ve **KARINCALAR GİBİ KAYNAŞTIKLARI-NA** dair ifadeler Türkleşme hadiselerinin mahiyetini tesbit ederken bizde ilk müsbet düşünceyi uyandırmaktadır. Anadolu'ya vukubulan Türk akınları bir kaç asır devam etmekle beraber kesafet ve ehemmiyet bakımından iki büyük devreye ayrılır. Selçuk fetihleri ile başlayan birinci devrede Türkler bütün Anadolu'ya dağılırlar, fakat kesafet bakımından yerli halka nazaran ekseriyeti teşkil edemezler. Aşağıda izah edileceği üzere, orta Anadolu bundan müstesnadır. Haçlı seferlerini müteakip Türkler mühim zayıat verir ve sahilleri Bizanslılara terk ederek orta Anadolu'ya çekilir; Türkleşme de bu bölgede vuku bulur. Bütün Asya'yı yerinden oynatan Moğol istilâsı Türk akınlarının ikinci kesafet devresini teşkil eder. Büyük Selçuk İmparatorluğu nasıl İslâm memleketlerini ve ahalisini korumak maksadıyla bu akınları Anadolu'ya sevkederse Türk Selçuk devleti de aynı düşünce ile bu göçebe kütlelerini kendi hu-

dukları dışına, Bizanslıların elinde bulunan Anadolu'nun Garb, Cenup ve Şimâl sahillerine serbest bırakır, ve bu bölgeler yeni gelenler sayesinde fetih ve iskân sahası olur. Kaynaklar bu hudud bölgelerinde 100.000 lele ifade edilen göçebelerin yığıldığını, Moğollardan önce UÇ (hudud) ları işgal eder. Bu göçebeler üzerine yeni gelenlerin tazyik yaptığını böylece Türklerin tedricen fetih ve iskân sahaslarını Bizansın aleyhinde genişlettiklerini ve nihayet bu göçebelerin UC'larda nasıl bir hayat sürdürdüklerini, idare ve istihalelerini bize naklederler.

Selçuk devletinin kurulduğu Orta Anadolu'nun fetihten önce pek seyrek olarak meskûn bulunduğuna işaret etmiştik. İstilanın ilk sarsıntısı mevcut nüfustan da mühim bir kısmının Türkler önünden garba doğru kaçmasına ve hattâ Balkanlara kadar ilerlemesine sebep oldu. Bazı Hristiyan kaynaklar İmparator Mihael'in, istilâ dolayısıyla, halkı arabalara koyarak geri çektiğini ve boşalan yerlere Türklerin kolaylıkla yerleştiğini kaydederken onu bu muntakanın Hristiyanlığına nihayet vermekle takbih ederler. Aynı hadise Moğol istilâsını müteakip Batı Anadolu'da cereyan etti. Türkmenlerin önünden kaçan ve yollarda birbirleri üzerine yıkılarak Rumların geriye ve Balkanlara doğru çekilmelerini güçleştiren bir nüfus hareketi hakkında dikkate şayan tasvirler bize kadar intikal etmiştir ki, bunlardan biri Osman Gazi önünde birliklerin akın halinde Düzce ve Adapazarı ovalarına dökülmesine dair haberlerdir. Muhaceretin kolaylığı dolayısıyla göçebeler önünden kaçan halk garbî Anadolu'yu tamamıyla boşalttı. Rumlar kısmen Rumeliye geçtiler. XIV. ve müteakip asırlarda bu bölgelerin Orta Anadolu'ya nazaran daha fazla Türkleştiğini tarihi kaynaklarla istidlâl etmek mümkün olduğu gibi XVI. asır tahrir defterleri de bunu kat'i olarak meydana koymuştur. İlk istilanın sarsıntısı geçtikten ve Orta Anadolu'da Selçuk devleti kurulduktan sonra, burada kalan Hristiyanlar için, devletin himayesine mazhar olduğu ve tab'a olarak bir fark gözetmediği için yerli unsur mevcudiyetini muhafazada hiçbir güçlüğü uğramadı. Fransızca olarak neşrettiğimiz bir tetkik Selçuk devletinin Hristiyan Tab'ayı himaye siyasetine dair dikkate şayan methalleri meydana koymuştur. Halbuki garpte göçebeler hareket halinde idi: Beylikler yani küçük devletler kuruluncaya kadar mücadele, katil ve hicretler devam ediyor ve nüfus azalıyordu. Türkmen faaliyeti cenup'ta da aynı şekilde vuku buluyordu. Hattâ küçük Ermeni devleti ortadan kalkmadan çok evvel Toroslarn cenup yamaçları ve Çukurova Türkleşmeğe başlamıştı.

Böylece Selçuk devletinin kuruluşundan Osmanlılara kadar Ortaasya'dan gelen ve Anadolu'da çoğalan nüfus hareketi muntazam Bizans hududlarında tekasif eder ve mütemadiyen yeni bölgeler fethedilir. Her fetih bölgesi tekrar bir nüfus kesafetine sahne olurdu. Diğer taraftan Türk Arap İslâm bölgelerinden gelen âlimler, gaziler ve dervişler UC'lardaki mücadeleye dinî bir hüviyet verir, cihadı teşvik ederler. Veya bizzat ona katılırlar. Böylece islâmiyeti sathî şekilde kabul etmiş ve henüz daha ziyade ŞAMANI olan göçebe Türkmenler bu hava içinde daha dindar ve bizzat gazi olurlar. Anadolu'

nun fethi ve Türkleşmesi hep bu vetire'ye göre ceryan etmiştir.

Orta Anadolu'da Selçuk devleti kurulmakla Hristiyan nüfus nisbetini muhafaza etmişti. Bununla beraber, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, buraları da çoktan ekseriyetle Türkleşmiş bulunurdu. Nitekim İkinci Kılıçarslan zamanında Ankara'da Hristiyan nüfus o kadar azalmıştı ki bu yüzden geçim sıkıntısı çeken bu şehrin METROPOLİT'i daha küçük bir dinî mevki (EVEKLİK) olmasına rağmen, talebi üzerine, Amasra'ya nakledilmişti. XIII. asırda Konya, Kayseri ve Sivas havalisinde bulunan ve hattâ 1. Keyhusrev tarafından Akşehir civarında yerleştirilen Hristiyan nüfusa XVI. asır tahrir defterlerinde ve son mübadele ve tehcirden önce de aynı nisbette raslanmıştır. Garbî Anadolu'da çok seyrekleşen Hristiyan nüfus İmparatorluğun son asrında Rumların tedrici nüfus ve muhaceretiyle bir derece artmış bulunuyordu.

Anadolu'nun Türkleşmesinde esas amilin Etnik olduğunu böylece meydana koyarken İslâmlaşma unsurunu tamamiyle inkâr etmeye imkân yoktur. Fîlhakika bir Fransızca tetkikimizde izah ettiğimiz üzere, yerli halklar arasında İslâmiyeti kabul suretiyle de bir Türkleşme faaliyeti olmuştur. Lâkin bu hâdise hakkında kaynakların ifadesi İslâmlaşmanın tedrici ve münferit bir surette ceryan ettiğini ve kitle halinde halkların veya bir bölge ahalisinin toptan din değiştirmediklerini meydana koyacak bir mahiyettedir. Tarihi kayıtlarla varmış olduğumuz bu neticeyi lisanîyet ve folkloor da tamamiyle teyid etmektedir. Nitekim Rumeli'de Arnavut, Boşnak ve Pomak gibi toptan din değiştirdiği halde etnik hususiyetini ve dillerini muhafaza eden kitlelere Türkiye'de raslamayışımızın sebebi de budur. Böylece asırlar zarfında yerli halktan İslâmiyeti kabul ederek Türkleşen, yani Türk kanına karışan, nüfusun nisbeti % 30 u geçmekte ve % 70 i de Orta Asyadan gelen Türkler teşkil etmektedir. Buna mukabil Anadolu'ya gelen göçebelere arasında Hristiyanlığı kabul edenlerin de bulunduğunu istidlâl mümkündür. Gerçekten bu göçebelerin büyük bir kısmı henüz çok satihî bir şekilde İslâmiyeti kabul etmiş ve daha ziyade eski ŞAMANE dinlerinde bulunurlardı. Hattâ bu ŞAMANI tesirlerini daha uzun müddet ve şehirlerde bile müşahade etmeği mümkün kılan vesikalar vardır. XVI. ncı Asırdan beri isimleri, dilleri ve daha sonrada ibadetlerinin Türkçe olduğunu bildiğimiz bir kısım Rum ve Ermenilerin bunların torunlarını teşkil ettiği gözükmektedir. Bu bahse temas etmekle, Selçukluların geldiği zaman Anadolu'da mühim bir Türk nüfusla karşılaştıklarına ve Türkleşmede bu amilin büyük ve kolaylaştırıcı bir rol ifa eylediğine dair fikir ve temayülleri tedayi etmemek imkânsızdır. Bizanslıların önce İslâmlara karşı Torosların bir tarafında Peçenek Oğuz, sonra da Selçuklulara karşı Bitinye'de Kuman veya Kıpçakları birleştirdiğine dair elimizde kayıt ve deliller mevcut ise de bunların mühim bir yekûn tuttuğu iddia edilemez. Moğollardan önce Şimalden Kafkasya'ya ve meselâ Gürcistan'a girdiğini ve gürcülerin kendi ordularında kullandıklarını bildiğimiz ŞAMANI veya Hristiyan Kıp-

çakların bir kısmı da Anadolu'ya giren unsurlardan birini teşkil eder.

Türkistan'dan gelen halkın kahir ekseriyetini göçebe Türklerin teşkil ettiği aşıkâr ise de çiftçi, tüccar, şehirli, ilim, din ve sanat adamlarının mühim bir yekûna balığ olduğunu (diğer İslâm ülkelerinden ve bilhassa İrandan bu gibi insanların çokca geldiğini) kaynaklar vasıtasıyla bildiğimiz gibi, garb Türkçesinde rastladığımız bütün kültür kelime ve tabirlerinin Orta Asya'da buldukları zamanlara ait kelimeler olmakla da sabittir ve bu husus yerli kavim ve kültürlerin hemen pek az bir tesir icra eylemiş olduğunu da göstermektedir. Meselâ Rumca ve Ermeniceden Türkçeye geçen kelimeler Türkçeden bu dillere geçmiş olanlara nisbetle pek azdır. Hattâ İtalyanca'dan iktibas ettiklerimiz bile daha fazladır.

TÜRKLEŞEN ANADOLU

Selçuk istilâsını müteakip Anadolu, süratle Türkleştiği için, bazı kaynaklarında, daha XII. inci asırdan itibaren, bu memleket TÜRKİYA (Türk - İli) adıyla anılmakta idi. Malazgird'den sonra, İlk Türkiye Sultanı Süleyman Şah zamanında (1077 - 1080), Anadolu'da zaptedilmeyen bölge pek az kalmıştı. Bununla beraber bu henüz bir Türkleşme değil Selçuk devletine ve göçebelere ait bir işgal mahiyetinde idi. Memleketin bir kısım ücra bölgeleri ile bazı kaleler henüz feth edilmemişti. Anadolu'nun bu fethi ve Türkleşmesi süratle gelişmekte iken başlayan haçlı akışları Türklerin bir ülkede birleşmesi ve burasını vatan yapmaları mücadelelerini bir asır daha uzattı. Türkler haçlı ve Bizans taarruzları ile ortaya, Anadolu'ya çekilmekte yalnız karşılıklı nüfus zayıyatı olmadı; Bizans devrinde mevcut bulunan medenî ve iktisadî inhitat, yeni tahriplerle, daha büyük bir ölçüde ilerledi. İctimai buhran genişledi. Anadolu'da siyasî birliğin parçalanması Selçuklulardan başka Danişmentli, Saltuklu, Mengucuklu, Artuklu gibi rakip Türk devletleri ve nihayet Çukurova da teşekkül eden küçük - Ermeni krallığı ve Gürcü hükümetleri ile mücadelelerde bu karışık devrenin uzamasına bir kat daha âmil oldu.

İşte bu şartlar içinde Anadolu bir destan devrini yaşadı. Bu destan devri Anadolu'yu cidden bir kahramanlar ve evliyalar diyarı haline getirdi. Öyleki Anadolu'da kaza ve fütuhât yapan Türk kahramanları etrafında destanlar teşkil etti; bunların mezar veya türbeleri bir kutsiyet hâlesi içinde asırlarca ziyaretgâh oldu. Dikkate şayandır ki bu kahramanlar az zamanda halk arasında veli hüviyetini aldı. Gerçekten bütün Anadolu toprakları tarihi hatıraları, menkıbeleri, ziyaretgâhları, evliyâ hikâyeleriyle vatan olmak için her türlü manevî unsuru kazanmış ve böylece Türk Milleti bu topraklara, bu topraklarda Türk Milletinin şuuruna ve kalbine intikal etti. Bu uzun mücadele devresinde Türkler arasında DEDE - KORKUT, DANIŞMEND GAZİ, BATTAL GAZİ destanları ile bir çok küçük menkûbe ve hikâyeler teşekkül etmişti. Bunlardaki Türk kahramanlarının faaliyetlerinde Din, Vatan mefkûreleri insanlık ve âlicenaplık ruhu başlıca âmil olduğu halde Bizanslılar tara-

fından vücut bulan AKRİDAS destanında ise para ve kadın birinci derecede rol oynar. Bu keyfiyet her iki cemiyetin ruh haletini, yani bir taraftan yükselen, diğer taraftan sükût eden idealleri mükemmelen aksettirmektedir. Nitekim Türklerin XVI. ıncı asırda bir cihan İmparatorluğu vücuda getirmeleri bu ideal üstünlüğü ile mümkün olduğu gibi Bizansın ölümüne mahkûm olması da bu ruhi sükût eseri idi.

Bu devir Anadolusunda ilk defa halk ve askerler arasında meydana çıkan KIZIL ELMA efsanesi de cihan hâkimiyeti mefkûresinin nasıl millî bir hüviyet kazandığını meydana koymaktadır. Gerçekten şehirli ve münevver Türkler bu mefkûre icabı İstanbul'a yönelir. Ve bunu Hazret-i Peygamber'in Hadisleri ile teyid ve takdis ederler ki, halk muhayyilesinde, Ayasofya önünde, Jüstinyen abidesi üzerindeki kızıl madeni yuvarlak da kitlelerin KIZIL ELMA olarak hedefi olmuştu. Günlük münakaşalarda Rumlar Türklerin üstünlüğünü ve devrin artık onlara intikal ettiğini kabul ve idrak ediyorlar. Bu münakaşalar dinî mecraya dökülünce Bizanslılar İslâmîyetin üstünlüğü iddiasına karşı Avrupalıların da kendi dinlerinde olduğunu Rumlar için hayat kalmamış ise onların mevcudiyetini zikretmekle kendisinde Papazlar: DÜNYA TÜRKLERİN İSE AHİRETİN DE KENDİLERİNE AİT OLDUĞUNU BERYAN ETTİKLERİ ZAMAN, HİRİSTİYAN KÖYLÜLERİN, DÜNYADA BİZİ YER VE YURTLAREMİZDE BIRAKMAYAN TÜRKLERİN AHİRETTE DE AYNI ŞEYİ YAPACAKLARINI söylemeleri itikat sarsıntılarının kitleler arasında nasıl bir mahiyet aldığını açıkça meydana koyar. Putperest Moğollar Bağdat Halifesinin öldürdükleri ve Selçuklulara tâbi bir devlet haline indirdikleri bir sırada sevinen bazı Hıristiyanlar Türk gazisi ile alay etmek isteyince Gazinin de onlara: «SİZİN İTİRAFİNIZA GÖRE HİRİSTİYANLARIN ALLAHI ÖLDÜRÜLDÜKTEN SONRA MÜSLÜMANLARIN HALİFESİNİN KATLEDİLMESİNDEN NE ÇIKAR!» tarzındaki cevabı da bu türlü münakaşalara dair ruhi durumu belirtir.

Anadolu'da Türk medeniyetinin kurulması, Selçukluların bir asır kadar süren dış ve iç mücadeleleri müsbet bir neticeye bağlamasıyla başlar. Filhakika ikinci Kılıçaslan gibi büyük bir Padişahın dâhiyâne siyaseti yenilmez azim ve iradesi, yüksek insani vasıfları ve nihayet kırk yıldan fazla süren mücadelesi sayesinde Anadolu'da Millî birlik kurulduktan ve Bizans İmparatorluğuna, Malazgirtten beri, ikinci büyük darbe (1176) vurulduktan sonra artık Türk üstünlüğü ile medenî ve iktisadî faaliyetler süratle gelişir. Nitekim Selçuk devrinin büyük mimarî âbidelerinin hep bu tarihten sonraki devirde inşa edilmesi sebebi de budur. Bununla beraber Türkiye'deki iktisadî ve kültürel gelişmelerin bu kadar hızlanmasında başka bir mühim âmil daha vardır ki, o da Anadolu'nun helenistik ve Röma devrinden sonra, ilk defa dünya ticaret yolları için ilk geçit haline gelmesidir. Zira Selçuklular zamanındadır ki şarkta medenî İslâm ülkeleri yanında, haçlı seferleri ve İslâm medeniyeti tesirle-

riyle, Avrupa'da da yeni bir medenî ve ticarî faaliyet devresi başlar ve bu sebeple Türkiye şark - garp, şimal - cenup bütün medenî milletler arasında bir mübadele sahası, bir köprü durumunu kazanır. Bu gün Anadolu'nun ıssız köşelerinde kalmış o muazzam kervan saraylar bize yalnız medenî ve içtimai hayatın yüksek seviyesini değil, aynı zamanda bu milletler arası yolların ticarî mânâsını da belîğ bir şekilde ifade eder. Bunlar bütün yolcuların milliyet, din ve mevki farkı gözetmeksizin, hayvanlarıyla birlikte, meccanen yemek ve yatmalarına hizmet ediyor; hastalarını tedavi ve fakirlere de ayakkağı temin ediyorlardı.

Türkiye'de başlayan bu sür'atli inkişaf sayesinde Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Malatya... Gibi Anadolu dahilinde hiç bir zaman görülmemiş bir takım büyük ticaret ve kültür merkezleri teşekkül etti. Öyleki bunların nüfusları 100.000 civarında idi. Nitekim Sivasın XIV. asır da 120.000 nüfusa sahip olduğunu bir kaynak kaydetmiştir. Halbuki Bizans devrinde bu şehirler birer büyük köyden ibaret idi. Selçuk devletinin takip ettiği iktisadî, ticarî ve zirafî siyaset sayesinde memleket mamûr, nüfus kesif ve halk da müreffeh bir hale geldi. Devletin istihsali artırmak maksadıyla Hıristiyan halkı himaye, göçbeleri iskân ettiğine ve sık sık çiftçilere ev yaparak, arazi çift hayvanı ve tohumluk dağıttığına ve nihayet bu siyaset icabı bir kaç yılda müstahsili vergiden muaf tuttuğuna dair vesikalar mebzuldur. Bizim, XIV. asırda ki bir kaynak-000 altın civarında idi ki bu meblâğ bu günkü pamenî kralığı (Çukurova) toprakları ve garbî Anadolu'da bir kısım arazi hariç tutulmak üzere, 17.000 ramızla takriben, iki buçuk milyar Türk lirası eder. tan çıkararak yazdığımız hesaplara göre Selçuk Türkiyesinin bütçesi (vergi aidatı), henüz Türk idaresine girmemiş olan Trabzon Komnen ile küçük er-Yalnız Konya ve Sivas şehirleri ile vilâyetlerinin devlet geliri 600.000.000 lira kıymetinde idi. Bu son rakam evvelce Bağdat, daha sonra da İlhâniler payitahtı Tebrizin iradına tekabül eder. İktisadî durumu daha iyi kavrayabilmek için meşhur iktisatçı Sombart'ın verdiği rakamlarla bir mukayese yerinde olur. Filhakika onun 1300 senesinde ki İngiltere bütçesi hakkında verdiği rakam Tebrize müsavi gelmekte, 1311 yılındaki Fransa bütçesi de daha az bir miktarda idi. Selçuk Türklerinin serveti, zenginliği ve altın gümüş hazineleri o kadar meşhur idi ki bu devletin Avrupalıların hayallerini tahrik ettiğine ve dillerinde destan olduğuna dair dikkata şayan tasvirler bize kadar gelmiş ve bu husus efsanelere bürünmüştü.

Selçuk devleti bu iktisadî ve zirafî siyasetiyle memleketin maddî kalkınmasına çalışırken kültürel faaliyetleri de buna muvazi gidiyordu. Her fetih edilen veya yeniden inşa olunan şehir ve kasabalara tüccar ve sermayedarlarla birlikte ilim, din, edebiyat ve san'at adamları da celbediyordu. Henüz Türk kültürünün zayıf olduğu zamanlarda bu insanlar diğer İslâm ülkelerinden daha sonraları da hem oralardan hem de bizzat Selçuk Türkiyesinden geliyorlardı. Vazih olarak bildiğimize göre orta çağda hiç bir memleket Türkiye kadar kervansaray, haş-

MALAZGİRD VE ALPARSLAN

*Ey üçbin yıllık tarihimin kilit noktası
Maddëyi çıldirtan mânâ
Ey kaderimin potası.*

*Çin Seddinden taşan iman seli
İstanbul'a yüzgörümliüğüm
İrkıman Viyana'ya uzanan eli.*

*Sen ey candamarım Malazgirt
Sonsuz zaferler kapısı
Ey Anadolum'un ölmez tapusu.*

*Kanımı, alınterimi sana katmışım
Çilenin hazla barıştığı
Azmin hızla yarıştığı
Bir vatan yaratmışım, bir vatan yaratmışım.*

*Ey Ay-Yıldızın güneşi hakan
Dilediğin anda kopmuş fırtına
Düşman tümen tümen kaçmış önünden
Tarih destan destan düşmüş ardına.*

*Ey şeref tâcım Alparslan
Âbidendir yurdumda yükselen mâmûreler
Ve senindir
Gönlümden bir lâhit, Fatihadan türbeler.*

*Sen ey canlı şehit
Ve sen ey yaşayan gazi
Benimdir, benimdir Elbet medeniyet zaferi
Şarkımız vurdukça âtime
Ey Ağustos güneşleri...*

AYHAN İNAL

tahane, ve imaretlere sahip değildi. Bu sebeptendir. ki Anadolu Türklerinin yaptıkları hayır müesseseleri ve vakıfların başka memleketlerde mevcut olmadığını, oralarda zenginlerin servetlerini zevklerine sarf ettikleri halde Türklerin sadece din ve hayır işlerine harcadıklarını islâm kaynakları müttefikan beyan ederler. Esasen bu husus zamanımıza kadar yaşayan eserlerle de sabittir.

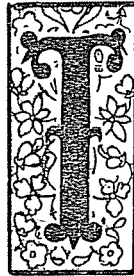
Yeni bir medeniyetin beşiği haline gelen Selçuk Türkiyesi nihayet Asyayı alt üst eden ve sarsıntısını Avrupa işlerine kadar ilerleyen Moğol kasırgasına dayanmadı. Moğollar Türkiye'yi XIII. asrın ortalarında tabi bir devlet ve bu asrın sonralarına doğru da bir eyalet haline getirdiler. Fakat Selçukluların mağlûbiyetine sadece Moğol istilâsının vahşetine atfetmek doğru değildir. Nitekim Alâaddin Keykubat I. zamanında bu istilâ vahşetini sarsmakta idi. Fakat onun yerine geçen oğlu, babası gibi, Türkiye'nin bu kudretini Moğollar karşısında kullanabilecek bir seviyede değil, bilâkis genç bir mecnun idi. Diğer taraftan, bu günkü Türk münevverleri nasıl Avrupa medeniyeti karşısında milli ruh ve ideallerini kaybederek zayıflamakta ise o zamanki yüksek Türk münevveri de İran kültürü ve edebiyatının

yıkıcı tesirlerine fazla maruz kalmış, devletin büyük mevkilerinde oturan yabancı ve bilhassa İranlı unsurların zaafı ve nihayet başka ırk ve dinlere mensup askerlerin Türk ordusunda mühim bir yer işgal etmeleri Moğollarla ilk karşılaşmada hiç bir mukavemet göstermeksizin Selçuk ordusunun toptan bozguna uğramasına ve firarına sebep oldu. Selçuk devleti bu unsurların tesiriyle yıkılırken, bereket versin, Türkiye'nin hayatıyeti berdevam idi. Yabancı kültürün tahribine maruz kalmıyan Oğuz Boyları, beyliklerini kurarak, Türk kudretine yeni bir hamle hazırladılar. Bunlar arasında Oğuzların kayı kabilesine mensup Osmanlı Beyliği, tarihte hiç bir hükümdâr ailesine nasip olmıyan bir kudret ve hayatıyetle ve birbiri ardı sıra yetiştirdiği dokuz büyük padişah sayesinde, Türk kudretinin rehberi ve mümessili oldu. Böylece Anadolu'da gelişen ve temerküz eden Türk enerjisi ve çoğalan Türk nüfusu önce Balkanlara, sonra da üç kıtaya yayıldı. Zira Moğollar Selçuk devletini yıkmakla Selçuk Türkiyesinde mevcut bulunan medenî ve iktisadî inkişaf duraklamadı: Hele ticarî faaliyetler daha da hızlandı. Bu devreye ait mimarî ve kültürel eserler bu hususu belirli bir şekilde meydana koymaktadır.

Yüksek İslam Enstitülerinde İlmî Çalışmalar

● Mehmed ŞEKER

ANADOLU FÜTUHATI'NDA İSLÂMLAŞTIRMA VE TÜRKLEŞTİRME

arihinin hedefi, tarihin derinliklerinde kalmış hakikatleri ortaya çıkarmak ve yeni nesillere aktarmaktır. Herhangi bir cemiyetin muayyen bir zaman ve mekân içindeki gelişiminin sebeplerini izah etmek, onu içtimai hayatının türlü türlü tezahürleri ile realiteye en yakın ve doğru bir şekilde canlandırmak ve aktarmaktır.

Bu sebeple biz de, Türk milletinin müslüman oluşundan sonraki hizmetlerini ve bilhassa Anadolu'nun İSLÂMLAŞMASI ve TÜRKLEŞMESİNDEKİ rollerini ele alacağız. Bunu daha iyi anlayabilmek için de, Müslüman-Türklerin Anadolu'ya gelişlerinin, fütuhatlarının ve yerleşmelerinin kısaca tetkikini lüzumlu gördük.

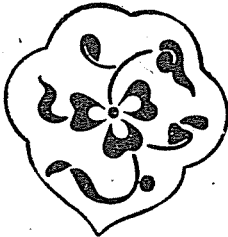
Her şeyden önce, millî ruhu, İslâmiyetle tamamiyle intibak etmiş olan Türk ırkının büyük küteller halinde ihtidasının yani müslüman olmalarının bilhassa dokuzuncu ve onuncu asırlarda olduğunu kabul etmek gerekmektedir. (1) Şüphesiz ki yeni bir din veya medeniye-

tin kabulü, o cemiyet içerisinde inanış, düşünüş ve yaşayış gibi türlü bakımlardan husule getirdiği değişiklik ve buhranlar dolayısıyla bir kavmin tarihinde en mühim hadise vasfını dâima muhafaza eder. (2) İşte, Türk milletinin tarihinde de ihtidâ olayı (İslâmlaşma) ile meydana gelen değişiklik kendini bariz bir şekilde gösterir.

Orta Asya'da bir takım içtimai, iktisadi ve siyasi sebeplerden dolayı «garba doğru akımı'nın başlamış olduğunu biliyoruz. Türkistan Türkleri kâfileler ve boylar halinde göç ediyorlardı. Bu göçler aralıksız devam ederken, göçen her boy kendisi için yerleşecek müsait bir yer buluncaya kadar garba doğru akıyordu. Nitekim bu zamanda Anadolu'ya da bir çok akınlar yapıldı. Bu münasebetle Anadolu fütuhatını anlayabilmek için de önce Selçuklular ve onlardan önceki devirlerde yapılan askerî ve siyasi faaliyet ve olayları gözden geçirmek daha uygun olur.

1 — DANİŞMEND, İsmail Hami; Türkler ve Müslümanlık, 47

2 — TURAN, Osman; Türkler ve İslâmiyet, 457

I — ANADOLU'NUN ASKERİ VE SİYASİ FETHİ:

a) SELÇUKLULARDAN ÖNCE YAPILAN AKINLAR

Müslümanlıktan önce Türk kavimlerinden olan Saka'lar ve Hun'lar zaman zaman Anadolu'ya ayak basmışlardır. İslâm İmparatorluğu devrinde de yani halifelerin zamanında İslâm orduları ile beraber müslüman olan Türk boyları Toros ve Fırat'ın doğusunda kalan bölgelerin fethine iştirak etmişlerdir. Emeviler ve halefleri olan Abbasi-lerle beraber —750'den itibaren— Anadolu'yu da Marmaraya, Ege'ye, Karadenize kadar açmak istediler. Her yıl yapılan kışlık ve yazlık gazâlar, akın mahiyetinden ileri geçemedi. İstanbul muhasaraları da bir netice vermedi. Anadolu, çoğunluğu bakımından Bizans'ta kaldı. (3)

Hattâ Abbasi-lerin hilâfeti zamanında gazalara daha da önem verildi. «Suğut» denilen ve İslamlar'ın elinde bulunan Anadolu parçalarına Horasan ordusundan ve Mâverâünnehir'den getirilen İranlı, bilhassa Türk birlikleri yollandı. «Halife Mahdî Fergâne; Esbicab, Balh, Harizm, Herat ve Semerkand halkından yani İranlılar ve Suğutlarla Türklerden pek çok ahaliyi Anadolu'ya gönderdi. Bilhassa Türklerin secâati ve askerlik kabiliyeti malum olduğu için, bu birliklerin ardı arkası kesilmediği gibi, esasen Halife'nin «hassa» ordusu da Türklerden ibaretti. Bu suretle Türk birlikleri, Tarsus, Misis, Anzarba, Adana, Maraş, Hades, (Göynük), Malatya, Âmid (Diyarbakır), Meyyâfârikin (Silvan), Ahlat, Malazgirt, Kaalikâlâ (Erzurum) gibi sınır şehirlerinde yerleştikleri gibi, aynı zamanda Harûn-Resîd ve oğulları zamanında ve bilhassa 9. asrın ilk yarısında bu bölgelerde Müslüman - Türk nüfusu oldukça kabarık bir hale gelmişti. Bunların başlarında bulunan Afşin, İtakh, Mengücur, Ferganeli Ömer, Semerkandlı Hâris, Boğa, Vasiyf gibi Türk kumandanları, Bizans'a karşı gazâları ile büyük şöret yaptılar.

Hatta dokuzuncu asrın sonlarına doğru Halifelik bütün birliklerini terhis ederek, yerine ekseriyeti Türklerden, bir kısmı da İranlılardan olmak üzere İslâm İmparator-

luğunun ordusunu yeniden teşkil ettirdi. Ve bu ordu Anadolu içlerine akarak, yeni yeni fetihler yapıyorlardı. (4)

Busrul-Afşini, Kayıoğlu Ahmed, Hakan, Münis, Burduoğlu Rüstem, Ebû-Sabiti't-Türki, Toganoğlu Ahmed gibi Türk emirler, Sivas, Amasya, Niksar, Kayseri, Kolonya (Şebinkarahisar), Zamantı, Konya, Ereğli, Ermenek, Yalvaç, Bergama, Sarğ, Ankara, Ulukışla, Çankırı, Eskişehir gibi Anadolu'nun birçok şehrini geçici olarak işgal edip yağmaladılar.

Fakat bu hal uzun sürmedi. Nitekim 924'ten sonra Bizanslılar karşı taarruza geçtiler. 928'de Erzurum ve çevresini, 934'te de suğur vilâyetlerinden birinin merkezi olan Malatya'yı müslümanlardan geri aldılar.

X. asırda Bizanslılar oldukça kuvvetli idiler. Bu devirde Hamedânilerden Seyfüddeve, Bizanslılara karşı başarılar elde etti ise de, toprak kazanması mümkün olmadı. 948'de Bizanslılar, Maraş'da Müslümanlar'dan aldılar. Bu arada birçok müslüman şehirlerinin Bizanslılar tarafından geri alınması ve Tarsus'ta üslenen Müslüman donanmasının yakılmasıyla Bizanslılar üstünlüklerini devam ettirdiler. Nitekim Bizanslılar'ın bu üstünlükleri, Selçuklular'ın yakın doğuya inmesine kadar devam etmiştir.

Bu arada Bizanslılar Girit, Kıbrıs, ve Gaziantep'i de işgal ettiler. Zamanın büyük İslâm şehirlerinden sayılan Haleb'e kadar girip, orayı da yağmaladılar. 1030 yılına kadar, Adana, Tarsus, Diyarbakır, Antakya gibi büyük şehirleri de işgal eden Bizanslılar Van gölüne kadar dayanmış-öldüler. Bu bölgedeki Erciş, Malazgirt ve Urfa'da Bizanslılar'ın eline geçti. (5)

XI. asrın başında ise Anadolu'da müslümanların elinde ancak Güneydoğu Anadolu bölgesinin bir kısmı kalmıştı.

b) SELÇUKLULAR DEVRİNİN ASKERİ VE SİYASİ FÜTUHATI

A) Sultan Tuğrul Bey Devrinde:

Selçuklu İmparatorluğunun Anadolu'ya gelişinin Sultan Tuğrul Bey zamanında başladığını biliyoruz.

Azerbeycan'ın fethine memur

edilen Hasan ile Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey ve Davud'un oğlu Yakûti Azerbeycan'dan bir Bizans ülkesi olan Vaspurakan (Van havzası) na geçerek akınlar yapmışlardır. Hasan, Tuğrul Bey'in amcası Musa Yabgu'nun oğlu olan bir prensdir. Fakat, bu akınlardan birinde Prens Hasan ve arkadaşları bir pusuya düşürülerek şehid edilmişlerdir (1048).

Bundan sonra Sultan Tuğrul Bey, Prens Hasan'ın intikamını almak üzere, Azerbeycan valiliğine tayin ettiği kardeşi İbrahim Yınalı Anadolu seferine memur etti. Bu sırada Erran bölgesinde fetihlerde bulunan Kutalmış'da onunla birlikte Rum gazasına vazifelendirdi. İbrahim Yınal büyük bir ordu ile (Bizans kaynaklarına göre 100.000) Anadolu'ya girdi (1049). (6) Bu ordu, Bizans'ın 33.000 kişiyi bulan ordusuyla Pasin ovasında yaptığı savaşta kati bir netice aldı. Bizans ordusu her ne kadar önceden bastırıldı ise de, sonradan dağıldı. Ve Selçuklu İmparatorluğunun, Bizans İmparatorluğu ile Anadolu'ya doğru akınlarında yaptığı ilk ciddi savaş böylece, Müslüman-Türk kuvvetlerinin zaferiyle neticelenmiştir (18 Eylül - 1049 - Cumartesi). Anadolu'nun Fethi, Diy. İş. Bşk. İğrı Dergisi ayrı basımı, sayfa: 93-94

1054'te de; Tebriz ve Gence gibi büyük şehirleriyle bütün Azerbeycan, Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Böylece Selçuklu sınırı Kafkas dağlarına ve Doğu Anadolu'ya dayanmıştı. Tuğrul Bey'in bizzat idare ettiği bu akınlarda, Selçuklu ordusu Malazgirt kalesi önüne kadar geldi. Fakat, kaleyi düşüremedi. Bu arada Sultan, Van gölü sahillerini de iyice taradı. Buradan Bağdad'a indi. Yanına Kutalmış Beyi almıştı. Daha sonra Kutalmış Bey'i tekrar Anadolu'ya gönderdi. Bu sıralarda Çağrı Bey'in oğullarından —Alp Arslan'ın kardeşi— Yakûti Bey de kuvvetli bir ordu ile Anadolu sınırına

3 — ÖZTUNA, Yılmaz; Başlangıcından Zamanımıza kadar Türkiye Tarihi, III, 54.

4 — Bk. YINANÇ, Mükrimin Hâil; T.T. Selçuklular Devri —Anadolu'nun Fethi, İST. 1944, I, 19-20.

5 — ÖZTUNA Yılmaz; Aynı Eser, Sayfa: 55 - 56

6 — KÖYMEN, Mehmed Altay;

gönderilmişti. 1057'de Yaküti Bey, Anadolu içerlerine kadar mühim bir akın yaparak üzerine gönderilen Bizans ordularını bozguna uğrattı. Hatta, Prens Nikeferos Briyennos büyük bir ordu ile Kayseri'ye gelmişse de, Türklerin karşısında bozularak geriye dönmüştür.

Türk tarihi bakımından bu akınların önemi, gelecekteki fetihlere zemin hazırlamış olmaktan ibarettir. Çünkü bu akınlar, mukavemeti ve Bizans'ın mukavemet ruhu nu yıkmıştır.

B) Sultan Alp Arslan Devrinde:

Alp Arslan'ın imparatorluğa geçmesinden sonra da Anadolu akınlarını yine kardeşi Yaküti Bey idare etti. 1058'de Yaküti Bey, Ani kalesini (Kars çevresinde önemli bir şehirdi) muhasara ettiyse de alamadı. Daha sonra Pasinler'e, Van gölünün kuzey ve batı bölgelerine bir çok akınlar yaptı.

Türk orduları, Fırat ve Murat ırmakları vâdisinde, batıya doğru ilerliyorlardı. Bu iki akarsuyun birleştiği yerlere kadar yaklaşmaya da muvaffak oldular. Bu arada Erzincan ve Kemah şehirlerini de aldılar. Sonra Çoruh vâdisi, yani Kuzeydoğu Anadolu'nun uc bölgesini tardılar. Nihayet Kelkit vadisine girildi. Şebinkarahisar alındı. Bu yılda Türk kumandanlarından Dinar Bey'in şehit edilmesine rağmen fetihler devam etti. Malatya'da alındı. Bu şekilde Türkler 39 tülüne kadar gelmişlerdi.

1064 yılında Sultan Alp-Arslan,

Anadolu sınırına geldi. Verdiği talimat üzerine kardeşi Melik Yaküti, başta Van şehri olmak üzere, Van gölü çevresindeki kalelerin çoğunu fethetti. 1065'te ise Sultan, Orta-doğuda iken orduları, tekrar Urfa'yı kuşattılar, Antalya ve Halep yakınlarına kadar geldiler. Bu gazalara babasından ayrılarak, Alp-Arslan'ın hizmetine giren Karahanlı Hakanı Tamgaç Han'ın oğlu da katıldı. (7)

1071 yılında Malazgirtteki büyük randevuya kadar Anadolu'ya bir çok akınlar yapıldı. Türk akıncıları zaman zaman Bizans'ın karşı koymasından yılmadılar. Çok zaman Anadolu'nun içerlerine kadar akın ettiler, ya yağmaladılar veya işgâl ettiler. Bizans İmparatoru Roman Diyojen bunlara son vermek istiyordu. Onun için kuvvetli bir ordu hazırladı. Ve Anadolu'ya indi. Sultan Alp-Arslan Bizans imparatorunu kaşlamak üzere Doğu Anadolu'ya yöneldi. Bu iki ordu 26 Ağustos 1071 Cuma sabahı Malazgirt yakınlarında karşılaştı. Cuma namazından sonra da savaş başladı. Akşama doğru da İmparator başta olmak üzere bütün Bizans ordusu teslim oldu. (8)

Alp-Arslan'ın bu büyük zaferi İslâm âleminde heyecanlı bir sevinç yarattı. Hattâ Halife dahi Sultan'a bir tebrikname göndererek bu zaferin büyüklüğünü ifade etti. Çünkü Malazgirt zaferi ile Anadolu'nun kapıları kat'i olarak Türklere ve İslâm âlemine açılmış oluyordu. Aynı zamanda bu zaferin, «bütün dünya

tarihinde de bir dönüm noktası» olduğunu da tarihi kaynaklar kaydetmektedirler.

Sultan Alp-Arslan'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu Melik-Şah zamanında da Anadolu'nun fethine devam edildi. Kutalmışoğlu Süleyman-Şah, başkumandan olarak Türk Ordusunun başında Anadolu içerlerine girmiş ve akıncı müfrezelelerini Artuk, Tutuk, Danişmend, Sal-tuk Beyler gibi hanedan müessisi büyük kumandanların idaresine vererek, bu büyük ve pek zengin ve mühim ülkenin fethini inanılmayacak bir yıldırım hızıyla, bir kaç sene içinde tamamlamıştır. (9)

Böylece, «Anadolu Fatihi» ünvanını alan Süleyman Şah, 1077 yılına kadar Anadolu'nun fethini tamamladı denilebilir. Bu yılda Sultan Melik-Şah, Süleyman-Şah'ı bu büyük muvaffakiyetinden dolayı «Anadolu Hükümdarı» ilan etti. Halife de bunu tasvip eden mensurunu Süleyman-Şah'a göndererek, ona «Sultan-Gazî» diye hitap etti. Böylece Bizans'ın Anadolu'daki hakimiyeti batıya doğru püskürtülmüş oldu. Ve «Anadolu Selçuklu Devleti» kuruldu. Süleyman - Şah, merkezini de İznik şehrine aldı.

7 — KÖYMEN, M. Altay; Aynı eser, 106-119

8 — YİNANÇ, M. Halil; Aynı eser, 69-80

9 — ÖZTUNA, Yılmaz; Aynı Eser, II, 69.

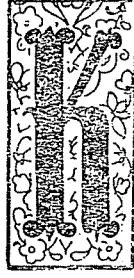
GARBE DÖNÜŞ

*Mâzide kalan.. şfendilik, insanlık,
Bedhahlığa karşı haklı bir düşmanlık!
Döndük diyoruz Garbe bugün, öyle, fakat,
Hayfâ ki cilâya, sathadır hayranlık!*

Dr. Cahî ÖNEY

İSLÂM KADINI

● Sükran KARAHAN

adınlar tarihin, İslâm nuru ile aydınlanuncaya kadar birer yüz karası olmuşlardır. Öyleki; Hint'de kadın, bekârlığından babasının, evliliğinde kocasının bir malıydı. Miras, konuşma, gezme gibi en tabii haklarından dahi mahrumdu. İyi muamele görmezdi.

Eski İran'da, hükümdarları kızkardeşleriyle evlendirilecek kadar kadınlar iğrenç hâdiselere maruz kalırlardı.

İbranilerde (bugünkü Yahudilerde) ise kız baba evinin hizmetçisiydi. Baba kızını isterse satabilirdi. Miras hakkı yoktu.

İslâm'dan önce Arabistan'da hemen aynı haksızlıklar içinde kadın; erkeğin şehvet metayı ve ondan çok aşağıda, hiçbir hürriyeti olmayan bir mahlûk olarak görülürdü.

Halbuki İslâm Dini kadına VII. asra kadar görülen bütün haksızlıkları bertaraf etmiş, onu bu çamur deryasından kurtarmıştır. İslâm dini çare aradının imdadına: «EY İNSANLAR! BİZ SİZİ BİR ERKEKLE BİR DİŞİDEN YARATTIK... ŞÜPHE SİZ Kİ, SİZİN ALLAH NEZDİNDE EN ŞEREFLİNİZ TAKVACA EN İLERİ OLANINIZDIR.» (El-Hucurat: 13) âyetiyle yetişerek onun erkek ile aynı hak ve hürriyetlere sahip kılmıştır. O kadar ki, Hıristiyanlıkta kadınlar kiliselere murdar diye sokulmazlarken; müslüman bir kadın Hz. Ömer'i camiin içinde susturmak kuvvetini kendisinde bulabiliyordu.

İslâm'da kadın, türlü vesilelerle her sahada göze çarpmıştır. Her türlü hayati konularda söz sahibi olarak «Sümeyye» Uhut harbinde, «Ümmü Ümare» hadis ilminde, «Hz. Aişe» bir çok hususlarda tarihe nam vermiş olarak karşımıza İslâm Erkeğinin yanında çıkıyor.

Dünya kadını, bugün İslâmiyetin getirmiş olduğu inkılâp sayesinde gözünü açmış, haklarını almıştır. Fakat çok ileri giderek çığırından çıkmıştır. Yalnız günümüzün İslâm kadınlarındaki ruh, birbirlerini anlaşılabilir bir cazibe ile çekmektedir. Müslüman kadın ve kızlarımızın gidişatı, diğer kadınlara göre mazileri şan, şeref ve iyilik destanlarıyla doludur.

Bugün Müslüman - Türk kadını, cemiyette alacağı vazifesini idrak etmişdir. Hepsinin zihnini uyanan Müslüman - Türk kadınlarını birleştirerek, İslâm'dan öneceki kötü hallerine dönme temayülleri gösteren hemcinslerini kurtarmak fikri kuruyor. Hepsi birlik ve beraberlik şuuru içinde vazife aşkıyla seferber olmak istek ve ihtiyacındadırlar. Vahdet halinde hareket etmek için gerek kalben gerekse fiilen birleşmek durumundadırlar. Bu gayeye matuf «Hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?» âyeti kerimesi mucibince tahsil yapıyorlar. Şu anda üniversitelerimizde istikbalin İslâmî tarzda kadın kılavuzları kendilerini bu ulvî vazifeye hazırlıyorlar.

Bir sel gibi akacak...
Gittikçe büyüyecek
İslâm kadını yarın
Bir sel gibi akacak..

diye beyitler binlerce, milyonlarca Müslüman - Türk kadını tarafından hep bir ağızdan haykırılacak. Bir «İSLÂM KADINI ŞUURU» doğacak. Bu şuur feyzini Kur'an-ı Kerim'den, bereketini Hz. Peygamber'den, kuvvetini imandan alacak. Bu öyle bir şuurlanma olacak ki, Türk kadını bir daha tarihe geçirecektir.

Türkiye'nin her yanında; Camilerde, umumi yerlerde, konferans salonlarında mesture (örtülü) birçok kadın veya kızlarımız bilgili, vakur, imanlı, inatlı inandırıcı, ikna edici bir şekilde mikrofondan topluma : «Ey insanlar sizi tek candan yaradan, ondan da onun zevcesini vücuda getiren ve ikisinden bir çok erkek ve kadın halkeden (yaradan) rabbinizden korkun. (Nisa: 1) diye hitab ederken yurdumuza bir nûr incek ve onların dualarını Allah kabul edecek. Birleşen müslüman kadınlarımız vazifelerinde Allah'ın izin ve yardımlarıyla mutlaka başarılı olacaklardır.

Bugün şuurlanmayı başlatanlar muhakkak ki, ecirlerini göreceklerdir. Eflân bir «İSLÂM KADINLARI MANEVİ BİRLİĞİ» nin kurulması her müslüman Türk kadını ve kızının en büyük arzusudur. Bu ondört asır önce vücuda getirilmişti. Şimdi yeniden canlandırılarak hayatiyet kazandırılmıştır. Bu birlik için çalışan ve çalışaklara Cenab-ı Hak'dan gayretlerinde muvaffak, sebatlarında ise mutlak kalmasını niyaz ederim.

Muvaffakiyet çalışan Müslüman - Türk kadınlarındır.

Neşriyat-Tenkid-Tahlil

TASAVVUF HAKKINDA
MÜH'İM BİR ESER

Prof. M. Tayyip OKIÇ

Muhterem üstad Mâhir İZ Bey, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü talebelerine ithâf ettikleri «TASAVVUF» isimli değerli eserlerinden bana da bir nüsha lütfettikleri için kendilerine müteşekkirim.

Adı geçen Enstitü talebesine verdikleri derslere bir nevi yardımcı kitab mâhiyetinde hazırlanmış bulunan bu güzel eser, yalnız ilâhiyatçılara değil, bu mevzûa ilgi duyan hemen herkese faydalı olacak bilgiler ihtiva etmektedir.

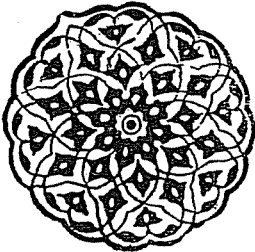
Aslında (ve bilhassa ileriki devirlerde kaydettiği gelişmeler sebebiyle) güç ve karışık bir mâhiyet arzeden bu ilmi, vüzûha kavuşturarak münevvelere hakiki vechesini göstermenin son derece lüzumlu bir iş olduğunda şüphe yoktur.

İslâm ilâhiyatçılarının bu mühim ilim dalını lâyük-i vechile bilmeleri lüzumu izâhtan vârestedir. Bir zamanlar Ankara İlahiyat Fakültesinde Tasavvuf münferid bir ders hâlindeydi ve ilk defa kemâl-i ehliyyetle okutan hocası da Muhterem Kemal Edib KÜRKÇÜOĞLU olmuşdu. Kendilerinden sonra bu ders İslâm Felsefesiyle birleştirildi, «İslâm Felsefesi ve Tasavvuf» oldu. Yüksek İslâm Enstitüleri ders programlarına bu dersin konması da -zannedersem- yine muhterem KÜRKÇÜOĞLU'nun himmetleriyle olmuştur. Yüksek ilâhiyat mekteplerimizde böylece okunan bu dersin ilk diyebileceğimiz kitabını, Muhterem Mâhir İZ Hocadan almış bulunuyoruz, ki, ehl-i ilme bundan daha güzel hediye tasavvur olunamaz.

264 sahife tutan bu eserin başında Rahle Yayınevinin iki sahifelik «Takdim» i yer almakta, bunu kezâ ikişer sahifelik «İçin dekiler» ile Bibliyografya takib etmektedir Bundan sonra eser, Müellifin Önsözü (s. 13-18) ve Giriş'i ile (s. 19-25) başlıyor. Asıl kitab ise dört bölüme ayrılmıştır.

Birinci Bölüm (s. 29-111) : Tasavvufun tarifi, sūfinin tarifi, tasavvufun mevzûu ve gâyesi, tasavvuf kelimesinin iştikâkı (Ashâb-ı Sūffa, Saff-ı evvel, Benû's-Sūfa, safevi, savfi, sophia, sophos sūf); tasavvufun menşei (Müsteşriklerin tasavvufun menşei hakkındaki görüşleri, İran menşei, Hind menşei, Yeni Eflâtuncu menşei İbrânî Hristiyan muhit fikri; sūfiyye istilâhları (fakr, şeyh, çile, riyâzat,, zikr, murakebe, kerâmet); Tarikatta usûl-i aşere (tevbe, zühd, tevekkül, kanâat uzlet, zikre muâvenet, Hakka tamamıyla tevecjuh, sabr, murâkabe, rıdâ) bâblarından müteşekkildir.

2. Bölüm (s. 115 - 173) Tasavvuf tarihine tahsis edilmiştir: Tarikatlerin doğuşu (maruf olan tarikatler), tarikatte dereceler (tâlib mürid, sâlik, vâsıl), tarikatlerin usûl ve âdabı (şeyha bey'at, sülûk, seyrin mertebeleri, âyin ve semâ Mevlevî âyin ve semâ hakkında bazı mütalâalar); tarikatler ve kurucuları (Kâdiriyye, Yeseviyye,

Kübreviyye, Sühreverdiyye, Ekberiyye, Şâzeliyye, Mevleviyye, Bedeviyye, Düşükiyye, Sa'diyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye, Bayrâmiyye, Eşrefiyye Müceddidiyye tarihakları).

Üçüncü Bölüm (s. 177-203) büyük mutasavvıflardan bahsediyor; İbrâhim İbn Edhem, Zû'n-Nûn El-Mısri, Fudayl ibn İyâz Ma'rûf El-Kerhi, Seriyye Es-Sakati, Bişr El-Hâfi, Esed El-Muhâsibi, Dâvûd Et-Tâ'i, Şakik El-Belhi, Ebû Yezîd el-Bistâmî, Sehl Et-Tusterî, Hamdûn el-Kassâr, Cüneyd ibn Muhammed, eş-Şibli, Aziz Mahmûd el-Hüdâî, İsmâil Hakkı Bursevî, bu bölümde hâssaten bahis mevzûu edilen büyük sûfilerdir.

Dördüncü Bölüm (s. 207-264), vahdet-i vücûdu tedkik etmektedir. Bunu takiben eserin hulâsası (s. 223-233) ve tedkikin neticesi (s. 239-253) yer almaktadır (zıkr, şükür, mürşid, vahdet-i vücûd).

Eserin souna (s. 254-264) önemli tarikatlar, şu'beleri ve kuruuclarını gösterir bir kronolojik liste eklenmiştir. Böylece kitap son bulmaktadır.

En mühim kaynaklardan istifade ile hazırlanan bu eserde tasavvufun en mühim mevzûları ele alınmış ve tedkik boyunca pek çok âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerden istifade edilmiştir. Gerek tasavvufun menşei ve gelişmesi, gerek tasavvuf tabirinin iştikâkı hakkında Müellifin ileri sürdüğü görüşler, ilmin son sözüne tamâmiyle muvâfıktır. Nitekim bu ilimle uğraşan son devrin en büyük Garb müsteşrikleri de bu görüşleri paylaşmaktadır. Tasavvuf sâhasında asrımızın en büyük Garb mütehasssısı olan Fransız müsteşriki ve Paris'teki Collège de France'ın tasavvuf, İslâm sosyoloji ve sosyografisi profesörü, müteveffâ Hocam Louis MASSIGNON'un İslâm tasavvufu hakkındaki görüşleri şöylece hulâsa edilebilir:

1. Tasavvuf, gerek menşei ve gerekse gelişmesinde, aralıksız okunmakta, tefekkür edilmekte ve tatbik edilmekte olan Kur'an'dan gelmektedir. (2). İslâm tasavvufunun tiuik allegorie = mecâz'larının menşei de, kezâ, Kur'an-ı Kerim'dir (3). Tasavvufun meşhur istilâhları (zıkr, sırr, kalb, tecelli, ... sıdk, ihlâs, riyâ, rızâ hulk, ilm, nefsi mutmainne, sekînet, tevbe, da'vâ, yakîn, Allah, nûr, Hakk gibi) Kur'an-ı Kerimden alınmadır (4). Dérivation directe = iştikâk yoluyla gelen tabirleri (tevekkül, fütüvvet, sûret, ledünnî, hâl, tabiat gibi) yine o kaynak vermektedir (5). Kezâ couples antithétiques = zıd tabirler de Kur'an-ı Kerim'den çıkarılmışdır (zâhir-bâtin, tûl-arz, kabz-bast, mahv-isbât, fenâ-bakâ gibi) (6). İkinci plânda théologie = akâid ilmi'nden (akl, adl, tevhîd, araz, kadîm, tenzîh, sübût, vücûd gibi) (7). Ve Arab gramerinden (zamîr, şahid, ma'rife, hulûl, hafî, iktirân, işâret gibi) tabirler alınmıştır (8). Ayrıca MASSIGNON, Yunân-Süryânî veya İran-Mezdeki müşrikliliğinin İslâmiyete doğrudan doğruya tesiri olmadığını mühim bir mülâhaza olarak kaydetmektedir (9).

Diğer taraftan, Fransız katolik din adamlarından Louis GARDET de, tasavvufun menşeinin, İran, Hind veya Hıristiyan tesirisine bağlanamayacağını, onun İslâmî bir müessese olduğunu ifade etmektedir (10) Kezâ Mısırlı Hıristiyan din adamlarından olan G. -C. ANAWATT'ın fikrinde de, bu sâhadaki malzemeyi, dış tesiri işe karıştırmaksızın, Kur'an-ı Kerim'de bulmak mümkündür (11). Kendisi esasen İslâm sûfilerini üç devre içinde mütâlaa etmektedir: a) Existance = varlık için mücadele devri (Ebû Zerr el-Gıfârî, Hasan el-Basrî, Râbia El-Adeviyye, el-Muhâsibi, İbrâhim İbn Edhem, İbn Kerrâm, Zû'n-Nûn el-Mısri, Ebû Yezîd el-Bistâmî, Huseyn Tirmizî el-Hakîm, Sehl et-Tusterî, Cüneyd, en-Nûrî ve Ebû Mansûr ibn Huseyn el-Hallâc) (12). b) Conciliation-Triomphe = Barış-Zafer devri (İbn Meserre el-Endelûsi, Ebû Bekr el-Vâsiti, Şibli, İbn Hafif, Ebû Hayyân et-Tevhîdî ve el-Gazâlî) (13). c) Tasavvufun yayılışı, büyük eserler ve inhitat devri (es-Sühreverdi, İbnü'l-Arabî, şâir sûfilerden Ömer ibn'l-Fâriz, Celâluddin Rûmî), ki bunlara, filozof İbn Sebî, mürşid İbn Abbâd er-Rundî ve gnostique Abdülkerim el-Cilî'yi ilâve etmekle, ilk asırlar İslâm sûfileri listesini sona erdirmekte (14), müteakiben de başlıca tasavvuf tarikatlerini gözden geçirmektedir (15).

Asıl mevzûumuz olan kitabın müellifi Mâhir İZ Bey, sûfi ve tasavvuf tabirlerinin iştikâkı hususunda mevcûd nazirelerin en mühimlerini de teker teker işlemiş ve lâzım gelen açıklamalarda bulunmuştur. NICHOLSON'un bu mevzûu ayrı bir etüd hâlinde incelediği malûmdur (16). Hâkim olan kanâate göre bu tabirler, sûfilerin giydikleri sûf (yün, yapağı) dan mamûl elbiseye atfen, Arabça «Sûf» kelimesinden gelmektedir ki, bu görüşü, Muhterem Müellif de benimsemiş bulunmaktadır.

İslâmın tarihi inkişafında da Tasavvuf büyük rol oynamış görünmektedir. Louis MASSIGNON, İslâm dininin âlemsümül ve beynelmilel bir din oluşturma tasavvufun bu rolüne işarette bulunmaktadır (17). Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin hayatında tasavvufun istinâdgâhını tesbit eden müellif, daha sonra, Sahâbîler arasında bulunan üç dört zâhîde bilhassa dikkat nazarımızı çekmekte (Ebû'd-Derdâ, Ebû Zerr, Huzeife ibnu'l-Yemân ve İmrân ibn Husayn) ve Tâbiûn ile daha sonra gelen en mühim zâhid, nâsik, bekkâ ve kâss'ları zikretmektedir. (18)

Mâhir Beyin, bize en mühim sûfilerden birkaçını tanıttıktan sonra iki meşhûr Türk mutasavvıfından bahsetmesi çok isâbetli olmuştur. Bilhassa sûfi tefsirlerinden birisi olan «Rûhu'l-Beyân» müellifi Aydos'lu (Bursa'lı) İsmâil Hakkî'dan söz etmesi, son derece yerinde bir hareket sayılabilir. Bu vesile ile, değerli asistanım Dr. Süleymân ATEŞ'in doktora tezi olan «Sulemî ve tasavvufi tefsiri» (İstanbul 1969) adlı kıymetli eserini hatırlatmakla haz duyarım. Zira, dördüncü asrın meşhûr mutasavvıfı Muhammed ibn'ul-Huseyn es-Sulemînin (325-412/936-1021) «Hakâ'iku-Tefsir» isimindeki mühim eseriyle, kendinden sonraki sûfi müfessirlere (ve bu arada İsmâil Hakkî'ya) doğrudan doğruya, veya bilvâsita tesir ettiği sabittir.)

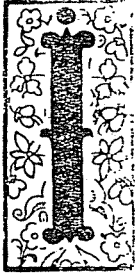
Muhterem müellifin, tarikat mes'alesini şeriat zâviyesinden tedkiki iltizam etmesiyle, bütün fikirlerini bu nokta etrafında toplamaya gayret ettiği müşâhede edilmektedir ki, en doğru yol da, bu olsa gerektir. Bu cümleden olmak üzere sûfilerle ilâhiyatçıların (diğer tabirle, tekke ve medresenin) kavgalarının (19), bir sû-i te-fehümünden ibâret olduğu kanaatinde bulunan Mâhir Hoca, tarihin takvân ibâret olduğunu, dedi kodulara sebebiyet veren ihtilâfın zühd ve takvâ esaslarına müstenid meşhûr meşâyihin rehberliğinden 400 sene sonra, Vahdet-i vücûd nazariyesiyle husûle geldiğini, evvelkileri sûfi, sonrakileri mutasavvıf diye bir taksime tâbi tumak sûretiyle bu ihtilâfa bir istikâmet vermek lüzûmuna kâni olduğu görülmektedir. Bununla beraber yanlış ve eksik anlaşmış fakr, şükür ve zikir gibi mefhumların tevliid ettiği ictimâ'î zararlar yüzünden bunları açıklamaya lüzum gören müellifimiz, Necmuddin Kübrâ'nın «Usûl-i aşere» sini re'sen şehr etmek ihtiyâcını duymuştur. Zira Bursa'lı İsmâil Hakkî, Usûl-i Aşere üzerine olan şehrinde, dergâh zâviyesinin görüşüne bağlı kalmıştır. Müellifimiz tarihin bir çok istilâhlarını Kur'an-ı Kerime, nasrlara ircâ ederek tefsir etmeyi uygun bulmuştur. Bütün endişesinin, Erbâb-ı tarîki rehbanîyette gören telakkilerden uzaklaştırmak olduğu sezilmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, muhterem Müellif bu kadarla iktifa etmeyip, ileride, en mühim tasavvuf eserlerinden nümûneler nakletmek sûretiyle, bir metinler mecmûası teşkil edecek ve böylece eserinin ikinci cildini meydana getirecektir (20). Bu güzel ve pek kıymetli eseri bize bahsettikleri için kendilerini candan tebrik eder, ileriki çalışmalarında sonsuz muvaffakiyetler dileriz.

1. Mâhir İZ, Tasavvuf, İstanbul RAHLE Yayınevi neşriyatından, nu. 1), 1969, 8, 264. Fiyatı 15 Lira
2. Louis MASSIGNON, Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane, nouvelle édition, Paris, 1954, s. 104.
3. Aynı eser, s. 108 4. Aynı eser, s. 46. 5. Aynı eser, s. 47. 6. Aynı eser, s. 47.
7. Aynı eser, s. 49 8. Aynı eser, s. 47
9. Aynı eser, s. 50, not 6 — Bu vesile ile MASSIGNON, İslâm fıkhi ile Roma-Bizans hukuku arasında ileri sürülen benzerliklerin (yani: «Consensus prudentum» ile «İemâ» ve «utilitas publica» ile «maslahat» arasındaki benzerliğin) sâdece tahminlerden ibâret olduğunu söylemektedir, s. 52.
10. G. -C. ANAWATI et Louis GARDET, Mystique Musulmane, Aspect et Tendances-Expériences et Techniques, Paris 1961, s. 80.
11. Aynı eser, s. 21. 12 Aynı eser, s. 23-40 13. Aynı eser, s. 41,52.
14. Aynı eser, s. 53-66 15. Aynı eser, s. 66-73.
16. An historical Inquiry concerning the Origin and Developpment of Sufism (Journal of the Royal Asiatic Society, London 1906, ss. 203-348). Aynı müellifin diğer dört tedkikiyle birlikte bu etüdü de Arabça'ya çevrilmiştir («Fî't-Tasavvufi'l-İslâmî ve Târhihihi», el-Kâhira 1947).
17. Essai, s. 15. 18. Aynı eser, s. 139-232.
19. Bu mevzûa «Bir tenkidin tenkidi» isimli yazımızda (Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1953, cild II, sayı 2-3, s. 254) kısaca temas ederek, muhtelif âlimlerin bu husustaki görüşlerini nakletmişizdir.
20. Alber Nasır, tasavvuf hakkındaki yazısına eklediği tasavvufi metinleri küçük bir kitap halinde neşretmiş bulunmaktadır (et-Tasavvufu'l-İslâmî, Beyrut 1960.)

Haberler

ESİR TÜRKLER HAFTASI

İlk defa 1959 yılında Amerika'da başlıyan «ESİR MİLLETLER» haftasını memleketimizde münhasıran soydaşlarımız için tahsisi hususunda FEDERASYONUMUZ, Temmuz ayının üçüncü haftasını yurt çapında «ESİR TÜRKLER HAFTASI» olarak ilân etmiştir.

Bu münasebetle Federasyon Genel Merkezinde tertiplenen basın toplantısı ile «ESİR TÜRKLER HAFTASI» efkâr-ı umumiyeye şöylece arz edilmiştir.

— BASIN TOPLANTISI —

Milletlerin Tarihi bir bakıma istiklâl ve hürriyet mücadeleleri tarihidir. Bu uğurda nice savaşlar yapılmış, nice canlar feda olmuştur. İnsanoğlu, yaradılışı icabı istiklâl ve hür yaşamağa müstaidir. Zulüm ve istibdata, her zaman ve her yerde karşı konulduğu bir mütearifedir.

Geçmişe nazaran medeniyetçe en ileri bulunduğu günümüzde dahi hürriyet ve istiklâl mücadeleleri hâlen devam etmektedir. Bugün dünya nüfusunun esaslı bir kısmının Komünist emperyalizmi tarafından boyunduruk altına alınmasının, milletlerin sulh içinde beraberce yaşamaları fikrine karşı bir istihza teşkil ettiği ve milletlerarası tabii hüsnüniyet bağlarını ihlâl ettiği bir vaki'dir.

Biz, Vietnam'dan Kore'ye kadar bütün esir milletlerin istiklâline kavuşmasını temenni ederken, emperyalist devletleri (hangisi olursa olsun) efkâr-ı umumiye önünde şiddetle takbih ederiz.

Biz, her türlü emperyalizme ve emperyalist devletlere karşıyız. Emperyalizm altında en çok zulüm gören ve mağdur olanların da 60 milyon Müslüman-Türk'ün olduğu kanaatindeyiz. Dili, dini, tarihi, mazisi, âdetleri, ahlâk, örf ve an'aneleri Anadolu'daki vatandaşlarımızla aynı olan 60 milyon Müslüman-Türk seğme ve seçilme hakkından, insanca yaşama hürriyetinden mahrumdurlar. En tabii haklarından mahrum bırakılan soydaşlarımızın rızık, feza yolunda harcanmaktadır.

Bu güne kadar emperyalizme karşı olan muhterem Türk Basını'nı dili, dini, ahlâkı, tarihi, örf ve âdetleri aynı olan esir soydaşlarımızın hürriyet ve istiklâllerini temin için gereken neşri-

yatta bulunmaya davet ederiz.

Hâlen komünizm zulmü altında inim inim inleyen Esir Müslüman-Türklerin hürriyet ve istiklâllerine kavuşuncaya kadar, topyekün milletçe çalışmanın zamanı çoktan gelmiştir. Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu olarak 18. Temmuz Cuma gününden başlayarak, Temmuz'un üçüncü haftasını (her sene anmak üzere) «ESİR TÜRKLER HAFTASI» olarak ilân ediyoruz. Bu münasebetle emperyalizmin her çeşidine karşı olmasını beklediğimiz muhterem Türk Basını'nı, muharir ve muhabirlerini; memleketimizde mevcut bulunan bütün teşekkülleri bu yolda gerek neşriyat yoluyla ve gerekse çalışma suretiyle gayret göstermelerinin insanlık, kardeşlik ve vicdan borcu olduğu kanaatindeyiz.

Bu vesile ile bütün din adamlarımızı ve müslüman kardeşlerimizi 18. Temmuz. Cuma namazında ESİR TÜRKLER'in hürriyet ve istiklâl kavuşmaları için duâya davet ediyoruz. Aynı gün Federasyonumuzca da şehit düşen soydaşlarımızın ve dindişlarımızın aziz ruhuna ithafen mevlid-i şerif okutulacaktır.

ESİR TÜRKLER, hürriyet ve

istiklâllerini elde edinceye kadar dâvaları dâvamızdır. Her zaman kendileriyle bir ve beraberiz.

Yavru Vatan Kıbrıs'taki Türkler için gösterilen takdire şayan âlakanın, milletçe ve hükümetçe Rus ve Çin emperyalizmi altındaki 60 milyon Müslüman-Türk'e de gösterilmesi, dış politikada millet ve devletimizi daha güçlü kılacaktır.

Bu güne kadar Esir Türkler'in istiklâl ve hürriyetlerini temin için canını, malını fedâ edenleri ta'zim ve hürmetle yadeder; bundan sonra da bu dâvanın halli hususunda gayret ve çalışmalarda bulunacakları şükranla anarız.

ZAFER, ANCAK HAKK'A TÂBİ OLANLARINDIR.

Türkiye İslâm Enstitüleri
Talebe Federasyonu
Genel Başkanı :
Sedat ŞENERMAN

«ESİR TÜRKLER HAFTASI» MÜNASEBETİYLE BÜYÜK CUMA NAMAZI ve MEVLİD-İ ŞERİF

Federasyonumuz tarafından, Rus, emperyalizmi altında inleyen 60 milyon esir Müslüman-Türk'ün hürriyet ve istiklâllerini temin için, tertiplenen «ESİR TÜRKLER HAFTASI» münasebetiyle İstanbul (Fatih) ve İzmir (Kemeraltı) camilerinde birer Mevlid-i Şerif düzenlenmiştir.

18. Temmuz. 1969 Cuma günü FATİH Camii'nde ESİR TÜRKLER'in kurtuluşu için binlerce mü'min tarafından duâda bulunmuş, vaaz ve hutbeden sonra mevlid-i şerif okunmuştur.

KAYSERİ'deki BOMBA HADİSESİYLE ALAKALI

= Federasyonumuzun Basın Bildirisi =

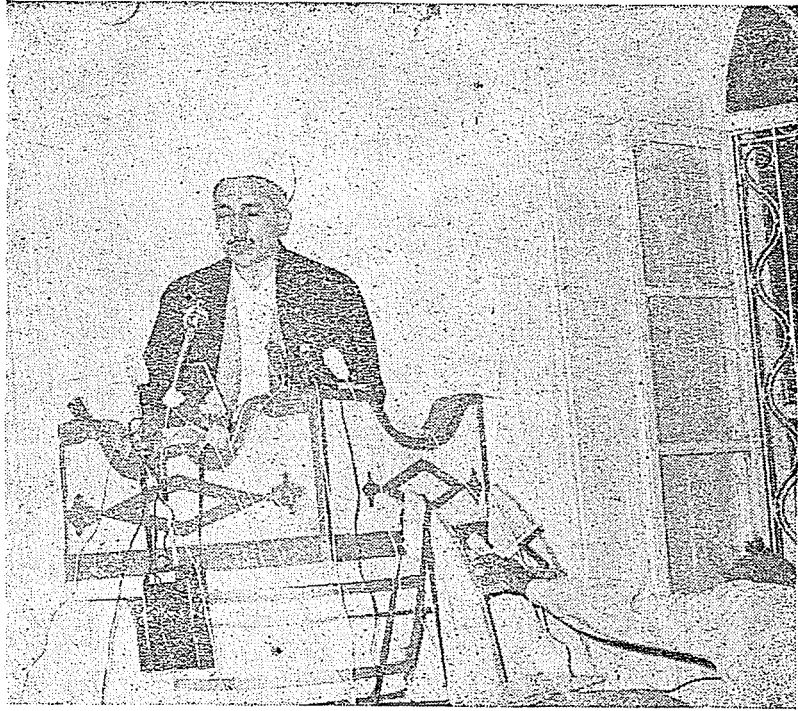
K a y s e r i olayı doğrudan doğruya câmiini ve din mektebini bombalamak suretiyle müslümanların şah damarına basıp, onları şursuz bir harekete zorlamak ve neticede mükabil bir hareketle sindirilmelerini ve köstaklenmelerini sağlamak tertibidir ki, ne taraftan gelmiş olursa olsun güttüğü gaye bakımından deni ve şenidir; ve elbette ki, böyle bir tertibi başarıya ulaştırmamak için Kayseri halkının susması ve hareketsiz kalması yanında, tertibi bile bile ve suratlarına vura, vura şahlanması ve İslâmî ruhu göstermesi, nâmütenahi defa müreccahdır.

Kayseri'de enerjiyle yaşadığını gördüğümüz ve bütün Anadolu sathını kapladığından şüphe etmediğimiz İslâmî ruhu, kanun dairesinden inhiraf etmeksizin her ân uyanık ve harekete hazır olmağa ve kendisine oyun edenleri oyuna getirici aksiyon dehasını İslâmî-yetden devşirmeğe davet ederiz.

T.I.E.T.F.

Genel Başkanı:

Sedat ŞENERMAN

İzmir Merkez Vaizi Fethullah GÜLEN T.I.E.T.E. 2. Bşk.lığının tertiplediği «Esir Milletler Mevlidi»nde vaaz ederken

İZMİR FUARINA CAMİ YAPILIYOR

Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu İkinci Başkanlığı İzmir uFarına bir cami yapılması için faaliyete geçmiştir. İkinci Başkanlık bünyesinde Fehmi Kuru, Hüseyin Akgül ve Mehmet Şeker'den müteşekkil uFar Cami Komitesi kurulmuş, yapılan çalışmalar sonunda mesele bir basın toplantısı ile halka intikal ettirilmiştir.

T.I.E.T.F. 2. Sekreteri ve Fuar Camii Komitesi Başkanı Fehmi Kuru'nun bu basın toplantısında verdiği izahat şöyledir:

«Günlük gazetelerde hemen her gün yayımlanan okuyucu mektupları ve Federasyonumuza yapılmış müracaatlar üzerine İzmir Enternasyonal uFarı'nda bir camii yaptırmayı kararlaştırmış bulunuyoruz.

Bütün masrafları Federasyonumuz aracılığıyla halkımız tarafından karşılanacak olan Fuar Camii'nin hiç olmazsa temelini bu sını attırmak kararındayız.

Benzeleri arasında her bakımdan müstesna bir yeri olan İzmir Enternasyonal Fuarı'nın bu otuz sekizinci senesinde her zamankinden daha fazla olarak camie ih-

htiyaç hissedileceği aşikârdır.

Ziyaretçiler her türlü ihtiyacını karşılayacak müesseselerin bulunduğu uFar'da sadece ibadet ihtiyacını karşılayacak bir cami bulunmamaktadır.

Fuar'da ihtiyaç olduğu için nasıl tiyatrolar, büfeler, sergiler açılmış ise, en az onlar kadar ihtiyaç olan bir caminin de açılmış olması gerekirdi.

Aslında topluluğun bulunduğu her yerde bir mabede ihtiyaç vardır. Nitekim, bir çok Enternasyonal Fuar'da mabed, hattâ mabedler bulunmaktadır.

Bütün bu sebeplerden dolayı Fuar Camiini yaptırmak için faaliyete geçmiş bulunuyoruz.

Hazırlıkları önümüzdeki günlerde bitecek olan «Fuar Camii Yaptırma Kampanyası» nı en kısa zamanda başlatacağız. Açacağımız bu kampanyada Fuar Camiinin bir an evvel yapılmasını bekleyen halkımızdan ve bu güne kadar yakın ilgisini gördüğümüz kıymetli basınımdan yardım göreceğimize inanıyoruz. Hemşehrilerinin ihtiyaçlarını karşılamayı vazife telâkki ettiğine inandığımız sayın Belediye

KONFERANS

«KUR'AN-I KERİM'E GÖRE
AY YOLCULUĞU »

konusunda Yük. Müh. Süleyman KARAGÜLLE tarafından 2 Ağustos / 1969 İzmirde; 9 / Ağustos / 1969 tarihinde, İzmirde; 9 / Ağustos. 1969 Cumartesi günü de DENİZLİ'de birer konferans ve-

T. İ. E. T. F. 2. Başkanlığınca tertiplenen her iki konferans büyük bir dinleyici kitlesi tarafından alaka ile karşılanmıştır.

Yüksek Mühendis Süleyman KARAGÜLLE, İzmir'de «Kur'an-ı Kerim'e göre Ay yolculuğu» konferansını verirken.

Başkanımızın da halkımızın bu arzusunu yerine getirmekte bize yardımcı olacağını biliyoruz.

Türk sanatının bir âbidesi olacak bu Büyük Cami, talebe, esnaf ve sosyal dernek teşekkülleri ile, basını ve belediyesi ile Türk halkının eseri olacaktır.»

Bu basın toplantısından sonra Komite Üyeleri İzmir Valisi N. Kemal eŞntürk'ü ziyaret ederek kendilerine uFar'a yapılacak Cami konusunda bilgi vermişlerdir. Vali Şentürk de «Fuar'a Cami yapılmasını prensip olarak kabul ettiğini» Komite üyelerine bildirmiştir.

Önümüzdeki seneye yetiştirilmek istenen Fuar Camii'nin projesi Yüksek Mühendis — Mimar Ömer Kirazoğlu tarafından çizilmiştir.

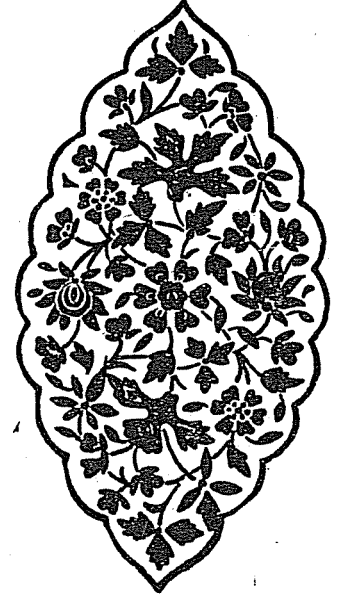
Halk arasında büyük alaka gören Fuar Camii için T.İ.E.T.F. 2. Başkanlığı yakında bir kampanya açacaktır.

NİHAT KEKLİK PROFESÖR OLDU

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doçenti kıymetli hocamız Nihat Keklik başarılı bir imtihandan sonra profesör olmuştur. Değerli hocamızı tebrik eder, bundan sonraki çalışmalarında Allah'tan muvaffakiyetler niyaz ederiz.

BURHANETTİN KAYHAN MTTB GENEL BAŞKANI OLDU

Kayseri'de başlayıp İstanbul'da devam eden MTTB Birliğinin 49. Genel Kurul toplantısı sonunda İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden Burhanettin Kayhan Başkanlığına Tünaydın Demircioğlu seçilmiştir. Yeni seçilen arkadaşlarımıza başarılar dileriz.

ŞEYHÜLİSLÂM
MUSTAFA SABRİ EFENDİNİN

دینی موجدیتلر

DİNİ MÜCEDDİTLER

Fırtınalar koparacak muazzam eseri
368 Sahife Birinci Hamur Kâğıt Lüks Kroma Ofset Kapak

YİRMİ LİRA

SEBİL YAYINEVİ

Telefon : 26 38 96

Beyazsaray Zemin Kat No. 8 BEYAZIT — İSTANBUL

Dr. Neclâ Pekolcay'm

islâmî Türk
Edebiyatı

Kitabının 2. cildi

İSLÂM MEDENİYETİ

Yayınları arasında

Satışa arzedilmiştir.

**Neden
Izdırıp
Çekiyorsunuz?**

Tıraşta hasıl olan tahrişler
ve ergenlik sivilcelerinden
rahata kavuşmanız elinizdedir

Her traştan evvel ve
sonra **Gülistan** kremli
losyonu kullanınız

Nisa Laboratuvarı Kozmetik Sanayii ve Ticaret,
Tahtakale Cad No: 9 Tel: 222821 İst.